BROJ 16. 1909. GODINA XVII.

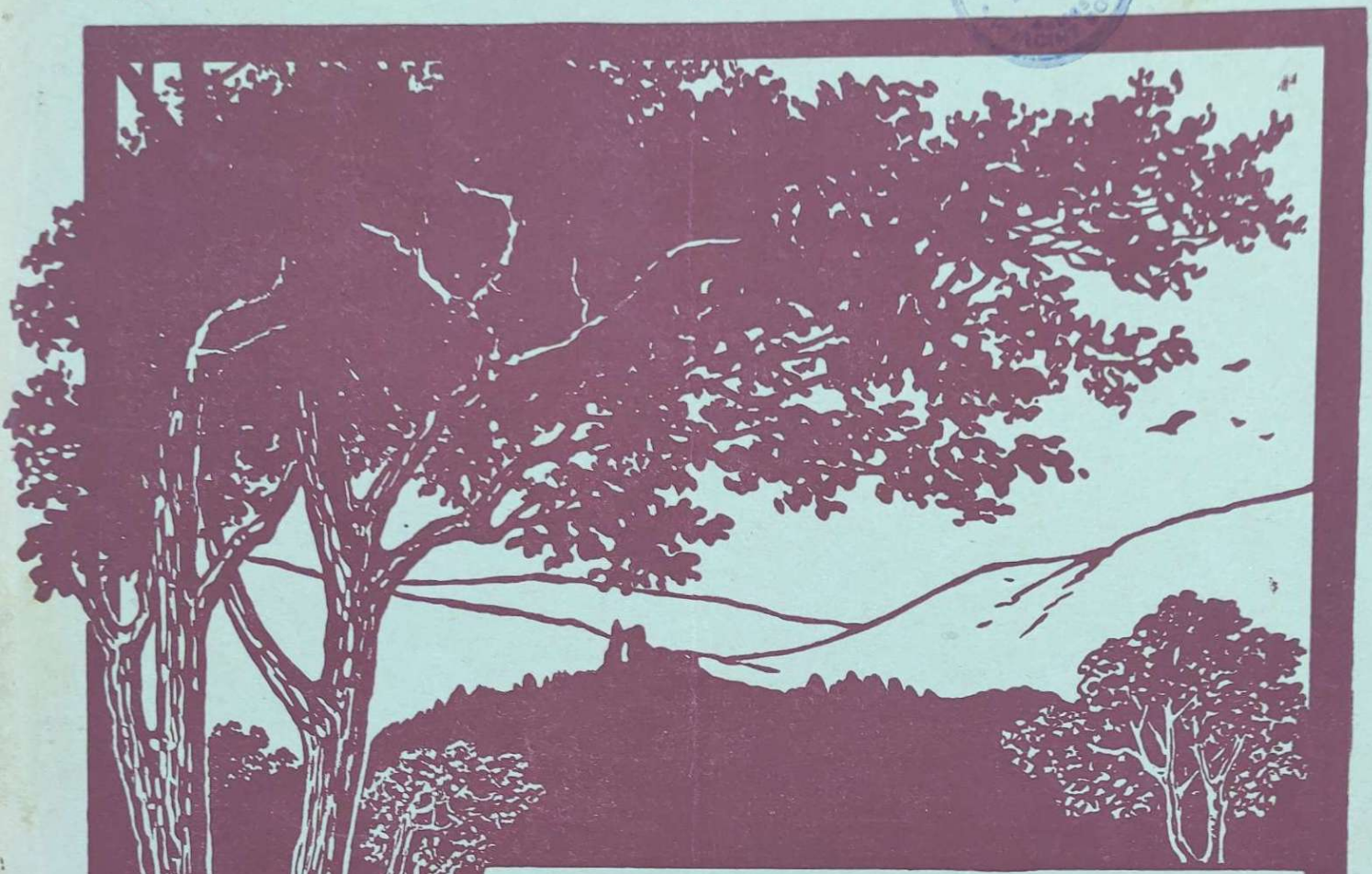

PROSVJETA

SADRŽAJ 16. BROJA:

Dr. VELIMIR DEŽELIĆ: Ljudevit Gaj. — P. J. TODOROV: Osamljen grob. (Preveo Pavao M. Rakoš.) — R. STROHAL: Karlovac u ilirsko doba. — S.: Nešto o životu i radu Grgura Čevapovića. — S.: Tomaš Mikloušić Danica zagrebačka Ignjata Kristijanovića. — STJ. ŠIROLA: Ljudevitu Gaju slava! — THEODOR JESKE-CHOINSKI: Kad sunce zalazi. (Nastavak.) — DON MARKO VEŽIĆ: Utopi se, pa neće biti ni tebe. — SELIM RAKOŠEV: Moja majka. — MIJAT CRNKO: Besmrtnici. — LISTAK.

SLIKE:

Poljodjelski tečaj na franjevačkoj gimnaziji u Sinju. — Orač. — C. G. Kielburne: Zgodna prilika. — Leteći stroj Francuza Bleriota, na putu preko Kanala u Englesku. — Leteći stroj aeronauta Lathama na neuspjelom putu preko Kanala. — Kamenolom kod Šestina. — Predsjednik Fallières sa palim ministrom Clemenceauom. — Hraščinski meteor. — Plemićki dvor na Plesu. — Rat u Maroku: Odlazak španjolske vojske na ratište. — Španjolska utvrda Melilla. — Španjolska vojna pruga u navali. — Španjolsko topništvo u boju. W. Kossak. Za kralja i dom. (Umjetnički prilog.)

„Prosvjeta" izlazi početkom i polovicom svakoga mjeseca na četiri arka. • Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, inače samo 12 kruna. • Za inozemstvo 20 kruna. • Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete", Zagreb, Gajeva ulica br. 7. • Rukopisi se ne vraćaju.

Uredjuje Emilij Laszowski. Naklada tiskare Antuna Scholza.

Na znanje!

Prvim srpnjem, t. j. sa brojem 13. prešla je „Prosvjeta“ opet u **nakladu tiskare Antuna Scholza u Zagrebu**, koja prima, kao i prije, sve dopise tičuće se uprave i uredničtva, novu predplatu za list kao i svu zaostalu predplatu.

Nova nakladnica učinit će sve, da bude list opet točno izlazio i da zadovolji štivom i opremom svakoj želji p. n. predplatnika.

Naklada „Prosvjete“

Tiskara Antuna Scholza, Zagreb, Gajeva ul. br. 7.

PROSVJETA

BROJ 16.
15. KOLOVOZA 1909.

Ljudevit Gaj.

Dr Velimir Deželić.

On se stane, svijet se gane, zora rodu svane." Tim riječima označio preporoditelj hrvatskoga naroda dr. Ljudevit Gaj u pjesmi svojoj „Preobraženje" svoju misiju i svoje djelo. I u istinu, što više študiramo povjest ilirskoga preporoda, to više vidimo, kako su te riječi istinite. Prije Gaja bilo je zaista velikih umova u hrvatskom narodu, bilo je važnijih radenika, bilo je sjajnijih odličnika, bilo je muževa sa origina nijim mislima o preporodu naroda, pa ipak sve je ostalo mrtvo. Trebalo je, da dodje on, Gaj, da se on stane, da se on gane, tek onda svanula je rodu zora.

Tko prouči njegov život, naći će toliko čudnih stvari, da bi mogao zanijekati njemu i inicijativu i izvedbu preporoda, a Vrhovac, Lopašić, Mihanović, Stoos i toliki drugi imali su mnogo prije njega gotovo sve misli kao i on. — Pa ipak, kako bi mu krivo učinili. I prije Zepelina, bilo ih je mnogo, koji su već gotovo posve riješili problem pokretnog zrakoplova, ali ipak ne može nitko zanijekati Zepelinu njegovu slavu.

Svaki genij je napokon dijete svojega doba, tako i Gaj. Gaj je znao zamjernom energijom sabrati sve one ideje, koje su tako reći u zraku lebdile i mirno, sjajnim agitatorskim darom sugerirati ih narodu svome. Potlačen, drjemovan, uništen, raskomadan, očajan, bez nade, narod robova, čuo je najednom silne, oduševljene, svete riječi: Još Hrvatska nij' propala, dok mi živimo!

I gle! čudo se je dogodilo. Mrtvi ustadoše iz groba. Lazar je uskrsnuo, zima je nestala, novo je cvijeće procvalo. Hrvatska se preporodi, sin se raduje.

On se stane, svijet se gane, zora rodu svane!

I viekovi će proći, al njegova slava ne će i ne može proći, pak da se nadje i stotinu zavidnika više. Stotinu neprijatelja više, pak da je, sam svoje ime okaljao sa tisuću grijeha i tih tisuću grijeha ne bi moglo izbrisati njegove slave, jer uvijek će ostati istinite one riječi velikoga Hrvata, Gaj je bio prvi, koji je hrvatskomu narodu objavio zoru novog preporoda.

On je bio, sretnik med sretnicima, on je bio onaj, koga je narod smatrao uvijek svojim prvim preporoditeljem. Sada, gdje je sto godina prošlo od njegova poroda, njegovo je ime sjajnije no prije, i malo ih ima, koji danas ne bi kliknuli: Slava Gaju!

*

U okrilju hrvatskoga, divnoga Zagorja, okružena sa sjevero-zapadne strane romantičnim strminama i uzvisima, iz kojih proviruju gdjegdje i klisure, a sa jugoistočne strane idiličnom milinom, izvijava se uzana dolina, a u toj dolini kao sijelo labudovo diže se ubavo, malo trgovište — Krapina. Nad samim trgovištem uznosi se stisnuta klisura i strše tri brda, na kojima su nekoć stajala tri grada Krapina, Psar i Šabac, a kroz samo mjesto teče rijeka Krapinica, tjerajući žuborne mlinove. Nije tomu prošao ni čitav ljudski vijek, kad su u to mjesto zalazili kraljevi i učenjaci, bogati vlastelini i priprosti seljaci, i nije bilo djače nedouče, što je tek izmilio u svijet, a da ne bi srcem punim ljubavi za rod i dom potražilo tri za njega sveta grada i njihove razvale. Što je Meka Turcima, to je neko vrijeme bila Krapina svim Slavenima, mjesto sveto, jer je priča pričana davnim istoricima, priča, što ju je narod u okolini od ustiju do ustiju prenosio pričala: Ovo je rodište i rasadište svih Slavena. Ovo su stare gradine Čeha, Leha i Meha. Tuj je stanovala njina sestra Viljenica, koju braća sazidala u kulu, što je s Rimljaninom Aurelijem ljubakala . . .

Vjekoslav Klaić napisao je ove godine o tim starim gradinama u „Vjesniku zem. arkeološkog muzeja", krasnu raspravu, iz koje se i ponovno vidi, kako je priča o tim gradinama bez temelja, ali koncem 18. i početkom 19. stoljeća, ta je priča kolala u narodu i našao se je dapače krapinski župnik, koji ju je popularizovao.

U tom dakle mjestu, obajanom sveslavenskom pričom, a u vrijeme, kad je Napoleon Veliki proglasio veliku Iliriju, rodio se je Ljudevit Gaj, upravo kad su u veče zvonila zvona „Pozdrav Gospi". Legenda kaže, da je primalja njegova Rozinka, očarana, glasovima zvonova, uskliknula, uzevši djetence na ruke: Ovom će se djetetu glas na daleko čuti. A majka Ljudevitova, koja je te riječi čula, da je uzvratila: „Već sam i prije uztvrdila, da nosim u svojoj utrobi kralja."

Rad tih majčinih tobožnjih riječi morao je Gaj mnogo kasnije i to god. 1853. odgovarati pred sudom vojnim u Beču, kad su ga opkrivljivali radi veleizdaje i rad toga, što se je tobož htio učiniti ilirskim i hrvatskim kraljem.

Bilo je u istinu burno, ratno doba, kad se je Ljudevit rodio i mnogi, koji su se rodili u niskim kućama, u sirotnim porodicama postajali su generali, kraljevi i carevi. Bilo je Napoleonovo doba, dakle ne bi baš bilo tako čudno, da se je i Gajeva majka zanesla velikim mislima o svom sinu, ako i ne mislima, da će postati kralj, al svakako je pogodila, jer Gaj je u istinu postao kraljem, jer je kao kralj srdaca vladao više od deset godina neograničeno u svom narodu, kojega je probudio i preporodio.

8. srpnja 1809. rodio se je Ljudevit Gaj, a već slijedeći dan krstio ga u crkvi župnoj Nikola Hadžić u nazočnosti kumova Stjepana Benčića i Franjice pl. Novak.

Roditelji Ljudevita bili su u ono doba već vrlo ugledni, a i podosta imućni krapinski stanovnici.

Otac Ljudevitov Ivan Gaj, bio je ljekarnik, te je stekao lijep imetak, kuću i kućište, a slovio je kao čovjek vrlo plemenit i požrtvovan, te pravi otac sirotinje. Kako je ono doba bilo vrlo burno i ratno, nadalo se je Ivanu dosta prilike, da pokaže dobrotu svojega srca, a to je on u istinu i pokazao. U svojoj je kući uredio pravu

bolnicu, gdje je vidao ranjenike i druge bolesnike. Nije mu dosta bilo, da te bijednike darivao ljekarijama, te da ih zabadava liječi, već im je još te dijelio hljeba i odijela i svakako ih potpomagao.

O tim zaslugama Ivana Gaja, uzdržalo nam se do danas više spomena. Naročito ističem ovdje svjedodžbu poglavarstva općine krapinske po sucu Pavlu Zaplatiću od 10. svibnja 1815., te svjedodžbu hrv. kajkavskog pisca i prevadjača Miltonova „Izgubljenog raja" opata Ivana Krizmanića.

Dok je s jedne strane otac Gajev bio uzoran otac porodice, s druge je strane bila upravo pravi ideal ženskinja majka Gajeva Julijana, ili kako su je poslije nazivali Ljuboslava. Svi koji su je poznavali oduševljeno su o njoj govorili. Naročito Vraz, koji ju upravo nazivlje sveticom. Odgojena u njemačkim školama, ostala je ipak dobra Hrvatica. Pisala je doduše sinu njemačke listove, ali ih je svršavala: „Zbogom draga duša". Ona je ljubila knjige i pjesnike, dašto njemačke pjesnike.

Ima u Gajevoj ostavštini i njenih prepisa nekih pjesama, tako neke pjesme Matthisonove.

Bila je vrlo religiozna. Uvijek bi sina Ljudevita opominjala, neka misli na Boga. Tako mu je 27. siječnja 1823. poslala njemačku molitvu, koju je pomno napisala na četiri pune strane. Tako mu je 7. siječnja 1826. savjetovala: „Za sve, što želiš uraditi, savjetuj se najprije s ocem svega, jer je on najbolji savjetnik. Svak dan mu preporučuj svoj posao i vidjet ćeš, sve će se okrenuti na tvoje dobro, a nepogode ćeš lagljе podnijeti, ako se potužiš dragome Bogu. Tuj sve traje kratko vrijeme. Putniče ne zgriješi cilja, te će te u veseloj vječnosti čekati mnoge radosti." Kad je jednom Ljudevit potvorio nekog, da mu je ukrao „mužarec" spočitava mu to majka (21. 10. 1822.) hrvatskim pismom, da je mužarac nadjen: „pak vezda vidiš, da neje pravo ovak nejubno bližnega naglo potvoriti; zatvrdno si naprvo vzemi toga okrutnoga greha se od vezda čuvati, ar pošten glas bližnoga oskvrnuti je strašno, kakvo žalost bi ti čutil, da bi tebi tvoj bližni tak včinil. Iz dužnosti i ljubavi materinske ja, sinko moj, tebi neprestano preporučam proti ovak škodljivim falingam vojuvati."

Vrijedna gospodja sve svoje pouzdanje koncentrira u djeci. Pa kad čuje o sinu svome dobre vijesti iz škole piše, (15. I. 1822.) da se nada uzanj, ako joj Bog dade zdravlja, doživiti još ugodnu starost. „A onda, kad bude naš dnevni posao svršen moći ćemo vesela srca usnuti, znajući, da smo čovječanstvu podali korisnoga člana . . ." Veseli je, što već u nježnoj svojoj dobi upoznaje onoga, koji daje sve dobro, ali i onoga, koji sve kazni. „Ti ćeš se spominjati često, na ono, što sam ti bezbroj puta za tvoju uputu kazala. Svakom zlom djelu slijedi kazna. Osveta onome, koji osvetu zaslužuje." Taj list je pisala njemački, al onda dodaje hrvatske riječi: Bog je najpravičnejši sudec, to pravo imati . . . Zato mrzi pogrešku ali čovjeka, koji je zabludio sažaljuj . . ."

I štedljiva je bila. Ne jednom opominje sina na tu krjepost (5. VII. 1828.) nada se, da ne će nabaviti ništa nepotrebna:

Pa kako je vesela, kad vidi plodove svojeg odgoja. Onda prodire sva mekoća i nježnost majčina srca u pismo: . . . Jesi li zdrav? Ako jesi, za drugo se ne brinem — jer sigurno znam, da neumorno radiš za dobro tvojega bdućega života, za dobro siromašnoga čovječanstva i na moju najveću radost. Kad sam sama to je moja zabava stobom. I onda sam zadovoljna i vesela. Pa zašto da to ne budem? A i ti misliš tako . . . [1])

[1]) Pismo od 9. XII. 1828. Izvornik u sveuč. biblioteci.

Bog, čovječanstvo, domovina, ljubav spram bližnjemu sve to obasjano čarom romantičke poezije . . . eto to su temelji, na kojima je gradila Julijana odgoj svoga sina.

Srcem punim ljubavi govori Gaj o svojoj majci, pak ako i moramo misliti, da je on u svom sinovskom ponosu majčine vrline gledao kroz fantastično povećalo, to nam se ipak pred očima prikazuje kao neka Kornelija, majka Gracha, ili Monika, majka velikog Augustina. Kako li se divno spominje na proljetne večeri, za kojih je s majkom ispred kuće sjedio. Ona bi imala u ruci pletivo, a on kakovu godj igru. Seljaci prolazili kraj njih, vraćajući se s polja. Ubogi, bijedni seljaci. Sirotinja im virila iz sumornih, grozničav'h pogleda, gladnih pogleda. I tad bi ga majka spomenula, neka gleda tu sirotinju, od koje mnogo i pogiba od gladi. Majka bi Gajeva dozvala svojoj kući do dvadeset i do trideset siromaka i prosjaka na dan. To su bili milogosti, koje je po stubama namjestila lijevo i desno. pa onda im dijelila hljebac i varivo. Mnogo mu pričala mati, da ima naroda sretnijih od hrvatskoga, a sretnijih zato jer su obrazovaniji, a obrazovaniji su zato, jer imaju knjige na svom jeziku. Knjige, knjige na narodnom jeziku, pa će se iz njih raznim razbistriti.[1])

Kasnije, mnogo kasnije dovikuje Stanko Vraz Gaju, da se ne može odijeti od svete pojave te divne žene . . .

Takovi su bili roditelji Ljudevita Gaja.

Nije čudo, da je, tako reći, s majčinim mlijekom usisao ideje, koje su mu bile vodilicama kroz čitav život.

Već u doba najranije mladosti, pak u doba, kad je polazio osnovne škole u svom rodnom mjestu, utjecali mu na dušu razni dogadjaji onoga vremena, razni zanimivi tipovi ondašnje Hrvatske, a ponajpače otac i majka.

Kad su mu oči progledavale stare gradine Čeha, Leha i Meha, pa kada je iz ustiju priprostih ljudi — naročito iz staroga očeva sluge Mateuša čuo priče o prošlosti starijeh stijena, sav bi se preobrazio i slušao bi kao začaran i uvijek je poslije tvrdio, da su to bile prve pobude ljubavi spram naroda.

Mitom bi darivao svaki novčić, što je dobivao od roditelja, starcima ne bi li saznao i više priča i više vijesti o starim dalekim vremenima, koja su mu se pričinjala u svojoj tamnoj udaljenosti tako mističnima.

Pa onda, kako je tek slušao majku svoju!

„Posve važne klice novih misli" radjale mu se iz njezinih ustiju. Njoj i razvalama Čeha, Leha i Meha, pripisivao je Gaj uvijek najvažnije svoje pobude iz najranije mladosti.

Uvijek i uvijek do konca života opetovao je Gaj, da su sveslavenske gradine Čeha, Leha i Meha najviše djelovale na njegov duh i dale pravac njegovu životu. Ali bilo je i drugih pobuda! U crkvi sv. Nikole u Krapini, služio je Dalmatinac L u n j e v i ć; taj je dječaku govorio, da dalmatinski Hrvati mnogo ljepše hrvatski govore od zagorskih i krapinskih. Dječak je dakle rano uvidjao, da ima više narječja, koja se zovu hrvatska.[2])

Bio je u Krapini i drugi svećenik, Hrvat, Pavao P o b o r, kapelan. Poslije je Pobor bio vojničkim kapelanom, a umro je kao župnik i arhidjakon ogulinski i otočki. Taj dakle Pobor redovito je zalazio u kuću Gajevih roditelja i ljuljao je maloga Ljudevita na koljenima. Po njemu upoznao se Gaj s velikom Rusijom.

[1]) Gaj Ljudevit: Autobiografija, Caj Velimir: Knjižnica Gajeva str. XX.

[2]) Deželić Gjuro: Gaj o sebi: „Dragoljub."

Bio je Pobor veliki Rusofil, što nije baš takovo čudo, ako uzmemo na um, da su onda Rusi bili vrlo u modi. Već od vremena generala Suvorova, koji je svojom vojskom prešao na talijanske poljane, dakle pod konac 18. stoljeća opetovalo se rusko ime često u hrvatskim domovima, pa onda u vrijeme potonjih Napoleonskih ratova bili su Rusi u ustima sviju Evropljana. I hrvatski pjesnik našao se da pjeva slavu ruskome caru. Po više puta bila je Austrija u najvećem savezu s Rusima, a naši se vojnici borili rame o rame s ruskima. Put Josipa II. u Krim nije ostao neopažen u našim krajevima. Kad je Napoleon naše Krajišnike poveo na Ruse, pa kad se ovi vratili kući, imali su šta pripovijedati o srodnosti jezika našega s ruskim. Pa kad je napokon i sam ruski car Aleksandar došao u Ljubljanu na kongres i s hrvatskim seljacima posve lijepo ruski govorio, još se više govorilo o srodnosti ruskoga i našega naroda. Pobor je dakle vrlo simpatizovao s Rusima i bio Rusofil u najboljem značenju te riječi. Pitao bi malenog Ljudevita često pripovijedajući mu o bojevima izmedju Napoleona i Rusa: — „S kim držiš?“ I koliko je mališu imponirao veliki Korzičanin ipak bi Pobor uvijek navrnuo razgovor tako, da je mali Ljudevit morao odgovoriti: „Držim s Rusom!“

Ali jednoga dana morao se je Pobor dijeliti od Krapine i svog malog prijatelja. Rastanak je svakako bio gorak, ali za to Pobor obeća, da će iz Praga, iz Češke, poslati Gajevim roditeljima u službu pravoga, pravcatoga kozaka. Pobor je pako tu svoju riječ i održao, te je jednoga dana u Gajevu domu osvanuo kozak. Tome se je Ljudevit silno radovao. Kozaci, kao sluge bili su onda širom svijeta u modi i slovili kao vjerni sluge. Gajev se kozak sam nazivao Moskovićaninom, al Gajev ga otac zvao Rusom. Ljudevit je tako zavolio toga Rusa, te je o njemu često pripovijedao svojim vršnjacima, da i sam dobi nadimak „Rus“, a taj nadimak ostade Gaju sve do pete škole.[1])

Priča o „sveslavenskim gradinama“ koje je svakdan gledao nad sobom, upoznaja da ima i drugih Hrvata, koji drugim narječjem govore, te napokon upoznaja, da ima i širom svijeta srodnih Slavena, prama kojima je već tako rano nalazio u duši ljubavi — sve to su za cijelo bile vrlo važne i sudbonosne prve sugestije, koje su padale na mladu dušu Gajevu, u najranije doba života, već onda, kad se nije mogao iz knjiga poučiti pobliže o idejama, koje su s vremenom imale postati najglavnijim vodilicama njegova potanjega života i rada.

Naročito Pavle (Pobor) — veli nam Frane Kurelac — bio je, koji je „sjeme roda u mladu dušu zasadjivao!“

Iz ranije mladosti spominjao se je Gaj mnogo zgoda. Neke noći upali se u Krapini Fogelova kuća. Tek, što se je Gaj probudio i eto već su prozornice pucale. Njegovi su roditelji s njime jedva utekli kroz dvorište u baštu. Nadjoše utočište kod duvne — Sale. Ta posljednja zagrebačka duvna Sala bila je iz plemićke stare porodice. Kad su zatvoreni samostani, samotovala je u Krapini. U njezinoj je kući vidio Gaj razne umjetnine, što ih je ona pribrala, bilo iz svoje porodice, bilo iz samostana. Vidjeo je Gaj razne španjolske, talijanske i domaće slike, a vidjeo je i razne tanko izrezuckane i fino izradjene predmete, za koje je poslije Saline smrti uzalud pitao, kud se djedoše.

Ta duvna Sala ispunjala je nekim mističnim romantičnim dojmom Gajevu dušu.

K toj Sali utekli su Gajevi roditelji. Živo je sa suzama pripovijedao Gaj uspomenu na tu vatru. Kao dječarac mislio je, dok su iskre za njima padale i dok je čuo prasak greda i obazirajuć vidio plamen, da su postali siromasi — „pogorelci“. Osjećao je u duši, da će morati prosjačiti, al tješio je majku, neka se ne boji, da će ona morati prosjačiti. On će za nju skrbiti.

I još jednom bio je mali Gaj u opasnosti života i to od poplave.

Sve do devete godine razumio je Gaj samo materinju hrvatsku riječ, te je upravo mrzio tudje jezike, ali trebalo je, da se te mržnje kani, ako je htio da napreduje u nauci.

Mogao je Gaj dublje zaviriti u latinštinu u svojoj Krapini i u domu svoga oca već i zato, jer su se u ono baš vrijeme desile u Krapini neke osobe iz samostana, što ih je zatvorio car Josip. Susjed do Gajove kuće bio je Augustin Vrabec, vrijedan i ljubezan starac, expaulin lepoglavski, koji je sav svoj život pripovijedao Gajevoj porodici. Za dugih zimskih večeri bilo je dovoljno zgode, da starac, neposredni i autentični svjedok lepoglavskog života prikaže sve, što se je ondje lijepa i učena radilo. Pripovijedao je o literarnom i narodnom radu u pavlinskim samostanima u Remetama i Lepoglavi tako živo, te se je Gaj toga sjećao, kao da je to sve sam doživio i uvijek je govorio da je pavlinski red bio pravi narodni red, dok Isusovce Gaj nije volio, jer da su raznarodili narod. Tim Vrabčevim izvještajima mnogo je nadodao starac, takodjer bivši o. Pavlin Viroslović, župnik na bližnjoj župi Jesenjanskoj kod Trakošćana, koga je često Gajev otac pohadjao.[1]) Uz ove Pavline bio je tamo i Evgenij Rebić za onda namjesnik franjevačkog samostana u Krapini. Dok one prve Pavline nije u vlastoručnoj autobiografiji spomenuo, hvali Rebića, da mu je bio učiteljem latinskoga i hrvatskoga jezika. „Osobiti način u učenju, značaj njegov i načela njegova meni na stazi prvih i najpotrebitijih, temeljnih nauka pokazaše pravac bez kakva zaista ne bih prvih godina izbivanja svoga iz roditeljske kuće ovako srećno napredovao . . .“

K njemu je polazio u samostan, te je ondje vidio i prvi put u svom životu — knjižnicu. Odmah mu pane na pamet, da će tuj biti i knjiga, u kojima će što pobliže naći o onom, što je čuo iz ustiju svoje okoline o Čehu, Lehu i Mehu gradu.

I s drugih strana dolazila je u mladu dušu Gajevu klica, što se poslije razvila u jaki hrast njegovih ideja.

God. 1811. izdao je Gajev sestrić Vjekoslav Speciari, rodjeni Krapinac, mladić od 16 godina, malu knjižicu pod naslovom „Positiones“. Ta je knjižica podala Gaju prvi pojam o Iliriji ali g. 1825. dodje mu do rukuh djelce baruna Hohenhausena, koje je napisao i izdao g. 1777. pod naslovom „Illirien“. To djelce poklonio je Gaju u Varaždinu prijatelj Karlovčanin Franjo Lust, koji je kako sam Gaj kaže „svojim plemenitim otvorenim načinom i bistrim čelom mnogo na pobudjenje duha (Gajeva) djelovao.“

Sam Gaj tvrdi, da je uz Specijarovo djelce Hohenhausenovo najjasnije u njegovoj duši stvaralo sliku Ilirije.

Silvestar Josip Hohenhausen, historik rodio se je u Monsu, u Nizozemskoj 4. veljače 1735., a umro je u Ansbachu 15. septembra 1814. Služio je u carevoj

[1]) Ibid.

[2]) Kurelac: Slovo nad grobom Ljudevita Gaja.

[1]) Rukopisne bilješke mojeg oca, što mu ih je diktirao g. 1860 — 1863 sam Gaj.

[2]) Hohenhausen baron Silvester: Illrien. Esseg Dwald 1777. 12°

vojsci, a više godina boravio je u Slavoniji. Knjižica je njegova o Ilirima zaista vrlo mršava i ne znam, kako ju je Gaj mogao smatrati izvrsnom. Ipak je i iz nje naučio, da se pod Ilirima smatraju stanovnici sadanje Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Bosne, Srbije i Bugarske i da svi govore jedan temeljni jezik.

Misliii mi o Hohenhausenovu djelcu, kako mu drago, ne imamo razloga nevjerovati Gaju, koji ga sam nazivlje vrlo odlučnim za njegove misli o Iliriji.

Gaju je onda bilo 16 godina, a baš u to doba radja se u njemu misao, da napiše povijest starih gradina, što se uzvijaju nad njegovim rodnim mjestom, Krapinom.

Dopušteno mu je bilo da rabi samostansku knjižnicu u Krapini i s veseljem mogao je zaviriti u mnoge knjige pak i u rukopise. Medju ovim rukopisima osobito mu udari u oči neki rukopis pisan ocem Sklenskim, u kojima je našao bilješku o svojem rodnom mjestu i u opće u domovini Hrvatskoj i raznim granama našeg naroda.

Isporedivši ove bilješke s nekim češkim i poljskim kronikama u istinu napisa knjižicu o starim krapinskim gradinama i o samoj Krapini.

Gaj je kao djak bio vrlo odličan. Uzdržale su nam se neke njegove svjedodžbe iz gimnazije i sve nam ga pokazuju kao odlikaša.[1])

Najprije ga posla otac u gimnaziju u Varaždin, gdje mu je bio ravnateljem Josip Pastori; ondje su mu bili učitelji medju ostalima: Antonije Rožić, kajkavski pisac, i Ivan Maurović.

God. 1819. nalazimo ga već u Varaždinu. Otac njegov s veseljem prati svaki njegov napredak i bodri ga u pismu.[2])

Iz Varaždina preselio se Gaj u gimnaziju zagrebačku, te je i tuj lijepo napredovao. Bio je u 15. godini u petoj školi latinki. Sad dovrši svoje bilješke o Krapini, sabere ih i izloži u knjižici latinskim jezikom: Brevis descriptio loci Krapinae. To svoje djelce predloži on na cenzuru, tadanjemu cenzoru zagrebačkom profesoru Franji Klohammeru.

Ali tuj se namjeri na zlu sreću. Profesor Klohammer izgrdi ga i reče, da mu uskraćuje svaki „Imprimatur". Gimnazijski djak treba da uz klupu sjedi i latinski uči, a ne da črčka knjige i da bude književnikom. „Deranima se učiti lekcijama, a nije, pisati knjiga."

Mogao bi tko misliti, da je bio taj Klohammer protivnik svake knjige, al ljuto bi se prevario. Bio je profesorom matematike i fizike i knjižničarom zagr. akademije, al se je uz to rado bavio knjigom. Od njega nam je uščuvan bezbroj latinskih oda i hvalospjeva raznim našim i stranim uglednicima.[3])

Gaja se je taj Klohammerov postupak nemilo doimio i on ga optužuje, što je odsudio njegovu knjižicu na lomaču, a njega na suhoparne nauke školske, u kojima da je i onako više napredavao, nego su bili vrijedni.

Mrzovoljan ostavi zagrebačku gimnaziju i ode slijedeće godine u gimnaziju karlovačku.

U Karlovcu se sretno namjerio na učitelja o. Aurelija Hoormanna, franjevca, rodom iz Bavarske. On ga potakne, te je izdao svoju knjižicu o Krapini i njemačkim jezikom g. 1826. O tom vrijednom franjevcu zabilježiše nam i drugi, da je bio krasne duše. U hrvatskom narodu zaslužio je spomen, što je, kao cenzor dozvolio svoj „imprimatur" za znamenitu za ono doba knjigu: „Sollen wir Magyaren werden". Tim svojim činom pobudio je čitavu konsternaciju, te su ga čak prozvali veleizdajnikom i bude svrgnut, al on ostade i dalje vrijedan franjevac.[4]) S Gajem je postupao lijepo i putio ga dobru.

U ono doba živjelo je u Karlovcu više patriota i njihov duh je vladao gradom.

Već sam spomenuo Lusta, koji mu je dao djelo Hohenhausenovo o Iliriji.

Al Karlovac bio je onda i s više razloga znamenit. Još uvijek se je tu nalazilo tragova slobodnijega života, još uvijek se je osjećao duh onoga vremena, kad je još Karlovac bio pod Francuzima i kad je spadao u provinciju Iliriju. Još su živjeli ljudi, koji su živo utjecali u javnom životu Napoleonove Ilirije. Još je živio Juraj Matić Šporer, još je ulicama gradskim koracao sijedi Mirko Lopašić, koji je u početku 19. stoljeća i te kako prigrlio hrvatsku knjigu i bio blagovijesnikom ilirskog preporoda. Još je živio biskup Maksimilijan Vrhovac, taj preteča ilirskoga preporoda. Njegove krasne misli, o sabiranju narodnoga hrv. blaga, tek su pred nekoliko godina odjeknule svijetom . . .

Još se je u Karlovcu govorilo o tom, da je njihov sugradjanin Šporer, dok je bio u Beču god. 1813., zamislio sa svojim drugovima „Oglasnik Ilirski".

Taj isti Gjuro Šporer Matić, nešto prije, nego što je Gaj došao u Karlovac izda: Almanak ilirski.

Izda svoju knjižicu u njemačkom jeziku g. 1826. Knjižica ima naslov: Die Schlösser bei Krapina sammt einem Anhange von der dortigen Gegend in botanischer Hinsicht. Von Ludwig Gay, Hörer der zweiten Humanitäts-Classe. Karlstadt, 1826. gedruckt bei Joh. Nep. Prettner, priv. Buchdrucker und Buchbinder. 12 str. 56.

U predgovoru veli Gaj, da ga je nagovor nekih prijatelja ponukao, da izda to djelce, taj prvi mladenački pokušaj. Prava mu je svrha, da putnike, što putuju Zagorjem, upozori na to dosele malo poznato, a ipak znamenito mjesto. Kao moto djelu stavlja riječi Ossijanove: „Junaci prijašnjih vremena uminuše. Sinovi im prolaze kao i oni, i novi nastaje naraštaj. Narod je nalik vrhovima ocejana, što se gibljju bez dna; kao lišće u šumovitim krajevima; vjetar ih nasiplje, a novi uzdižu svoje pupoljke."

U malenoj knjižici pokaza nam Gaj svoju ljubav k pjesnicima, jer je u knjigi, osim Ossijana još citirao Matthasona, Tiedzea i Schillera.

Premda je Krapina malena sada i neznatna, to su ipak one tri gradine njezine od najveće znamenitosti.

„Düster blicken sie gleich Ossians Helden herunter von ihren Höhen auf das leicht bewegte Geschlecht der Menschen, der Abkömmlinge jener Heroen, die von hier aus zogen nicht um, wie viele Andere, Reiche zu zerstören, sondern um im schöneren Sinne solche zu begründen.

Stolz mag jeder Slave auf jene ehrwürdigen theueren Ueberreste blicken, denn sie waren die Wiege

[1]) U sveučilištnoj biblioteci u Zagrebu čuvaju se te svjedodžbe. U 1. humanit. razredu 1. poljeće g. 1825. dobio je ove redove: In doctrina Religionis: Eminens. In litteris et scientiis, ex reliquis benigne praescriptis objectis Eminens primus. U ponašanju dobi ipak samo notu: primae classis.

U drugom humanit. razredu 1. semeslar (1826) 26. ožujka 1826: e numero 49 conscholarium Eminens quartus.

[2]) Pismo Ivana Gaja od 1. II. 1824. u sveuč. knjižnici njemu, gdje kaže ... ut sis et nobis, carissimo Domino Tuo professori solatio et hodie cras patriae aemolumento, ex sincero corde tibi precor!

[3]) Taj Klohammer rodio se 20. aug. 1755. u Bazinu kod Požuna, porjetlom Nijemac, došao je u Zagreb za profesora akademije 1799. † 12. veljače 1830. Bio je ex-jezuit.

[4]) Tkalac E. Jugenderinnerungen aus Kroatien. Leipzig 1894. str. 224.

[1]) Deželić Velimir: Mirko Lopašić, jedan od preteča ilirskog preporoda. Glas Matice hrv. 1909.

des Čech, Lech. Hier sammelten sie ihre Getreuen, von hier aus begannen sie ihren Heereszug, wo wir sie am Ende desselben als Stifter der mächtigsten Reiche erblicken wodurch sie einen unverwelkbaren Kranz des Ruhmes in der Geschichte und eine fromme Verehrung ihres Namens in den Herzen a l l e r echten S l o v e n e n erwarben."

Ove je retke iz svoje knjižice Gaj rado pokazivao i ponosno svojim štovateljima.

A činio je to zato, da pokaže, kako je već godine 1825. imao zdrave misli o Slavenstvu.

Gaj i njegova svojta ljutila se, kad se je govorilo, da su Gaja tek Kolar i drugi upućivali na slavjanske ideje.

Tako Gajev prijatelj Galac g. 1848.: Iz kojega je dakle izvora crpio dr. Gaj domorodne misli svoje, koje su

Čitavi početak 19. stoljeća bio je zaražen njemačkom kulturom i počeci novina, koje su u Zagrebu izlazile, bili su njemački. Već godine 1789. od mjeseca lipnja izdavao je bečki i zagrebački tiskar Toma pl. Trattner njemačke novine u Zagrebu: „Kroatischer Korrespondent", a njemačke družine bludile su našom domovinom uzduž i poprijeko, deklamujući stihove Schillerove i Goetheove.

Baš u doba, kad je bio Gaj u Karlovcu, prikazivala je neka njemačka družina.

Koje čudo, da se je u mladog Ljudevita pojavila želja stvarati njemačke stihove. Uz to se je u njegovu domu, u djetinje mu doba mnogo njemački govorilo. Osobito je majka bila ljubiteljica nemačkoga Parnasa. Dapače uzdržalo nam se je u rukopisu više prepisa raznih njemačkih pjesama.

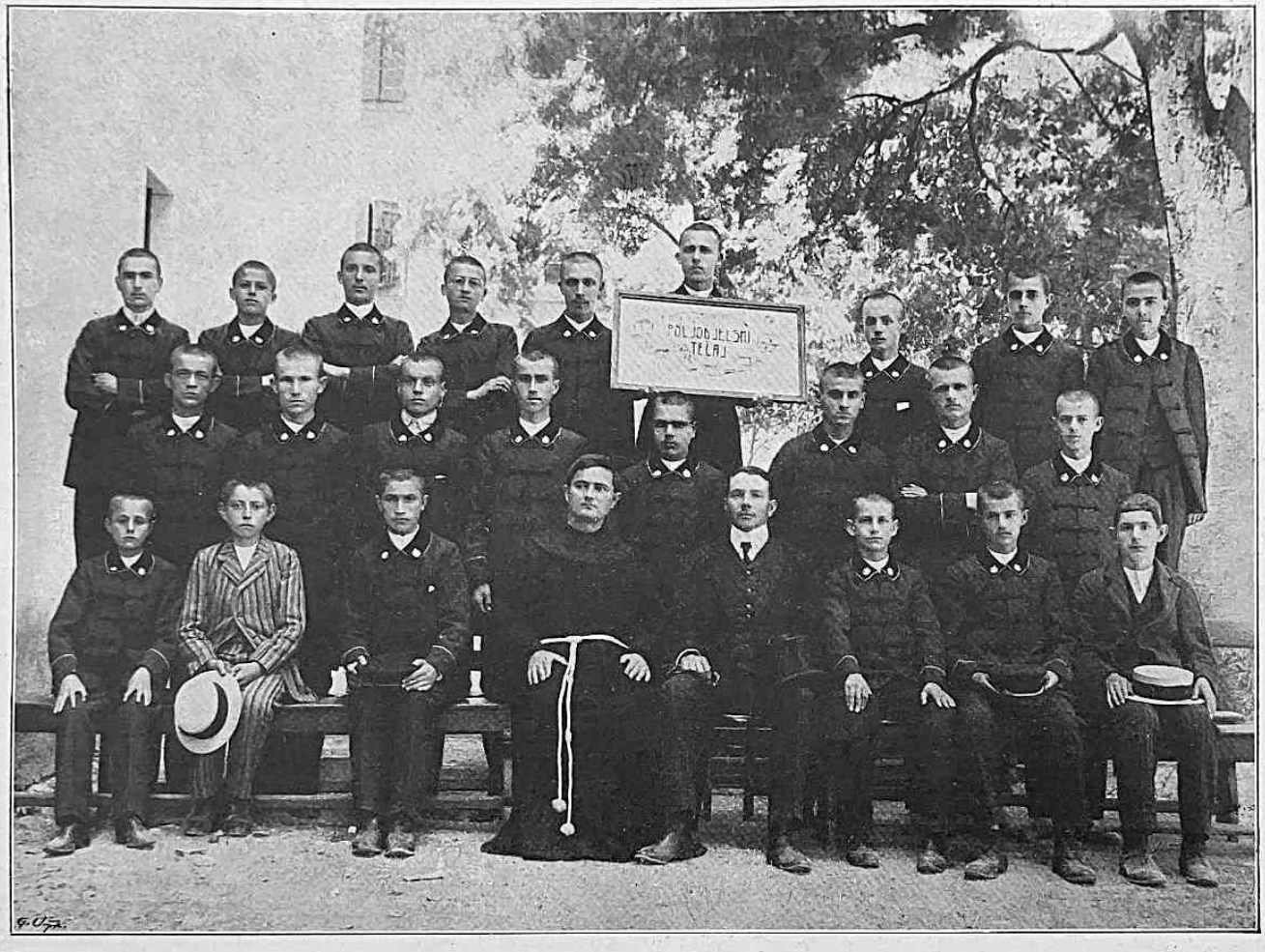

Poljodjelski tečaj na franjevačkoj gimnaziji u Sinju.

š njim od d j e t i n s t v a rasle, to se očito vidi. N j e g o v o mu je rodno mjesto svakoga sveslavjanskoga književnika i na mjesto svake sveslavjanske knjige. — To neka služi onim, koji pitaju, tko mu je dao povod o narodnom teženju, a još većma onim, koji na ovo pitanje neznajući, kako se stvar imade, odgovaraju i bez potrebe u tudjinstvu, makar i srodnom naše domaće početke traže. Valja se ovdje obazrijeti na temelj i prvu zarodicu slavjanske uzajamnosti, jer se znade, da je usmeno saopćenje žive pripovijesti o slavjanskom trojebratstvu dalo povod osnovanju i oživotvorenju sveslavjanske uzajamnosti.[1])

U to se je vrijeme Gaj bacio i na pisanje stihova.

Gaj je poput mnogih naših hrvatskih preporoditelja[2]) stao pisati njemačke stihove.

U rukopisu nam se uščuvalo nekoliko Gajevih njemačkih pjesama, koje sam ja priopćio na drugom mjestu.[3]) Te pjesme, ako i nisu same umjetnine, ipak nam pokazuju Gaja kao mnogo boljega njemačkog pjesnika, nego što je bio hrvatski. On si je dašte prisvojio stil njemačkih savremenih pjesnika, pak mu tako lagljе bilo vladati stihovima i uliti u gdjekoje dušu.

Rukopis Gajevih njemačkih pjesama ima naslov: „P o e t i s c h e V e r s u c h e von Ludwig R. v. Gay." Te pjesme otvara pjesma domovini: „An meine ländliche Heimat". — Zatim slijede: „Sommerabend auf den Ruinen eines Bergschlosses" — „Beim Anblicke der entseelten Hülle eines theueren Freundes" — „Elegie bei dem Grabstein menes Vaters" (In der heil. Catharina Kirche zu Krapina) — „Das Ungewitter" — „Dank dem Schöpfer"

[1]) Galac Dragutin: Krapina. Danica 1848 str. 8.

[2]) Deželić Velimir: Iz njemačkoga Zagreba. Zgb. 1903.

[3]) Deželić Velimir: Gaj kao njemački pjesnik. Ilustrovani Obzor Zgb. 1909 str. 418 — 440.

— „Die 3 Sterne" — „Betrachtung seiner selbst" —

Gajeve njemačke pjesme, kao najraniji plodovi njegove duše pokazuju, da nije nikad bio bez idejala i da mu već kao djaku nije bilo dosta samo čitati skripta, već da se je odgajao za čovjeka javnoga rada.

Mimo te pjesme napisao je Gaj i njemačku pripovijest, koja je dapače i štampana u Ebersbergovoj zbirci: „Feierstunden der edleren Jugend". Eine Sammlung der besten Erzählungen und Novellen,zur Veredlung des Herzens, zur Erheiterung des Geistes der vaterländischen Jugend. Herausgegeben von Ebersberg. Wien. Druck und Verlag v. Leopold Grund. (Svezka 5. II. godišta). Ta pripovijest ima naslov: Kowotscka, der Räuberhauptmann. Pripovijest dakako da nije nikakova umjetnina, al je s više strana zanimiva za upoznaju psihe Gajeve u to rano doba, pak i zato, jer se dogadja u našim stranama i jer govori o bosanskim uskocima i njihovom vodji Kovočki.

Pripovijest je potpisana čitavim imenom: Ludwig R. v. Gaj: a donesla je Gaju hvalu, jer mu se je za nju zahvalio poznati inače njemački pisac Josip Sigmund Ebersberg (r. 22. III. 1799. † 27. X. 1854.) vlastitom rukom pisanim pismom.

Manje poetične, al za to za nas Hrvate ipak znamenitije i važnije jesu Gajeve hrvatske pjesme.

Od 1. srpnja 1826. počele su u Zagrebu izlaziti njemačke novine s napisom: Luna — Agramer-Zeitschrift. List je izdavao Nijemac Ferdinand Rosenau i F. S. Stauduar. U taj časopis primio je urednik već u prvi broj hrvatsku pjesmu starca Mikloušića, koji veselo naivno pozdravlja njemački časopis u hrvatskoj zemlji.

Bez sumnje je ta pjesma potakla mladoga Gaja, da se i on pokuša hrvatskim stihovima u „Luni". I zaista! U 11. broju dolazi već, javlja se Gaj odgonetkom zagonetke, koju je postavio Romualdo Kvaternik, profesor zagrebačke akademije, otac Eugena Kvaternika. Ta odgonetka napisana je u akrostihu, te prva slova svakog stiha zajedno podaju ime „Hrvatska":

*

Hrani szine rodna zemlya szlavna
Ona velim zemlya prelyublena,
Rodi szine med szeztrami glavna,
Velikoga szerza y plemena,
Apostole viszok postuvane
Ter na diku szvetu izvishene
Zemlja rodi viteze zebrane
Kralya vre od negda jako vredne
Aldove vu taboru gyergyerne.

Svakako je zanimivo, da je ta odgonetka zadojena patriotizmom, koji provejava u ostalim pjesmama Ljudevita Gaja.

Njegov se patriotizam odsijeva i u pjesmi, koja je izašla u „Luni" 28. listopada 1826.: „Peszma iz Zagorja": „Gore slavne plemenite Zagorja predragoga". Ta nam se pjesma uščuvala i u rukopisu, a Gaj je zabilježio: Szpeval szem vu Karlovczu nekoj dan klaszna (lipnja) 1826. Na szvetlo dal vu 35. listu Novinih Zagrebachkech 28. d. liztopada i l." [1])

Osim tih ispjevao je još Gaj mnoge pjesme. U to naranije doba, jer je još pisana starim pravopisom spada i ova vrlo značajna, u rukopisu sačuvana pjesma.

Zbudi se naša mudrica,
Zadosta si spala do zde,
Ne bi očitna pravica
Da zbudjena buš za na pre
Zovu te vila, Horvatska,
Ah, blažena zbudi se nam.
Išču djevojčicu sveti
Ah mladenec josče ja sam
Kada bu tebe objimal
Srečnoga bude se štimal.

[1]) Na drugom jednom prepisu piše: Drago moje Horvatzko deteze 1826 u Karlovczu.

Dok je Gaj u Karlovcu snovao i učio, pjevao i razmišljao o budućnosti, zadesi ga 21. travnja 1826. prvi teški udar. Taj dan umro mu je u Krapini, u 73. godini života otac. Ljudevitu je tada bilo tek 17 godina. Ako i jest otac već dulje poboljevao i ako i smrt nije došla nenadano, bio je napokon otac i u velikim godinama, ipak je smrt na majku i njega silno djelovala, što se vidi iz njihovih pisama.

Starca su časno sahranili u franjevačkoj crkvi sv. Kate, gdje mu je stavljen i spomenik.

Kad je sva skrb za odgoj Ljudevitov stajala u ruci majke i brata mu Ivana.

U svojoj velikoj tuzi ne misli Julijana, majka toliko na sebe, koliko na sina i tješi ga, koliko može.

Nauci u Karlovcu morali se nastaviti.

Napokon dobi 8.septembra 1826. od ravnateljstva Karlovačke gimnazije svjedodžbu, da smije privatno podučavati u gimnazijskim predmetima, iza kako se je podvrgnuo propisanom ispitu, te pri tomu pokazao veoma dobre dokaze svoje uporabivosti i sposobnosti. Tom se svjedodžbom Gaj najbolje preporuča kao latinski instruktor za četiri gimnazijska razreda i to za sve predmete.

Sa smrću očevom i svršetkom nauka u Karlovcu svršava jedno razdoblje u Gajevu životu, u kojem ako i u zarodu, ipak ga već gledamo kao radnika na književnom polju, rodoljuba, te čovjeka, koji je već znao za svoj narod i za Slavenstvo.

Samo teško se je dijelio s Karlovcem, u kojem je našao i prijatelja i po prvi put vidio tiskane svoje stvari i po prvi put naišao na odobravanje svojih radova. Teško mu je bilo ostaviti i okolicu Karlovačku: „Nezaboravni mi ostaju časovi, kad sam sa Dubovca grada motrio krasnu okolicu karlovačku. Ondje sa višega gledišta, raširih krila duhu svomu u prošasnost i u budućnost naše narodnosti, baš kano da sam slutio, da predamnom stoji grad, u kojem će naskoro preporodjene narodnosti poso u krugu blagorodnih duša skladnije i bolje napredovati, nego u ikojem gradu prostrane zemlje ilirske."

Oprostivši se srdačno sa svojim učiteljima, još je i kasnije s njima dopisivao.

Zatim se na praznike svrati kući, gdje je našao prvi put opustjeo dom bez oca „učitelja čistih načela, poštenja, slobode, gradjanskih dužnosti i muškoga dostojanstva".

Majka se je jedva snašla u svojoj boli i zato on ostade s njom čitavu jesen, dogovarajući se, gdje će i kako nastaviti i dovršiti svoje nauke, da se najlaglje i najbolje približi cilju, koji si je od mladih nogu postavio, da koristi čovječanstvu i narodu svome, cilj, koji su mu toliko puta predočivali već u djetinje doba i otac i majka, a koji mu je tečajem vremena sve jasniji bivao.

Sad je već majka u njem vidjela „pjesnika", „književnika". Sad je već s ponosom na nj gledala.

Sad se je stala povećavati već i njegova knjižnica, koju je Ljudevit kao šesnaestgodišnji mladić, slušajući „humaniora" u gimnaziji u Varaždinu počeo, a u Karlovcu nastavio, potrošivši za nju gotovo sve grošiće, što bi ih dobio od roditelja za zabavu i spravljao u posebnu kutijicu.

Sam Gaj piše, da je u razgovoru s majkom govorio o svojim književnim osnovama.

„Dokučismo — piše Gaj — da narodu ništa onako ne treba, kako povjesnica. U to izuzev ono malo svjetlosti, što sam proboravio u tijesnom krugu samostanske knjižnice i još izviše iz „razgovora" o. fra Andrije u ovoj struci razabrao, sve staze bijahu tamne i nepoznate i ne bijaše nikoga, ko bi jih osvijetlio...

Majka mu preporuči, da podje u nauke, u Beč, gdje

da su velike knjižnice i izvori svega znanja historijskog, pogotovo povjesni izvori za naš narod i domovinu.

Gaj veselo pozdravi majčin predlog i pod konac godine nalazimo ga već u Beču, gdje se upisa u filozofski fakultet: gdje stade odmah obilaziti knjižnice i ekscerpirati povjesna djela. 18. studenoga primljen je Gaj u filozofski fakultet. [1])

U Beču je marljivo polazio predavanja, a onda se je zavukao u carsku dvorsku biblioteku, da tamo studira razne bibliografije, pa da uzme razne historične knjige, iz kojih je crpio razne ekscerpte za povijest hrvatskoga naroda, koju je već sada smionom mišlju zasnovao.

U Gajevoj ostavštini ima i danas sva sila takovih ekscerpata iz Farlatia, Krčelića, Fesslera, Lehotzkoga, Turoczove kronike, Vitezovića . . .

Nego uza sve to nije Gaj u tom bučnom velegradu našao zadovoljstva. Živio je u ostalom u gradskoj vrevi i buci kao u pustoši.

Čežnja za domovinom, za majkom, za prijateljima, obuzimala mu dušu. Osamljen, bez ikoga svoga, živio je pusto i tužno. Napokon oboli. Jedno se je vrijeme otimao svojoj boljetici, al napokon bolest preote mah i on ode do liječnika Mate Schaubauera. Pregledavši ga ovaj, naloži mu, da smjesta prekine nauke, jer da bi mu napor u učenju filozofije mogao biti vrlo opasan po život. Taj mu liječnik izda svjedodžbu. [2])

Ujedno mu liječnik savjetova, [3]) da podje u nježniji klima, kad ozdravi i to u Štajerski Gradac.

U istinu upisa se Gaj u sveučilište u Gracu. U ljutoj zimi preselio se onamo, te je za prvo vrijeme našao utočište u Kantillijevih. Majka je Gajeva sva sretna radi toga. Tamo će biti kao kod kuće, pa ako ga ne bi mogli Kantillijevi imati u stanu, neka bar kod njih ostane na hrani. Svakako neka ostane u Gracu, tamo je dobar zrak, ondje se može rastresti, pa ima i dobrih liječnika, kakovih u Krapini ne bi našao. [4]) Pa kad joj Ljudevit javlja, da su ga Kantillijevi lijepo primili, odvraća mu s veseljem majka: Kako je čudna providnost Božja, a kako mora Kantilliju milo biti, te može sinu povratiti ono, što mu je otac Ivan dobra učinio. [5]) U istom ga listu moli majka, da štedi. On nije rasipnik to zna, al ima preveliku s t r a s t za k n j i g a m a.

„Glede njih pazi dobro prije, nego li ih kupiš – tvoja „mamica" misli dobro. Tebi preveliki trošak još više škodi no meni!"

Po istom listu vidi se, da se još Gaj nije pravo odlučio na svoj budući stališ, jer mu majka piše: „Ja se nadam boljoj budućnosti a t i ćeš mi je pripraviti." Za budući stališ ima još vremena dvije godine. Neka se posavjetuje s Bogom, sam on može biti njegov najbolji savjetnik.

U Gracu je Gaj kao oživio. Čar prirode, ubavost samoga dražesnog grada na Muri, intimnost i ljubežljivost gradjana, godio mu duši. Tuj je našao i učenih poletnih profesora, tuj je našao knjižnica, tuj je našao i mnogo prijatelja i — zemljaka.

Gradac je u ono doba imao na glasu sveučilište, a taj glas digao je najviše profesor Julije S c h n e l l e r. Gaj više toga profesora nije našao u Gracu, al sam veli: „Uspomena glasovitoga povjesnoga učitelja Schnellera, koji je s progona usilovan, da ostavi Gradac i zamijeni ga Frajburgom, još tada ne bješe sa sveučilišta iščezla, te duh njegov svedjer djelovaše i za koju godinu još nadisaše vrsnije učitelje i učenike". Gaj zanosno govori o tom Schnelleru, „koji s toga, što se je sasvim posvetio svjetlosti, malo nije tmini žrtvom žrtvovan."

Vrlo nam je dragocijena ova bilješka Gajeva o Schnelleru, jer nam daje prozrijeti u dušu mladoga Ljudevita u ovo doba.

Tko je bio taj Schneller? Zašto je trpio? Zašto ga Gaj cijeni. Danas mu se je ime po dosta zaboravilo, al onda je bio na znamenitom glasu. Pisao je povjesne študije iz njemačke, štajerske, ugarske i češke povjesti, filozofičko-kritične prouke i — sonete.

Rodio se u Strassburgu (u ožujku 1777) od majke franceskinje.

Na sveučilištu učio matematiku, povjest, jezike i mnogo je putovao. Bio je zanosan pristaša j o z e f i n i z m a. Sve njegove knjige, a pisao ih je tuštu tamu, zadojene su protucrkvenim, liberalnim jozefinskim mislima i oduševljenjem za Napoleona Velikoga.

Bio je slobodar, te kao takov omražen kod vlade. U vrijeme reakcije nijesu mogli trpjeti čovjeka, koji je hvalio — sjevernu Ameriku. Punih dvadeset godina živio je u Gracu i njegov utjecaj na omladinu bio je silan. Kad je predavao fascinirao je slušače, da su sjedili ko kipovi od mramora. Njegove knjige bile su popularne, njegove ideje ostale su još dugo iza njega u — Gracu.

Ako ne prije, to se je sada mogao Gaj napiti s vrela jozefinizma.

U bilješkama Gajevim nalazimo sada neke revolucionarne misli, kao n. pr. ovu: „Prvlje hoće vse drevlje toga sveta vu jedno jedino drevo zrasti i prvlje budu vsi potoki jednim jedinim potokom tekli, nego budu kralji i cesari pukov prijatelji".

Od ostalih profesora najvećma su na Gaja utjecali profesor filologije Adalbert M u h a r, porjetlom Hrvat, graničar, porodom Tirolac, te arkivar u I v a n e u m u I. W a r t i n g e r. [1])

Gaj, koji već otprije, naročito u Beču, pokupi sijaset bilješki za svoju povjest, nastavi taj svoj posao i u Gracu. Kako je bio smion, izradi na brzu ruku povjest Hrvatske i priredi je za tisak. Nekim slučajem dočuo je za to Gajevo djelce Muhar. Niti ne videći ono, što je Gaj napisao, sastavši ga jednom odkreše Gaju u brk: „Bacite sve, što ste napisali u vatru!" Da izdate djelo, kojim ćete koristiti narodu svome i probuditi ga, treba vam mnogo učiti, zrelo promišljati i mnogo godina raditi. Što ćete vi, kad ne poznate ni desetinu izvora svoje povjesti? A gdje vam je književni jezik, kojim biste izdali knjigu? Izbijte si nezrele ovake misli iz glave, te n a s t o j t e, d a p r i p r a v i t e s e b e i d r u g e, b u d e t e p o d o b n i u d a r i t i t e m e l j n a r o d n o j k n j i ž e v n o s t i, k o j e n e m a t e.

Ove su riječi kao grom ošinule Gaja. Srušile mu veliku iluziju, al bile su zlatne. Gaj se nije blamirao nezrelom knjigom, a dobio je od učitelja lijep nauk. U ušima su mu i opet za cijelo zujile riječi, koje je slušao od oca i majke: „Knjiga, knjiga za narod na narodnom jeziku!"

Riječi Muharove: učiti, učiti treba, nije zaboravio, već je i opet marljivo polazio J o h a n e u m, krasno to rasadište znanja, koje imadu Gračani zahvaliti umnom zaštitniku prosvjete nadvojvodi Ivanu.

Gaj se zahvalno spominjao čuvara Johaneuma starine W a r t i n g e r a [1]), taj se je ubrzo sprijateljio s Gajem. Mnogi čas posvetio bi njemu. Naročito ga upućivao u di-

[1]) Izvornik potpisan rektorom Wildeom, Wien, den 18. Nov. 1826. nalazi se u kr. sveuč. biblioteci u Zagrebu.

[2]) Izvornik u kr. sveuč. biblioteci u Zagrebu.

[3]) Gaj u svojoj autobiografiji veli, da se je po naputku liječničkom prvih dana g. 1827. premjestio u Gradac, al ova svjedoždba to pobija.

[4]) Pismo Julijane Gaj od 4. siječnja 1827.

[5]) Pismo Julijane Gaj od 21. I. 1827.

[1]) I u Gracu bio je Gaj odličan djak, Uzdržala nam se njegova svjedodžba filozofiljskog fakulteta u Gracu od 30. ožujka 1828. Polazak u svim predavanjima dobi: veoma marljivo, prvi red dobi u religiji, filozofiji i čistoj elementarnoj matematici, dok je iz latinske filologije dobio prvi red s odlikom.

[1]) Gaj Velimir Gajeva knjižnjica str. XXJV.

plomatici i raznim pomoćnim znanostima historije. Bio je čovjek vrlo obrazovan, pak premda rodom Nijemac, ipak sklon Hrvatima.

S njim je mnogo Gaj razgovarao o tome, kako da se prosvjeta raširi u Hrvatsku, kako da se književnost podigne.

Ovaj Nijemac bodrio je zanosno Gaja, neka upre sve sile za svoj narod. Treba — govorio je on Gaju — da se hrvatski jezik uskrisi, da se ustroje razni naučni zavodi, treba da se hrvatska povjest predaje hrvatskim jezikom, a ne tudjim.

Sve te misli vrcale su kao iskre u srce mladoga Hrvata, koji već i onako bio oduševljen za rod i dom.

Sam Gaj veli: „Ovo bijahu najmiliji pomišljaji dobrohotnih razgovora i opomena njegovih, kojima su se rodoljubive iskre u mladjanim m o j i m p r s i m a r a s p i r i l e d o p l a m e n a.

Pa onda sam J o h a n e u m. Gaj si nije mogao pomisliti boljega zavoda za svoje nauke od Johaneja. Tuj je našao za se knjiga, tuj je marljivo radio. [1]) Al i to mu nije bilo dosta. On je i ovdje novce od ustiju trgao i kupovao knjige, kako svjedoči Kurelac. Naročito ga je zanimalo Valvazorovo djelo: „Die Ehre des Herzogthums Krain".

U Gracu se upozna s pravopisom češkim.

U Hrvatskoj se je onda pomišljalo na jedinstveni pravopis. Već u 18. vijeku kušalo se urediti „ilirski pravopis". Antun M a n d i ć, zagrebački prepošt bio je predsjednikom, kad je dvorsko povjerenstvo odredilo novi ilirski pravopis [2]) A tek je prošlo nešto više od deset godina, što je biskup Vrhovac i njegova okolina i opet jače stala misliti na hrvatski ili kako su ga onda zvali ilirski pravopis. [3])

I drugi su mislili na to, kako da se prapopis ujedini, jer koliko je bilo pisaca toliko je gotovo bilo i pravopisa.[4]) Al ne samo Hrvati već i Slovenci su živo raspredali o potrebi novog pravopisa. Baš u prvim decenijima radili su Slovenci o pravopisu, naročito odkad se je u Gracu god. 1810. stvorila: „Societas slovenica". Danjko je g. 1824. kušao svoj pravopis u svojoj gramatici. U tom je pravopisu — d a n j č i c i — izdao petnaest knjiga. Malo zatim izdao je Metelko svoju slovnicu — u Metelčici. Tako nastade boj izmedju „novoštajerske" i „novokranjske" abecede.

Baš kad se je Gaj nalazio u Gracu u gradačkom listu: „Der Aufmerksame" preporučio je neko danjčicu za slovensko pismo.

Sav taj boj razvijao se je pred očima mladoga Gaja, njegovi prijatelji raspredali su o pravopisu.

Koje čudo, da se je i Gaj stao živo baviti idejom, kako da učini za svoje zemljake, a pod tima je već sada smatrao sve „Ilire" n o v i pravopis.

Da se je u istinu Gaj već u Gracu bavio pitanjem pravopisa o tom imamo jasnih dokaza.

Veliki nam je dokaz Matijašićevo pismo. Al nada sve jasno govori o tome Fran Kurelac, koji se je takodjer u Gracu sprijateljio s Gajem.

Fran K u r e l a c ostavio nam je iz te dobe lijep spomen na Gaja. Opisuje ga, kao mladića poletne i vatrene ćudi, te već u ono doba patriotu. Razlikovao se je od mladića današnjega doba, koji se osladjivaju željom za jestivom i pivom. Njemu je glavno bilo knjiga i nauka. „Tako se je — veli Kurelac — hvatao učenih ljudi, pokojnoga M u h a r a, povjesnika Štajerske zemlje i one slatke mile dušice W a r t i n g e r a, arhivara, toli skromne koli učene, njih se je hvatao, koliko djak smio da se priuči. Samo boravište najmilije mu bilo Johanneum. Tamo su ga oči moje vidjale, kde se po Farlatu naiskat te iz njega načitat nemože. Od gospodara mojega, u kojega je bio na stanu i hrani, te kojega je knjige progledao i čuvao, od njega za ono malo novaca, što mu je majčica na veselje poslala Valvasora nabavio, te njim željnu mladost osladjivao . . ."

Kurelac dakle jasno u tom svom govoru kaže, da je već onda nagovarao i poticao na rodoljubna djela. Tako da je nagovarao slovenskoga gramatika Antuna Janeza M u r k a (1809.—1871.), n e k a s l o v e n s k i s l o v n i k i z d a i o p r e m i č e s k i m p r a v o p i s o m. To da je Gaj učinio već godine 1828. a Kurelac ne zna „na čijih konservativnih silah ta se kola slomila."

U istinu je Murko, koji je bio veliki protivnik slovenske danjčice i metelčice izdao svoj „Slovenisch-Deutsches und Deutsch-Slovenisches Handwörterbuch u bohorčici. On reče: „Bratje napredujte na poti 300 let stare bohoričice, po koteri ste tako dolgo hodili in prišli do tako lepih uspehov, in nedajte se niti od desne niti od leve speljati od lepo uglajene poti." Pisao je Murko bohorčicom 1. jer je pisao za sve Slovence, 2. jer slovenski narod i većina spisatelja nije primila ni danjčice ni metelčice, 3. jer mora biti nova abeceda samo latinska ne pako miješana, 4. jer, ako se med Štajercima prime danjčica, a medju Kranjcima metelčica, to bi se medju obima digao „kitajski zid."

Murko dakle nije poslušao Gaja, ali to ništa ne smeta. Kurelčeve riječi, dokaz su, da je Gaj i prije, dok još nije poznavao ni Kolara ni Šafaržika mislio uvesti č e s k i pravopis u naš jezik. „Napomenut mi je — kaže dalje Kurelac — i to, da je Gaj k meni dohodio, te me pitao, što ja mislim, kojim pravopisom da se djelo (Murkovo) štampa. Ja mu, koliko se domišljam ni crne ni bijele, er mu je srce bilo prijesno za sve, što se Slovinstva tiče. Nu se mladi vatrenik tim neuplašio, nego sve ti veće domorodni ogani u mene pirio i podjarivao, ako i jesam tvrd i oporan bio". Gaj je u to doba sabirao i n a r o d n o b l a g o.

Ako ne prije u Karlovcu, svakako je već u Gracu, starim pravopisom, Gaj složio i napisao, po svoj prilici još na pobudu Vrhovčeve okružnice: S k u p p r o v i n c i a l s k i h h o r v a t s k i h p o s l o v i c a h (1827.—1828.). U isto doba spada i njegova zbirka: „P r o v i n c i a l s k e h o r v a t s k e p o p i e v k e" [5])

Ali u Gracu našao je on i druge pobude. Našao je kolo zanosnih mladića i prijatelja.

Od g. 1826.—1829. postojao je u Gracu klub, koji se je zvao I l i r s k i k l u b [6]) poslije se je taj klub prozvao „Srpska vlada". [7]) Predsjednik i duša čitavog kluba bio je Mojsija B a l t i ć. U tom klubu bilo je Hrvata, Srba i Slovenaca. Ta vlada imala je „despota Vršovca" ministra

[1]) U rukopisu koji se nalazi u sveuč. biblioteci u Zagrebu, a koji ima naslov: Series episcoporum Corbaviensium, Modrussinensium, Segniensium dein simul Modrussensum, Ottociensium desumtae ex eruditissimo opere: Illyricum sarcum; Danielis Farlati. Editium Venetis anno MDCCLXIX. contento in I. IV. a pag 91 — . Extraxit hanc mense Novembris 1828 eadem retenta latinitate, qua in opere Farlatti occurit — saepe barbara — filius sincerus Croatiae in usum suum G r a e c i i in B i b l i o t h e c a Joannei. Rukopis je u 4° pisan Gajevom rukom, a ima 26 str.

[2]) Voltigi Jos. Illir. ital. und deutsches Wörtenbuch und Grammatik. Sravni još Milčetić: Josip Voltić. Spomen — cvijeće Matice Hrvatske str. 408.

[3]) Jedan od plodova tog nastojanja rukopis je u nadbiskupskoj biblioteci: Observationes circa croaticam orthographiam amatorum idiomatos croatice gnarorum discussioni. Zagrabie a. 1814. propositae. O tom djelu veli katalog, da je pisano kanonikom Markom Mahanovićem.

[4]) Maretić Tomislav: Istorija pravopisa.

[5]) Rukopis u kr. sveuč. bibl. u Zagrebu.

[6]) Vel. Književnica str. 187.

[7]) Smičiklas Tad. Život i djela Vjekoslava Babukića str 5.

[4]) Скерлић Јован: Омладина и њена књижевност (1848—1871) Београд 1906 стр. 4. — Гавриловић А: Само Милутиновић Грема Угарској 1902. стр. 3.

vanjskih poslova Jovana Šupljikca (brata srpskog vojvode) ministra financija („Rotschilda") Božidara Petranovića, (poslije predsjednika „Matice dalmatinske", „velikog admirala" Josipa Plavšića, Brodjanina. Vlada se je birala samo izmedju pravnika, dok su filozofi mogli biti samo „praktikanti". Medju tijem praktikantima spominju se Antun Slomšek, potonji slovenski biskup, Dimitrije Demetar, Gjorgje Mušicki i — Ljudevit Gaj. Jovan Skerlić [1]) u svom lijepom djelu o omladini, veli, da je Gaj dobio u tom klubu prvo svoje nacijonalno obrazovanje. To je po onom, što sam dosada napisao posve krivo. Gaj je već došao u Grac s posve razvijenim mislima nacijonalnim. Pak i sam Gaj naročito ističe u svojoj autobiografiji; da je on (Gaj) u ovim mladićima poznanstvom naroda i otačbine sve većma gojio rodoljublje. Za uzvrat dašto dobio je on od njih mnogo pouke u čistoći jezika, koji su oni, rodjeni Krajišnici svakako bolje poznavali od njega Zagorca.

Osobito spominje Gaj Mojsiju Baltića, da mu je prvi otkrio nutarnju vrijednost čistoga našega jezika, da ga je naučio ćirilice, te da ga je prvi upoznao s Vukovim narodnim pjesmama.

U tom društvu, na predavanjima i u Johaneumu najviše se je nalazio Gaj. Opazivši i upoznavši svu korist Johanneuma, rodi se u njemu misao već sada, da se stvori i u Zagrebu nešto slična, naročito mu se rodi misao, da stvori učeno društvo i muzej.[3]) Nije dakle ni tuj trebalo Kolara, da ga u to uputi, kako to mnogi i tudji i naši učenjaci misle.

Medju drugovima, s kojima se je u Gracu družio osim Baltića i Kurelca najvolio je Dimitriju Demetra. Baltić i Demetar — piše Gaj — bijahu od našinaca prvi, koji su samnom baš kao kroza san u budućnost gledali bajnu sliku preporodjene nam narodnosti" [4]) Demetar, porijeklom Grk, ali srcem Hrvat Zagrebčanin, — „Croata Zagrabiensis" kako se prozvao na svojoj disertaciji — bavio se u ono doba grčkim pjesništvom i snovao osnove za svoj pjesnički rad.

Kad se je Gaj poslije uskrsnih praznika g. 1828. vraćao kući ispjeva mu Demeter narječjem zagrebačkim odu u čast — prvu pjesmu koju je Demeter ispjevao hrvatskim jezikom.

Demeter je već onda upoznavao sve Gajeve misli i namjere i zavoljeo ih. Gaj je njemu razotkrivao dušu svoju i govorio o svojim idejalima. I za to veli: „Gotovo ništa poveće nije dosele učinjeno u poslu narodnoga preporodjenja, o čem se mi nebismo već tada bili dogovarali."

Gaj mu je pričao o svojim povjesnim bilješkama, koje je vadio iz knjiga. To u Demetra pobudi želju, da prema njima napiše drame iz naše povjesti. Govorilo se tuj već i o narodnom muzeju i o narodnom kazalištu. Gaj si je dapače točno popisao ustroj Joaneja i još drugih sličnih zavoda u monarkiji.

Ali i beletristike nije Gaj napustio, već je pjevao pjesme i čitao ih Demetru. Te pjesme pobudiše u Demetra nadu, da će se književnost i u nas raširiti.

Čini se, da medjutim uredništvo „Lune" nije bilo više sklono štampati hrvatske pjesme.

Gaj je umolio svojega prijatelja Dimitriju Demetra, neka preda njegove hrvatske pjesme uredniku zagrebačkih njemačkih novina, za štampu.

Uzdržalo nam se je zanimivo pismo Demetrovo o tom pokusu Gajevu. Demeter je u istinu pošao k Štaduaru, uredniku „Lune". „Ja nisem dvojil nigdar, da trud

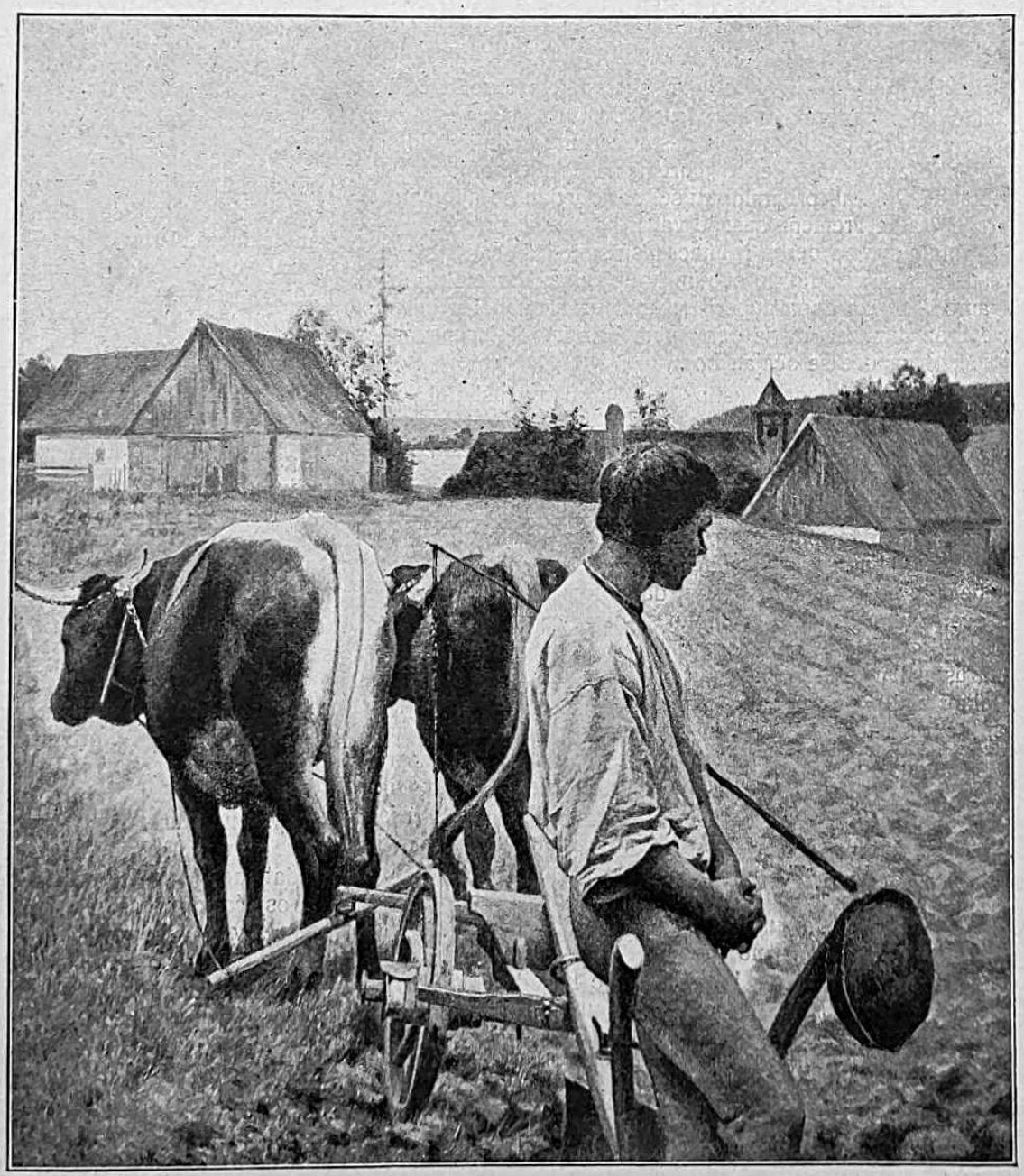

Orač.

[1]) Скерлић 6. ц. стр. 4.
[2]) Gaj Lj. Autobiografia O. c. str. XXIV.
[3]) Danica srpska.
[4]) Gaj V. Gajeva knjižnjica str. XXI.

jednog domoroca v našoj domovini, gde tak malo se piše z veseljem prijen bude; ali žalost! drugač se je pripetilo." Došavši u štamparnu našao je Demetar Štauduara još mladog človjeka, komu preda Gajeve pjesme. Štauduar pogleda rukopis, a kako zapazi da su hrvatske reče prezirno i hladno: Ah! u hrvatskom jeziku!.... Odmah je Demeter mogao zapaziti kakova sudbina te pjesme čeka. Štauduar mu obeća doduše, da će pismeno javiti o tom, hoće li te pjesme štampati. Ali prošlo je više vremena a ne ima odgovora. Demeter i opet ide u uredništvo. Ovaj put nadje ondje urednika Rosenaua. Taj mu reče da je Štauduar bolestan, al da će mu govoriti o pjesmama. Drugi dan i opet eto Demetra do njega da čuje odgovor:

— „Ja sem bil pri g. Štauduaru ... ja sem se z nim spominal zbog one pesme, i on misli, pokehdob sve novine za nemškog jezik odlučene jesu i više dogodjajih novine kak jeden zabavlenik jesu, da te pesme, kakti vu svem za takve stvari neprikladnem vremenu, sada se taki pritiskat dati nemoreju ...

To svakako nije bilo utješljivo po Gaja.

Ali ovaj ne klone duhom.

On se uredništvu njemačkom zaprieti pismom, da će ako se na hrvatskom jeziku stvari ne budu u „Luni" primale za koju godinu dana sam izdavati narodni list makar u kojem narječju. Svakako je Gaj već u ovo rano doba mogao doći do uvjerenja, kako je sramotno, što hrvatski narod nema novina*) i tuj mu se prvi put rodi misao, da bude izdavačem novina. (Nastavit će se.)

*) G. u ovoj knjizi pismo br. 39.
*) Autobiog. o. c. XXIII.

Osamljen grob.

P. J. Todorov. — Pavao M. Rakoš.

Kada se povrate proljetni dani, rani šafrani tinjaju iz trave kao svete voštanice na grobovima, krhko lišće miluje se kao prvi ljubavnici i šapću si vječitu tajnu, nevjerni slavulj rasipa svoje milozvučne pjesme, a s druge strane probudjen potok zapjenjen valja se s brda — daleko u ravno polje, da javi tužnu vijest selima i kolibama, robovima i robinjama, kako je tamo poginuo bijedni junak.

Kad se on teško podigao sa zemlje na podbočenim laktovima, da nešto rekne drugovima, već svi nestali su nekamo u šumu i još za čas nestat će mu i zadnji s vidika. On nije znao, da li je taj Turčin, da li nije pobijena sva četa, ali ... ali pričinilo mu se, da je jedan od njihovih .. Prije kratka vremena sasuše vatru na tursku potjeru, koja ih gonila sve od berbe i junaci nisu smjeli da sadju s Balkana i da se razidju po svojim kolibicama. Ranjenik dobro pamti ... iza duba naperi pušku, puška opali i učini mu se kroz dim kao da je pao jedan Turčin. Zatim sjevnuše puške i započe se očajan boj.

Kao da se onesvijestio, kao da su mu uši pukle — ništa onda nije čuo.

I za što se on kratko vrijeme odmakao iza duba, — nije znao, samo je osjetio, da je strašan grom potresao čitavu goru, nešto mu prošlo kroz grudi, oblak smrdljiva dima potisne ga napred i prije no što se srušio, udario ga već drugi kuršum — iznmučen pade na zemlju. Da li je osjetio boli, da li je zaplakao, da li je viknuo — on se ne sjeća. Samo zna, da je viknuo svojim drugovima: „Odrežite mi glavu!" ... Ali ove riječi uguši krv, koja mu navri na usta. On je legao na ledja. Kao u snu čuo je jeku pušaka i činilo mu se, kao u dimu da vidi svoje drugove, koji su neprestano išli kraj njega. Oni su govorili kao da žale njega, ženu mu i djecu ... On se probudio, kad je prestao boj. Njegovi drugovi čuli se iz daljine, a kad ih viknuo, odvratila mu samo jeka iz okolne tišine ... Nad njim su se kao šator razvile krošnje drveta, pod kojim je jesenji vjetar žalosno šuštao, kao da se rvao s golim i crnim vrhovima. Ranjenik ne može da dodje do svijesti, ne zna, da li se hvata suton ili mu u razlvorene oči, koje kao da se nikad zatvoriti ne će, dolazi mrak? On vidi modro nebo, — čisto, azurno, kao što ga je nekad gledao ispod očinskog krova ... I ... kao u snu učini mu se, da se nalazi u svojoj suši, gdje o gredama visi grožđje, ostavljeno za njega, kad se povrati ...

Čini mu se, kao da oko njega igra dvoje male djece, a žena ga gleda sa svojim zamišljenim i dubokim očima.

— Ti ćeš ići, ali što ćeš učiniti? Kao da čuje njezin brižni glas.

Ali ranjenik je nemoćan, da sad progovori svoje junačke riječi: — svaki dan, da nam otimaju, da nas kolju kao blago, zar mi to da trpimo? ... Barem jednog od onih, koji su mi ubili brata, koji su mi oteli stričevu kćer, koji nastoje, da mi dijete poturče, jednog ću od njih ubiti, pa onda ću umrijeti.

On je ubio ne samo jednog, ne dvojicu, ... ali najposlije ubiše i njega. A sad je on već zaboravio Turke i Bugare, — i pušku — najvjerniju družicu! Nije osjetio kad mu spala smalaksala desnica ...

Vratne mu žile nabrekle, glava mu gori, a grudi mu, kao da su pritisnute teškim kamenom, — on teško diše, podiže kamen, koji se opet spusti i koji ga i dalje tišti svojom težinom. Vrhu ljevice, koju teško kreće, osovila mu se krv i cijelo tijelo kao da mu se kupa u krvi, koja se već počela grušati. On vidi, on se sjeća svega — ali lješina mu tako teška — ne može, da se digne. Žedan je, — usne su mu ispucale i pocrvenile, a u ustima mu se skupila bljutava slina, — ranjenik osjeća — ovo je krv. Osjeća da slabi, umire, ali još kao da ne vjeruje ...

Junak vidi na nebu treptaj zvijezde, uz nju trepti — druga i treća, i sve, kao da mu namiguju, kao da mu se smiju. On osjeća, da se približuje noć i neopisivi strah obuhvaća mu dušu. Silni Balkan sjetno zašumi, i šume i dubrave, kao da istim glasom pjevaju staru hajdučku pjesmu.

Raštrkaše se bajoslovne prikaze i sjene. I čitav ovaj tajanstveni mir poče, da pripovijeda o smjehu i žalosti strašnih vodja ...

Ranjenik osjeća kao da mu trnu noge, kao da su mu izrezali mišice o kamen, da mu još jače pritište grudi, — on ne može više da ga podigne dahom. Krsta, koja je nedavno mogao dizati sa zemlje, kao da se ukočila. On ne može više, da se kreće, kao da mu tijelo sraslo sa zemljom. I srce mu ne udara više. On je umoran i zatvara oči jer želi, da se odmori. Ali ranjenik misli, da je još živ i da još može gledati nebo. On se muči, da progleda, ali već ne može. On osjeća, da mu oblak crnih gavrana sprječava pogled na nebo. Sve mu se skuplja u glavi i kao da mu sljepočnice pritištu mozak ...

Nastala je noć. Od mraza ofurene trave, bolne šume kao da ga uljuljavaju besvijesnim snom. Tamna, gusta magla spušta se unaokolo. Iz daljine nakostrešeni vuk žalosno zavija, i širi mu se zategnuto urlikanje kao pogrebna zvonjava po brdima i dolinama. Mrki jelen s načulenim ušima protrčao je kraj ranjenika, a ofureno drveće spušta svoje žuto lišće, koje pokriva putove, što vode osamljenom grobu ...

Karlovac u ilirsko doba.

R. Strohal.

Grad Karlovac bio je u Ilirsko doba na vrhuncu svoga blagostanja. Bio je to najsretniji grad u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji. U Karlovcu bio je već rano u velike razvit maleni obrt, bilo je ondje lončara (na Gazi), zidara, kovača, čižmara, opančara, krojača, tkalaca, klobučara, puškara, sabljara, zlatara, stolara, mesara itd., koji su daleko izvan gradskoga područja razašiljali proizvode svoga rada. Osobito su se istakli karlovački zlatari, kod kojih su naručivali crkveno posudje i nakite zagrebački biskupi.

Ma da je i bio u Karlovcu razvit u velike maleni obrt, ipak ne bi grad Karlovac nikad došao do one visine blagostanja, kakovo nalazimo u Karlovcu u prvoj polovici 19. vijeka, da nije bilo trgovine. Isprva (u 18. vijeku) tjerali su Karlovčani trgovinu pretežno na ladjama po Kupi, Savi i Dunavu, a trgovali su najviše raznim žitom, solju i grahom. Na veliku visinu podigoše karlovačku trgovinu razne nove ceste (sagradjene u 18. i početkom 19. vijeka), koje učiniše Karlovac nekim trgovačkim središtem, osobito Karolinska cesta, gradnjom koje se je otpočelo god. 1726. i koja je spojila Karlovac sa morem, napose sa Rijekom, Zagrebačka cesta, koja je spojila Karlovac (oko god. 1750.) sa Zagrebom i gornjom Hrvatskom, Josipova cesta, koja je spojila Karlovac sa Senjem (od god. 1770.—1779.), Poštovna cesta u bansku Krajinu, koja je spojila Karlovac sa cijelom gornjom Vojnom Krajinom (oko god. 1775.) i konačno najviše veličanstvena Lujzinska cesta, koja je spojila Karlovac sa Rijekom, Bakrom i Kranjskom (preko Modrušpotoka) i presjekla najljepše krajeve Gorskoga kotara (od god. 1804.—1809.). Sada se je razvila osobito jaka trgovina sa lijesom, osobito sa dužicama. Ova velika trgovina urodi u Karlovcu velikim bogatstvom. Sve gradske blagajne bile su pune novaca, a grad Karlovac plaćao je tada najveći porez od svih gradova u Hrvatskoj i Slavoniji. Da nije bio grad Karlovac vojnički grad, osobito da nije bio vojnička tvrdjava, koja je bila nekolike vijekove prva na udaru Turcima i uz koju se nijesu smjele graditi stalne zidane kuće, postao bi bio Karlovac bez sumnje prvi grad u Hrvatskoj i Slavoniji, bio bi daleko pretekao grad Zagreb uz onako povoljne uvjete, u kakima nije živio nijedan drugi hrvatski grad. Onako stješnjeni Karlovačani u uske zidine svoje tvrdjave podali su se u obilju svoje sreće i svoga blagostanja raznim užicima i zabavama, osobito su zavoljeli igru na karte. Igralo se na veliko, na hiljade, a bilo je objesnih ljudi, koji su desetačama svoje lule zapaljivali. Novac, što je kod igranja na karte sa stola opadao, taj se nije podizao.

Ovako sretno i u najvećem obilju živjelo se u Karlovcu, kada je onamo došao sedamnaestgodišnji Ljudevit Gaj, da se upiše školske godine 1825.—6. u šesti gimn. razred na tamošnjoj gimnaziji. U imeniku za pomenutu školsku godinu našao sam i ime Ljudevita Gaja, koji je onamo prešao sa varaždinske gimnazije tečajem školske godine.

Gimnazija bila je onda u Karlovcu šestorazredna. Bila je vrlo dobro posjećivana, bila je najjača gimnazija u Hrvatskoj i Slavoniji. Učenici bili su većinom Slovenci iz Kranjske, Štajerske, Koruške i Austrijskoga Primorja, dočim je Hrvata bilo razmjerno dosta malo. Gimnaziju su onda imali u svojim rukama karlovački Franjevci. Ravnateljem i razrednim profesorom šestoga gimn. razreda (secundae classis humanitatis) bio je učeni Bavarac P. Aurelij Hoermann. Ovaj se je učeni muž rodio u Habertshausenu u Bavarskoj 10. lipnja 1777. Isprva je bio profesor u Novom mjestu u Kranjskoj, odakle je došao kao privr. prefekt (upravitelj gimnazije) u Karlovac god. 1817. Kada se je ovo mjesto imalo definitivno popuniti, natjecali su se za nj ovi natjecatelji: P. Aurelij Hoermann, Franjo Xav. pl. Andriolli, svjetovni svećenik u Ljubljani, Gregorius Degoriczia, javni svjetovni profesor humanitetskih razreda u Zagrebu, Stjepan Terpin, profesor gramatike na riječkoj gimnaziji, Nikola Hanzić, vicearkidjakon i župnik u Dubovcu kraj Karlovca, Pavao Pobor iz Selaca u Hrvatskoj, župnik i vojni kapelan kod 38. pješačke pukovnije i Vjekoslav Kristianović, svjetovni svećenik u Zagrebu. Njegovu Veličanstvu bile su podastrte molbenice sve sedmorice natjecatelja, i to redom, kako su ovdje molitelji spomenuti. Njegovo Veličanstvo imenovalo je pravim prefektom Karlovačke gimnazije P. Aurelija Hoermanna otpisom od 1. kolovoza 1821. br. 16.007. Od 1. studenoga 1822. imenovan bi direktorom karlovačke gimnazije i revisor librorum. Takovim ostade do listopada 1832. Kao prefekt dotično direktor bio je podjedno i profesor drugoga humanitetskoga razreda. U svemu je učiteljevao 29 godina, a prefektom (direktorom) bio je 15 godina. Umr'o je u Karlovcu 24. siječnja 1836.

U Karlovcu dozvoli Ljudevitu Gaju pomenuti njegov direktor i profesor, koji je bio podjedno i censor librorum, P. Aurelij Hoermann, da štampa svoju preradjenu radnju „De antiquitate arcis et oppidi Krapina“ sada u njemačkom jeziku pod naslovom „Die Schlösser bei Krapina nebst einem Anhange in botanischer Hinsicht“ u Karlovcu 1826. u osmini. Sam njegov direktor kao censor librorum podastr'o je 6 primjeraka ove knjižice višoj pretpostavljenoj školskoj oblasti na ogled.

Tako je Gaj otpočeo svoj literarni rad u Karlovcu, gdje je bila prva njegova knjiga u tiskari Trattnera štampana.

Nu Karlovčani, premda su u ovo vrijeme živjeli u sreći i obilju, nijesu ipak ni posvema zaboravili lijepu knjigu i umjetnosti. Već godine 1798. složilo se je u Karlovcu prvo diletantsko društvo, te je predstavljalo osobito Kotzebueove drame na njemačkom jeziku u topničkom depozitoriju na šancu. Ovo je društvo diletanata predstavljalo do godine 1801. Za francuske se vlade porodi u Karlovčanima iznova želja za kazalištem. U to se je vrijeme ponudio riječki veletržac i karlovački gradjanin Ljudevit Adamić, koji je poklonio gradu Rijeci staru kazališnu zgradu 17. srpnja 1810., te mu Riječani iz zahvalnosti prozvaše jedan trg i jedan nasip u more njegovim imenom „piazza Adamich“ i „molo Adamich“, da će sagraditi o svom trošku u Karlovcu kazališnu zgradu i u njoj veliku gostionu. Karlovčani prihvatiše dakako ovu njegovu ponudu obječuške. Adamić htjede sagraditi kazalište na Josipovu trgu (sada Strossmayerovu trgu) na ostancima crkve sv. Josipa, ali je tražio jošte za gradnju kazališta prostor od 24 hvata širine i 10 hvati duljine prema glavnoj straži (t. j. danas prema bašči c. kr. kadetske škole). Podjedno je Adamić tražio koncesiju na trideset godina pod uvjetom, da bude dozvoljeno u kazališnim prostorijama davati i plesove. Nu svi ne bijahu zadovoljni sa mjestom, što ga je predložio Adamić za gradnju kazališta. Magistrat je karlovački mislio, da bi valjalo kazalište graditi na zemljištu trgovca Seidla naprotiv gradske vijećnice (na današnjem posjedu Ravnikarovu), drugi su opet mislili, da bi valjalo kazalište graditi kraj kuće tadanjega posjednika Demetra Musulina (sada Pureblove velike kavane) na promenadi, jer da se ne smije dirati u svetinje crkve sv. Josipa. Budući da su uza sve to zagovarali gradnju kazališta

na Josipovu trgu i intendant Vienney i general Delzons, odredi francuski maršal Marmont 9. rujna 1810., da se karlovačko kazalište gradi na Josipovu trgu i da imade pomenuti Adamić dovršiti kazalište u roku od dvije godine i javnosti ga predati.

Dok su se Karlovčani prepirali o mjesto, gdje će graditi kazalište, počeo je Adamić graditi na Sušaku veliku trokatnu kuću naprotiv mosta preko Rječine ispod trsatskoga brijega. U gradnju ove kuće (koja još danas na Sušaku postoji) uložio je Adamić silne novce, jer je morao, budući da se baš ovdje sastaju Lujzinska i Karolinska cesta, mnogo trsatskoga brijega iskrčiti i izminati, pa odvažati u more. Gradnja ove kuće na Sušaku, pa što su trgnule novčane prilike Adamićeve u nazadak, razlogom bi, da nije uopće ni došlo u Karlovcu do gradnje kazališta.

Poslije Adamića nije se više nitko javio, da bi o svom trošku gradio kazalište u Karlovcu, a da bi se gradilo o trošku grada, premda su bile onda novčane prilike u Karlovcu vrlo povoljne, nije nitko ni pomišljao. Uza sve to ostali su Karlovčani veliki prijatelji kazališta. Kazališna društva njemačka i talijanska gostovala su čestoputa u Karlovcu, te ovdje sve do godine 1840. priredjivala kazališne predstave.

Kada nijesu mogli Karlovčani podići u Karlovcu svoga kazališta, potaknuše oni baš prvi u Hrvatskoj, da se osnuje narodno ilirsko kazalište u Zagrebu. U karlovačkoj narodnoj čitaonici predložio je 1. studenoga 1839. prvi Antun Vakanović, da se kupi u Zagrebu na Markovu trgu kuća Stankovićeva za kazališnu zgradu, i to na 600 akcija po 50 forinti. Karlovčani moradoše se zadovoljiti, da su opet osnivali diletantske družine, koje su sada priredjivale predstave u prostorijama „Narodne ilirske čitaonice" u Karlovcu, i to sada u hrvatskom (ilirskom) jeziku. Najstariji karlovački diletanti, kojima su imena zabilježena, jesu ovi: Dadić Nikola, Dr. Dražić Miroslav, Japić Nikola, Ivančević Milan (za djetinje uloge), Dr. Ivančević Nikola (obično šaptalac), Janković Matija, Klešić Abel (za komične uloge), Krčelić Josip, Kunić Jovan, Lopašić Stjepko Ljuboje, Lukšić Josip, Pale Žiga, Šepović Pajo, Šopp Hinko, Traven Nikola, Dr. Vranyczany Josip i gospodje, dotično gospodjice: Moritz Mirka, dvije Spleitove dvije Čopove, Kravaršćan i Milatović. Nekoji su od ovih diletanata predstavljali već u prvoj polovici 19. vijeka za ilirskoga pokreta. Kazališne su se cedulje štampale u tiskari Prettnerovoj, a raznosio ih je Tone Bedić.

Ali Karlovčani osnovali su u Karlovcu i „ilirsku narodnu čitaonicu" pod imenom „Ilirsko čitanja društvo". Dne 1. ožujka 1838. razaslali su nekoji karlovački rodoljubi, potaknuti ilirskim pokretom, proglas na karlovačko gradjanstvo, kojim pozivlju sve prijatelje knjige, znanosti i umjetnosti, neka se prikupe u ovo novo rodoljubivo društvo. Proglas ovaj su potpisali: Dragutin Klobučarić, Antun Vakanović, Ambroz Vranyczany, Nikola Vranyczany, Mavro Klobučarić, Aleksander Musulin i Antun Accurti.

O svojoj nakani izvijestiše karlovački ilirski rodoljubi i mecenu ilirske knjige grofa Janka Draškovića, koji im na njihova pisma vlastoručno odgovara i upućuje ih, da najave svoju nakanu gradskomu magistratu, da izbjegnu kojekakvim neprilikama. Grof Janko Drašković dolazio je sam u skupštine ove čitaonice, ter je mnogo doprinesao i svojim savjetom i svojim ugledom, da se je čitaonica u kratko vrijeme lijepo razvila i opći ugled stekla.

U prvom ravnateljstvu karlovačke čitaonice bili su Dragutin Klobučarić, Antun Vakanović i Ambroz Vranyczany, kojima su bili pridodani savjetnici: Nikola Vranyczany, Mavro Klobučarić, Aleksander Musulin i Antun Accurti. Prvu sjednicu držalo je ovo društvo 12. travnja 1838., u kojoj je bio izabran prvim ravnateljem Dragutin Klobučarić, blagajnikom Nikola Vranyczany, a bilježnikom Ljudevit Mačečević. Karlovački je magistrat potvrdio ovo društvo 21. lipnja 1838.

Godine 1846. spojila se je „Narodna čitaonica" sa tako zvanom „Karlovačkom dvoranom" (kazinom), u kojoj su se sastajali mlitaviji u rodoljublju elementi, većinom stranci. Radi toga promjenila su se pravila čitaonice, koja je odobrilo Njegovo Veličanstvo i putem intimata kr. ugarskoga namjesništva poslalo karlovačkom magistratu, pred kojim su ova pravila pročitana u sjednici od 11. kolovoza 1846. i pod brojem 1822. ubilježena.

Čitaonica je karlovačka bila preko pedeset godina središte društvenoga života u Karlovcu, priredjujući glazbeno-deklamatorne zabave, kazališne predstave i plesove. Ona je podavala svojim članovima i obilnu duševnu hranu, držeći raznovrsne političke dnevnike i beletrističke listove, te osnovavši lijepu knjižnicu. Ona je bila napokon najjači budić svih patriotičnih misli i pobuda.

Pored predstava njegovala se je u Karlovcu i pjesma. Ali dosta dugo nije se moglo složiti stalno pjevačko društvo u Karlovcu. Znamenitiji su istom bili redoviti pjevački sastanci u stanu Dragojla baruna Kušlana Zablatskoga g. 1854. Pjevači sastajali su se svake nedjelje po tri puta od 7. do 9. ure u večer. Pjevali su se umjetni četveropjevi, a podučavao je pjevače i nadzirao njihove pokuse karlovački kapelnik Oton Hauska. Novi život unio je medju karlovačke pjevače Janko Modrušan, kada se je vratio god. 1858. iz Beča, gdje je bio članom glasovitoga pjevačkoga društva „Wiener Männer Gesangs-Verein". Sada su se sastajali karlovački pjevači u gostionici Schulzovoj u Šimunićevoj ulici i udarili prvi temelj stalnom pjevačkom društvu, iz koga se razvi današnje karlovačko pjevačko društvo „Zora".

Ma da je bio grad Karlovac dugo vremena strogo vojnički grad i posvema trgovački grad, ipak ne zaosta grad Karlovac ni u literaturi za ostalim hrvatskim gradovima. Tomu je medju ostalim dokaz i taj, što je od svih hrvatskih gradova imalo samo pet (Zagreb, Dubrovnik, Osijek, Varaždin i Zadar) prije tiskare no grad Karlovac. Do ilirskoga pokreta nalazimo mi već četiri tiskare u Karlovcu, i to: 1.) Gašpara Weitza (od početka 19. vijeka do god. 1822.), 2.) Civil i militarsko knjig pritiskanje, državna tiskara za francuske uprave (od god. 1809.—1813.), 3.) Trattnera (izmedju god. 1820. i 1830.) i 4.) Ivana Prettnera (od god. 1822.—1889.). U vrijeme ilirskoga pokreta bila je već u Karlovcu uredjena knjižara Ivana Gilardia, a na književnom polju što u prozi, što u pjesmi ogledalo se je preko dvadeset književnika za vrijeme ilirskoga pokreta, koji su u Karlovcu živjeli i većinom svoje duševne proizvode štampali u Karlovcu. Ja ću samo neke spomenuti, kao Mirka (Imbru) Lopašića († 1838.), koji je bio prigodni pjesnik i pjevao je karlovačkim dialektom, zatim Šporera (Špora) Jurja Matiju, rodjena u Karlovcu od nekadanjega francuskoga maira Josipa Šporera. Već kao medicinar u Beču pokušao je god. 1817. izdavati „Hrvatske novine", pri kojih bili bi mu pomagali Antun Mihanović i dr. Aleksa Praunšperger. Kada se je povratio kući u Karlovac, izdao je pod pseudonimom Matića Jurja uz pripomoć Mirka Ivaniševića god. 1823. „Almanak ilirski za god. 1823." Kasnije se je nastanio na Rijeci kao liječnik, te je svoja djela (većinom drame) štampao što u Zagrebu što na Rijeci. Umro je na Rijeci godine 1883. Kao elegantni latinski pjesnik istakao se je dr. Juraj Nabiač, prisjednik sudbenog stola zagrebačke županije i prvi fizik grada Karlovca, osobito pjesmom godine 1822. prigodom spojenja Hrvatske onkraj Save sa materom zemljom, a kao latinski znanstveni pisac istakao se je Franjevac i profesor matematike i fizike na gimnaziji i na liceju (za fran-

C G. Kielburne: Zgodna prilika.

cuske vlade), a kratko vrijeme i ravnatelj karlovačke gimnazije (od god. 1832.—1834.), Hrisostom Fogh. Kao njemački pisac istaknuo se najviše ravnatelj (nadzornik) škola karlovačke Vojne Krajine ,osobito knjigom „Vollständige Topographie der Karlstädter Militägrenze 1835." Spomenuti valja, da je i karlovački vladika Lukijan Mušicki, koji je u Karlovcu umr'o 1837., djelovao ovdje više godina literarno. Slavni mecena ilirske knjige Janko grof Drašković izdao je u Karlovcu godine 1832. svoju knjižicu: „Dissertacija aliti razgovor, darovan gospodi poklisarom zakonskim". Najviše je bez sumnje u Karlovcu proslavio ilirsku knjigu slavni pjesnik Ivan Mažuranić, koji je kao odvjetnik i sirotinjski otac u Karlovcu (od godine 1840.—1848.) napisao ovdje svoja najbolja djela, popunio je 14. i 15. pjevanje Gundulićeva „Osmana" i napisao je svoje remek djelo, ep „Smrt Smail age Čengića" U Karlovcu izdao je kod Iv. Prettnera štampom god. 1848. svoj politički spis „Hrvati Madžarom. Odgovor na proglase njihove od ožujka mjeseca i travnja 1848."

Dialekat, kojim Karlovčani govore, jest čakavski, koji je jako natrunjen kajkavskim primjesama. U samom gradu Karlovcu je kajkavski elemenat jači no u obližnjim selima oko Karlovca, gdje se je i sačuvao pravi dialekat onoga kraja.

Nešto o životu i radu Grgura Čevapovića.

Medju piscima hrvatskim, koji su se pojavili koncem 18. i početkom 19. stoljeća, zaprema odlično mjesto Grgur Čevapović. Rodio se je u Bertelovcima u Požeškoj županiji 23. travnja 1786., gimnaziju je učio kod Isusovaca u Požegi. G. 1802. stupio je u franjevački red kapistranske države, te je polučio g. 1806. doktorsku čast filozofije na sveučilištu u Pešti, a g. 1809. bio je zaredjen za svećenika. Od god. 1821.—1824. i od god. 1827. do 1830. bio je provincijal franjevačkoga reda kapistranske države. Umr'o je, jedva navršivši 44. god., 21. travnja 1830. u Budimu. Pisao je latinski i hrvatski. Latinskim je jezikom napisao: 1.) Synoptico — memorialis catalogus observantis Minorum prov. S. Joan. a Capistrano olim Bosnae Argentinae etc. Budae 1823., 2.) Recensio observantis Minorum provinciae S. Ioannis a Capistrano pro a. 1830. Budae 1830. i 3.) Leges municipales Franciscanae provinciae S. Ioannis a Capistrano.

Hrvatskim je jezikom napisao, koliko danas znademo, dva djela, i to: 1.) Josip, sin Jakoba patrijarke, u narodnoj igri prikazan od učenika vukovarskih po Grgi Čevapoviću, mudroznanja naučitelju i sv. bogoslužja štiocu države kapistranske. U Budimu, pritiskanjem mudroskupštine madžarske, 1820. u osmini, str. 140. i 2.) Vaga umrlog čovika. U Budimu 1823.

Znamenitije je svakako prvo djelo. Vrijedno je stoga, da se i s njime izbliže upoznamo. Ovo se je djelo prikazalo u počast djakovačkomu biskupu Emeriku Karlu Raffayu prigodom njegova dolaska u Vukovar g. 1819. od narodnih učenika vukovarskih. Na početku predstave (u uvodu, — u pjesmi) prigovaraju se ilirske vile, Dalmatinka i Sremkinja, o domoradnom stanju. Predstavljači ove drame žele slijediti u pjevanju narodne pjevače (pjesnike), stoga pjevaju „sličnorične retke" (stihove). Ovi su stihovi trohejski deseterci, koje je pjesnik uglazbio. Iza pjesme predstavljača zapjeva najprije vila Dalmatinka pjesmu, na koju joj odgovara pjesmom vila Sremkinja. Obje su pesme uglazbljene i razdijeljene u kitice (safijske) od tri deseterca i pripjeva od pet stopica

Predstavljali su ovi učenici: Josipa Vaso Dimitrijević, Jakova Antun Pejić, prileżnice Jakovove Mara Vorgić i Mara Otroković, Rubena Stjepan Beničić, Judu Franjo Hegedušević ,Gada Jerko Andrić, Asera Andrija Stražemanac, Neftalija Martin Osjak, Dana Stjepan Busnovljević, Simeona Ivan Dugalić, Levija Josip Zimonić, Izakara Franjo Schwagel, Zabulona Josip Preydigo, Benjamina Imbro Lović, Madijance Stjepan Birra i Matija Pesić, Putifara Jovan Stipančević, njegovu gospodju Ana Sertić, nadstojnika Andrija Popović, tamničara Antun Jerković, pekara Gjorgje Popović, ključara Stjepan Perašić, Faraona Josip Rozmanić, dvoranike Pavao Jovanović i Stjepan Kovačević, Asenetu (suprugu Josipovu) Franjica Lović, mudrace Andrija Stajić i Djuro Knežević, telara (glasnika) Ivan Gorički i podložnike Antun Andrić, Adam Oršegić i Jovan Brusić. Košto se vidi iz imena predstavljača, predstavljali su ovu dramu pored rimo-katoličkih učenika i pravoslavni učenici.

Iza pomenutih triju pjesama slijedi „pridgovor", u kojem se potanko pripovijeda prozom poznata biblijska priča iz staroga zavjeta o Josipu i njegovoj braći.

Cijela je drama razdijeljena u 10 ulaza ili prizora, deklamovanje izmjenjuje se sa pjevanjem. Što se pjeva, uglazbio je pjesnik. Stihovi, koji se pjevaju, redovno su osmerci, redje deseterci, razdijeljeni su u safijske kitice od tri stiha sa pripjevom od pet stopica (⏑ – ⏑ – / ⏑ – ⏑), dočim su stihovi, koji se deklamuju, redovno deseterci.

U prvom ulazu (prizoru) razgovaraju se Jakovovi sinovi, pasući marvu, o svom bratu Josipu, koga je otac osobito zavolio, medju ostalim i stoga, što je Josip ocu tužio braću radi nekoga zločestoga djela. Medjutim dodje Josip k braći, braća prekinu razgovor, a Josip im stade pripovijedati svoje sanje. Radi toga ga braća izgrdiše i otpraviše kući k ocu.

U drugom ulazu (prizoru) dodje Josip kući k ocu i razgovara se s njime o braći. Otac ga obuče u lijepo vezenu haljinu, s njim užina i posla ga opet k braći. Jakovove priležnice odvraćaju Jakova od toga, da šalje Josipa k braći, jer da je dalek i pogibeljan put do njih, ali kada ne htjede Jakov privoljeti na njihove savjete, otpreme Josipa po volji očevoj k braći sa hranom.

U trećem ulazu (prizoru) razgovaraju se braća Josipova, kako bi Josipa umorili. Ruben na to ne pristaje, već predlaže, da ga bace živa u suhi bunar, dočim Juda predlaže, da ga prodadu trgovcima, koji su mimo prolazili. Ovi učiniše, kako je Juda predložio, kada je Josip došao, pak otpraviše Rubena sa haljinom, koju u krv umočiše, k ocu, da mu slaže, kako da je Josipa zvijer zaklala.

U četvrtom ulazu (prizoru) Jakov spava i u snu sluša pjesmu i motri Josipa. Priležnice zlo mu gataju. U to donese Ruben krvavu haljinu Josipovu, nad kojom Jakov i priležnice plaču. Ruben svakojako pred ocem laže. Kada je to čuo Jakov, odluči za Josipom žaliti do smrti.

U petom ulazu (prizoru) prodadoše trgovci Madijanci u Egiptu Josipa Putifaru, Faraunovu namjesniku, koji mu povjeri, da upravlja njegovom kućom. Ovdje ga htjede supruga Putifarova zavesti na preljub, ali kada on ne htjede na to privoljeti, optuži ga ona lažno i bi bačen u

tamnicu, gdje ga osobito zavoli nadstojnik tamnice, pred kojim je vješto sanje tumačio.

U šestom ulazu (prizoru) usni Faraon čudan san, koga mu ne znadoše egipatski mudraci protumačiti, dočim mu ga je protumačio Josip, koga dovede pred kralja ključar. Stoga postade kraljev namjesnik, oženi se, proputova Egiptom i za gladnih godina dijeljaše hranu narodu.

U sedmom ulazu (prizoru) dolaze Josipova braća za vrijeme glada u Egipat po hranu, gdje ih Josip svakojako prima. Na koncu ih Josip s hranom i novcima kući otpravi, samo Simeona u tamnici zadrža. Poslije dvije godine dodju braća Josipova opet u Egipat po hranu i ovaj put po naročitoj zapovijedi Josipovoj sa najmladjim bratom Benjaminom. Ovdje prepoznaše brata Josipa, pošto ih je Josip kušao sa srebrnom svojom čašom. Josip od milja proplače i lijepo ih kući otpravi.

U osmom ulazu (prizoru) zabrinut je starac Jakov za sinove osobito za Benjamina. I priležnice se zabrinjuju. Medjutim dolaze njegovi sinovi iz Egipta i javljaju ocu veselu vijest, da Josip, brat njihov, živi slavno u Egiptu. Jakov ne htjede odmah vjerovati, dok mu ne pokazaše ljude, marvu i novac, što ih je Josip poslao kao jamstvo staromu ocu. Jakov se odluči sasvim preseliti u Egipat.

U devetom ulazu (prizoru) ide Josip u susret ocu Jakovu, koji se seli u Egipat sa svim svojim imanjem, s njim se izljubi i daje mu s dozvolom Faraunovom za prebivanje zemlju Gesen. Kada je starac Jakov obolio, dade svoj djeci posljednji blagoslov, a Josipa pozva, gdje imade pokopati njegove kosti. Jakov umre u 147. godini svoga života.

U desetom ulazu (prizoru) sinovi nariču nad mrtvim ocem Jakovom, te pripreme sprovod s dozvolom Faraunovom. Zatim braća mole Josipa za oprost, što su jednom onako ružno protiv njega sagriješili. Josip ih utješi i daje im nauke. Navršivši 110 godina, umre i Josip.

Ovaj je pjesmotvor više epsko-lirska pjesma u formi dialoga no drama, dakako da kao drama ne zadovoljava ni formalnim zahtjevima dramatske umjetnosti. Nu imade i dobrih strana, kao lijepi narodni jezik, glatke stihove i živahno pripovijedanje.

Drugo njegovo djelo „Vaga umrlog čovika“ jest moralno didaktične sadržine.

Koliku je cijenu i ugled uživao Čevapović kod svojih savremenika, pokazuju nam dvije čestitke, njemu namijenjene, i to: 1.) „Sličnoričnо čestitovanje gosp. Čevapoviću“. U Budimu 1825. u osmini, od M. P. (Mandikića Petra) i 2.) „Čestitnica mlogo poštovanomu ocu Grguru Čevapoviću, plemenitih tvorba i mudroljublja učitelju itd. reda sv. Ivana Kapistrana, drugiput odabranomu provincijalu, na dan 12. ožujka 1830.“ U Carigradu 1830. u osmini.

I naš dr. Ljudevit Gaj visoko je cijenio pjesnika Grgura Čevapovića, pa i cituje katkada njegove riječi u svojoj Danici. Čevapović bio je jedan od najuglednijih hrvatskih književnika onda, kada se je pojavio dr. Ljudevit Gaj na književnom (hrv.) polju, a što je glavno, pisao je štokavski.

S.

Tomaš Mikloušić.

Jedan od najznamenitijih muževa, koji su se istakli kao hrvatski književnici prije ilirskoga doba, svakako jest Tomaš Mikloušić. Rodio se je u Jaski 27. listopada 1767. On je treći po redu znameniti Jaskanac, koji si je osvjetlao lice i stekao zasluga za hrvatski narod. Trgovište Jaska uvijek će se ponositi svojim sinovima zagrebačkim biskupom Vinkovićem, Rafaelom Levakovićem i Tomašem Mikloušićem.

Tomaš Mikloušić rodio se od priprostih i siromašnih roditelja. Gimnaziju je učio u Zagrebu, nakon svršenih gimn. škola posvetio se je po želji svojih roditelja svećeničkomu staležu. God. 1787. bude primljen kao valjan djak u Peštansko sjemenište „Josephineum“. Kada se je nakon dovršenih teoloških nauka povratio kući, postade Mikloušić najprije vjeroučiteljem na pučkim školama u Zagrebu. U toj službi ostade kratko vrijeme, jer je doskora postao kapelanom u Stenjevcu, gdje ostade do god. 1795. Te se je godine natjecao za ispražnjeno mjesto profesora poetike (V. razreda) na arcigimnaziji zagrebačkoj. Nu ne dobi mjesto profesora poetike, već gramatike (I. razreda). Profesorom poetike postade istom godine 1799. i ostade u Zagrebu kao profesor do 20. siječnja 1805., t. j. dok ne postade župnik u Pušći. U Pušći ostade posve kratko vrijeme, jer je već 4. ožujka 1805. dobio bolje mjesto župničko u Stenjevcu kraj Zagreba. U Stenjevcu ostade do mjeseca srpnja 1831., kada posta podarcidjakon i župnik u svom rodnom mjestu Jaski. Umro je u Jaski 7. siječnja 1833.

Mikloušić stekao si je zasluga: 1. što je sam pisao knjige poučne i zabavne, 2. što je druge poticao na književni rad, njihova djela ispravljao i štampao i 3. što je sam narod proučavao i bilježio narodno blago.

On kao i njegovi savremenici pisao je kajkavskim narječjem. Štil im nije bio narodnji, već su se povadjali u štilu što za latinskim što za njemačkim, u kojim su jezicima crpali i svoju naobrazbu.

Djela svoja pisao je Mikloušić: 1. za pouku naroda, 2. za zabavu, 3. za pouku svojih učenika i 4. nabožna sadržaja.

Za pouku naroda napisao je ova djela: a) Navuk zemeljske jabuke iliti krumper za kruh, jestvine i konj krmu potrebuvati kak takaj ove od pohablenja občuvati i dugo zadržati. Iz nemškoga na horvatsko prenešen. U Zagrebu 1817. u osmini, str. 16., b) Oglas gospodarski od tuče i strel zvoditelov ili odvernitelov. — Wirthschaftliche Ankündigung von Hagel und Blitzableitern. U Zagrebu 1825. u osmini, str. 18. Hrvatski prijevod potječe od T. Mikloušića, c) Poznanje kuge človečanske (prijevod), d) Način človeka od stekloga psa, vuka, mačke, kače ali druge jadovite stvari ranjenoga segurno zvračiti. U Zagrebu 1831., e) Domaća vračtva u rukopisu, f) Naredba općinska za ravnanje i obdržavanje tak družine kak gospodarov, van dana iz velikoga zagrebačkoga spravišća leto 1812. (prijevod), g) Navuk od metle ogenj gasuće (prijevod), h) Stoletni kalendar (od god. 1801. do 1901.) sa obilnim sadržajem, osobito gospodarskim uputama. Nalazi se u njem i jedna pripovijetka (Duhov zaklinjavci) i četiri pjesme (Popevka od protuleća, Pesma od nestalnosti sveta, Batrivost vu tugi i Nestalnost sveta) i i) Izbor dugovanj vsakovrsneh za hasen i razveselenje služećih. U Zagrebu 1821. u osmini, str. 183, II: izd: 1839. u osmini, str. 189. Ova knjiga sadržaje. I. del. Od početka naroda slavinskoga i njegoveh ladavcev, II. del. Od slovarnic, piscev i knjig orsaga horvatskoga, III. del.

Od gospodarstva i domaćeh protimbi i IV. del: § 1. Prirečja (= poslovice) horvatska, § 2. Mudri zgovori (sententiae) i popevke i § 3. Glasovite stvari.

Za zabavu napisao je ova djela: a) Narodne hrvatske pjesme u rukopisu, b) Pomanje većinom prigodne pjesme, kao: Spomenek vekivečni Ane Prelanc, rodjene Benković, od britke smrti dan 15. sušca 1804. vu Karlovcu zavjete, po nekojem zmed prijatelov žalosno složen. U Zagrebu u osmini, str. 5. (dvije pjesme tužalike), — Imenoslavnik preizvišenom g. Jos. Klobušicky, aiduvan 19. sušca 1810. U Zagrebu u četvrtini, str. 11., — Vješčenje vil horvatskeh pri vandávanju novin zagrebčkeh dan 1. srpna 1826. kao prilog zagrebačkih novina „Luna" 1826. br. 1., — Razestanek leta 1826. u novinama „Luni", — Pesma na dan narodni presvetl. cesara i kralja Ferenca I., prijevod njemačke pjesme „Gott erhalte Franz den Kaiser" u „Luni" 1827. br. 14., — Imenoslavnik mojega istinskoga prijatelja I. L., 27. grudna 1827., — Srećno-istinska domovine ljubav proti banu svojemu (Ign. Gyulay), iz velikoga spravišća ugerskoga vu Zagreb dojdućemu dan 23. Velikomešnjaka 1827., prilog „Lune", — Hasnovita misel pri nastajućem letu 1828., prilog „Lune", — Obslužavanje narodnoga dneva presvetl. cesara i kralja Ferenca I. 12. svečna 1828., priložen je i prijevod njemačke pjesme „Gott erhalte Franz den Kaiser" u latinskom jeziku od Alojzija Kristianovića, akademijskoga egzortatora i nekoliko njemačkih pjesama u „Luni", — Obslužavanje narodnoga dneva Njih veličanstva premilostive gospe Karoline, presvetle cesarice i kraljice, den 8. svečna 1829. u „Luni" 1829. br. 7., — Častenje narodnoga dneva Njih Veličanstva presvetloga cesara i kralja Ferenca I. 1829. u „Luni" 1829. br. 8., — Domovini na poštenje vila speva sve hotenje, vu Zagrebu den 15. travna 1809., speva se na nota „Spaval Janko pod jablonkom" i „Spomenek"*) godovnoga dneva veselja Mihael Miškića, birgermajstora u Kostajnici, i smrtne žalosti njegove gospoje". U Zagrebu 1813. u osmini str. 20. Osim toga pisao je pjesme u zagrebačke i varaždinske koledare: c) Imenoslavnik rečnopesmen, igrokaz na zadavek zahvalnosti 1791., u rukopisu, d) Huta pri Savi. Ova je drama bila isprva napisana u njemačkom jeziku u čast kr. povjerenika grofa Jos. Mailatha prigodom pripojenja Hrvatske onkraj Save materi zemlji (1822.), a odmah zatim na hrvatski prevedena po T. Mikloušiću i štampana god. 1822. u Zagrebu u osmini, str. 39., e) Pripećenja Zrinji Miklouša hrvatskoga orsaga bana i Judite Iljefalvi. U Zagrebu 1833. (prijevod iz madžarskoga), f) Osim toga izdavao je tudje drame i ispravljao, kao Jezuite i gramatikalnoga profesora u Zagrebu Josipa Sibenegga tragediju. Lizimakuš ali maćuhinski nazlob, igrokaz žalosni vu peterom spelivanju vu novom pogledu na svetlo dan. U Varaždinu kod Iv. Sangilla 1823.u osmini, str. 52. (Prvo je izdanje izašlo u Gracu 1768., djelo je prevedeno iz latinskog). — župnika u Crikveni Matije Jandrića drame „Ljubomirović ili pravi prijatelj" (preradba Goldonijeve komedije „Il vero amico") i dramu „Diogenes ili sluga dveh zgubljenoh bratov", te zagrebačkoga prebendara Tita Brezovačkoga dramu (komediju): „Matijaš Grabancijaš dijak".

Za pouku svojih učenika napisao je ova djela: a) Syllabus vocabulorum grammaticae Emmanuelis Alvari in croaticam linguam conversorum. U Zagrebu 1796. u osmini, str. 216. Ovu je knjigu za hrvatsku mladež priredio prvi Isusovac i poznati hrvatski lexikograf Andrija Jambrešić i izdao ju u Zagrebu 1726. kod I. Bart. Pallasa, a drugi put kod J. Weitza 1735., b) Gramatika i sintaksa latinskoga jezika nalazi se u rukopisu u arkivu Jugoslavenske akademije pod sig. II. a. 11. i 3) Opisanje Islandije u rukopisu u arkivu Jugoslavenske akademije. O tom sam djelu referirao u „Nar. Novinama" u br. 165., od 22. srpnja 1909.

Djela nabožna sadržaja je napisao ova: a) Čtenja i evangeliumi na vse nedelje i svetke celoga leta. U Zagrebu 1831. u osmini str. 307., b) Podvučanja vu najpoglavitešeh vere istinah i najosebitešeh kršćanskeh dužnošćah. U Zagrebu 1822. u osmini, str. 694., c) Propovedi preko celoga leta u rukopisu, d) Navuk od proščenja vu općinskom i od proščenja obileumskoga ili svetoga leta vu osebnom, s pridavkom molitvi. U Zagrebu 1826. u dvanaestini, str. 192., e) Molitvena knjižica za vsagdašnju pobožnost vsakomu kršćeniku zevsema potrebna. U Zagrebu 1828. u dvanaestini, str. 221., f) Pobožnost k božanstvenom srcu Ježuša spasitelja našega. U Zagrebu 1827. u dvanaestini, str. 221. (prijevod) i g) Zvršavanje pobožnosti. U Zagrebu 1830. u osmini, str. 130.

Osim toga ispjevao je više latinskih pjesama, te Šafaržik veli o njem kao o lat. pjesniku „in lateinischer Sprache dichtete er mit eben so viel Leichtigkeit und Gewandtheit als Eleganz, Würde und Kraft".

Kad ogledamo taj ogromni literarni rad Tome Mikloušića, ne znamo zaista, dali bi se više čudili njegovoj marljivosti ili ustrajnosti, osobito kada pomislimo, u kako teškim je vremenima pisao Mikloušić svoja djela, kada su hrvatske knjige bile stegnute na vrlo maleni broj čitatelja. On je u onim teškim vremenima prije ilirskoga pokreta bio duša literarnoga rada u hrv. jeziku, bio je stožer, oko koga se je cijeli literarni rad u hrv. jeziku kretao. Dakako da nije uvijek najbolje pogodio, ali tomu bio je razlog duh vremena i što nije imao od nikale nikake pobude. Pavao Josip Šafaržik priznaje, da mu je on dao glavne podatke za njegovu hrvatsku literaturu. Svoju bogatu biblioteku knjiga i rukopisa ostavio je svomu nećaku, hrvatskomu književniku, Ignjatu Kristianoviću, i tako je došla i do naših ruku. S.

*) Ovo djelo pripisuje Kukuljević Ivanu M. Nik. Miškiću.

Danica zagrebečka Ignjata Kristianovića.

Poznati kajkavski pisac i rodoljub Ignjat Kristianović izdavao je više godina (od 1834.—1850.) Danicu zagrebečku u patriotičkoj svojoj namisli, da proširi hrvatske kajkavske knjige u svoj narod. Danica zagrebečka bila je koledar sa raznovrsnim sadržajem. Sve su godine posve jednako uredjene i imadu od prilike i sličan sadržaj. Pored koledarskoga dijela imadu gotovo sve Danice tako zvani rodoslov kraljevske porodice sa kratkim biografskim podacima pojedinih njenih članova, nadalje popis ostalih evropskih vladara (od god. 1834.—1845.), dapače godina 1843., 1844. i 1845. i amerikanskih vladara sa kratkim biografskim podacima o pojedinim vladarima i šematizam hrvatsko-slavonskoga svećenstva i javnih civilnih odličnika i službenika. Od god. 1838. bilježi i broj stanovničtva po-

jedinih gradova i povećih mjesta u Hrvatskoj. Budući da su interesantni brojevi stanovništva hrvatskih gradova i mjesta iz god. 18 8. prispodobivši ih sa današnjima, spomenut ću te brojeve iz Kristianovićeve Danice iste godine i to redom prema broju stanovnika: 1. Zagreb imao 13.647 stanovnika, 2. Varaždin 8.546 stan., 3. Rijeka (Fiume) 8.311 stan., 4. Karlovac 5.611 stan., Petrinja 4.297 stan., 6. Križevci 2.931 stan., 7. Kostajnica 2.845 stan., 8. Samobor 2.819 stan., 9. Senj 2.779 stan., 19. Bjelovar 2.624 stan., 11. Koprivnica 2.605 stan., 12. Bakar 1.980 stan., 13. Mrkopalj 1.411 stan., 14. Ravnagora 1.220 stan., 15. Jaska 1.180 stan., 16. Vrbovsko 991 stan., 17. Karlobag 909 stan., 18. Krapina 708 stan. i 19. Ivanić 581 stan.

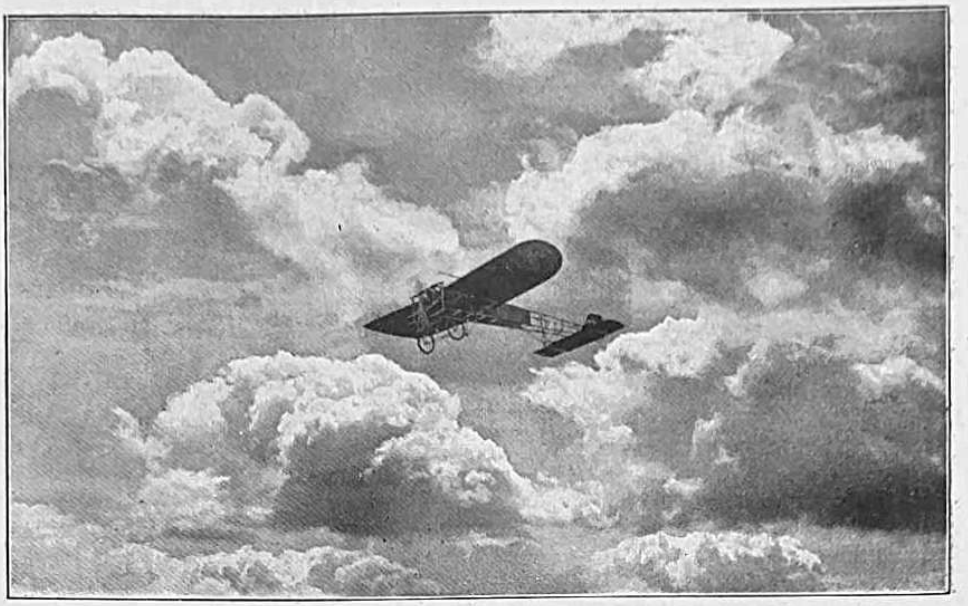

Leteći stroj Francuza Bleriota, na putu preko Kanala u Englesku.

Glavni sadržaj Danice je poučan i zabavan. Pouka tiče se ponajpače gospodarstva (vinograda, vrta, polja, domaćih životinja i t. d.) i kučanstva. Ali imade i drugojačijih članaka tako pod naslovom „Naravske lastovitosti nekojeh živin" govori o raznim životinjama (god. 1840. str. 65.—75. god. 1841. str. 45, god. 1842. str. 88. i 89., god. 1844. str. 54.—59.), pod naslovom „Zagrebački biskupi redom, kojem se počemši od podignenja ove biskupije jesu zmenjali" (god. 1847. od str. 97.—106.) nabraja redom od god. 1093.—1847. zagrebačke biskupe, kojih je bilo 78, te o svakom dodaje i po nekoliko biografičnih podataka, pod naslovom „Sveti oci pape imenom Piuši" (god. 1847. str. 107.—111.) nabraja 9 papa Piusa i pripovijeda u kratko njihov život, pod naslovom „Sveti oci Pape redom, kojem se od početka vtemeljene po Ježušu Kristušu svete rimsko-kršćansko-katoličke cirkve tja do naših vremen jesu zmenjali" (god. 1848. str. 90.—112. i god. 1849. str. 107.—112.) spominju se historijskim redom rimske pape sa životopisnim podacima, pod naslovom „Nekaj o hrvatskem jeziku" (god. 1848. str. 113.—121.) i pod naslovom „Jošće nekaj o horvatskem jeziku (god. 1849. str. 113. i 114.) zagovara pravi hrvatski jezik (kajkavštinu) protiv ilirskih novotarija. U zabavnom dijelu imade raznovrsnih šaljivih i moralnih pripovijedaka, zatim pjesama, basni, medju ostalim i prevedenih Esopovih basni, poslovica, zagonetaka i t. d. Na koncu svakogodišnje Danice nalazi se „Pregled odhajajuće i dohajajuće cr. kr. vozeće pošte u Zagrebu" i popis sajmova.

Najzanimivije je za nas, što piše Kristianović kao posljednji zagovornik kajkavskoga književnoga jezika u Danici god. 1848. na str. 117. i 118., i to: „Ništarmanje hoćemo videti, kaj najglasoviteši i najvučeneši vezdašnjega veka slovenski jezikoznanci od našega, kak nekoji Horvati vele, hrdjavoga i siromaškoga horvatskoga jezika sudiju. Prvoga imenujem vučenoga i po celi Europi dobro znanoga, vre sada pokojnjega Barthola Kopitara, koji vu svojem, meni iz Beča dan 10. klasna (lipnja) leto 1831. pisanem, listu veli: „Und mir selbst (wie wohl ich ein Kreiner bin, und daher nach der sonstigen Regel eher ein schadenfroher Nachbar, als ein betrübter Theilnehmer sein könnte) ist vom höhern Standpunkte des allgemeinen Slavisten leid um diesen Euren Mangel (intel. Script. Sacr.) zwar um so mehr, da ich einerseits Euren Dialect für den geraden Descendenten v. St. Cirilis-Sprache seculi 9., übrigens auch an sich für einen der reinsten, und io Meditulio Slavico unverdorbensten halte." Zatem ov isti glasoviti i vučeni jezikoznanac vu svojem meni i pak iz Beča dan 11. malomešnjaka (rujna) 1838. pisanem listu veli "Ihr Schreiben vom 31. August ist mir richtig zugekommen, und ich danke für die vielen Auskünfte über Ihre schöne Mundart, von der mir wenige Wochen frûher auch Herr Vuk viel schönes schrieb." Anda dva vsega preštimanja i veruvanja vredni, ter vučeni slavenski jezikoznanci očivesto svedoču da naš Horvatski jezik ni tak čisto prost ni hrdjav, ter siromašek, akoprem njega vnogi mile Horvatskesinu zatajuju i izdavaju. — Ali posluhnimo jošće jednoga takaj pri našeh domovine ponovitalih vu veliki časti i od vučenosti na glasu slaven-

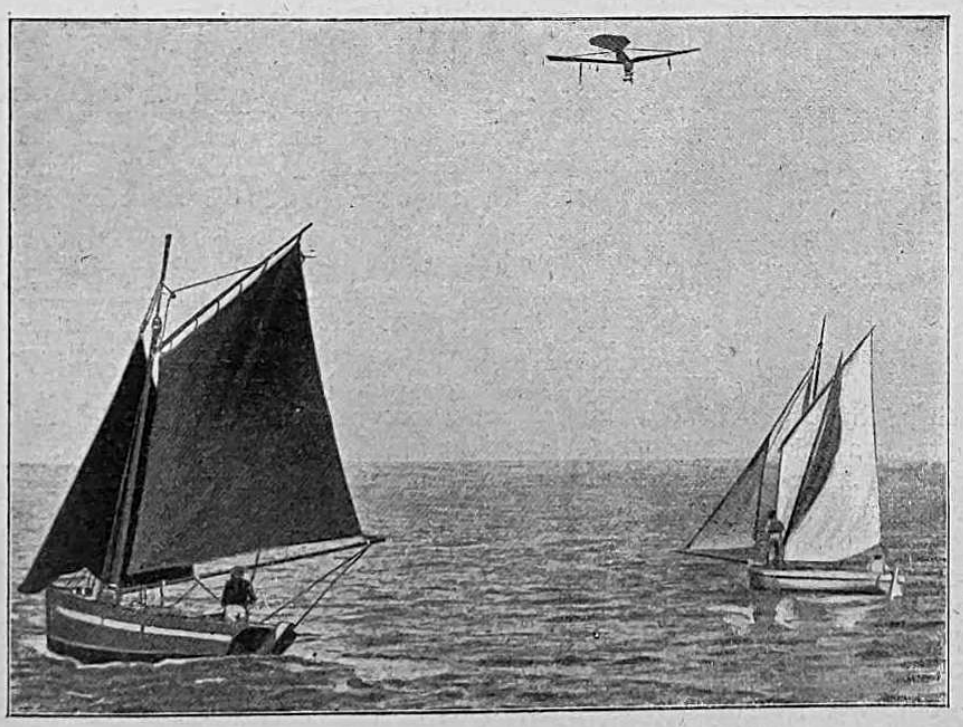

Leteći stroj aeronauta Lathama na neuspjelom putu preko Kanala.

skoga jezikoznanca, najmre Pavla Šaffařika, koji vu svojem pokojnomu glasovitomu domorodcu Thomašu Miklousbich iz Novoga-sada dan 22. grudna (prosinca) leto 1830. pisanem listu zvrhu horvatskoga jezika ok sud je zgovoril: „Legendo hosce libellos saepius non sine magna admiratione singularem cognationem et analogiam inter dialectum Croaticam et Slavonicam superioris Hungariae (Slavorum subcarpaticorum, inter quos et ego natus sum) deprehendere mihi visus sum. Habent profecto permulta vocabula antiqua, optimae notae, deinde phrases et loquendi formulas, communia, quae vix in aliis slavicis dialectis deprehendere licet."

Ovo su bile posljednje strijele Kristianovićeve protiv Gajevih novotarija, a u prilog kajkavštini. Već se je sada (1848.) i sam uvjerio, da je Gajev pravopis shodniji i praktičniji no njegov zastarjeli, pa ga je stao i sam u svoje knjige uvadjati. Nu na žalost kajkavštine nije htio napustiti. Da je to učinio, zapremao bi u kolu tadanjih književnika jedno od najodličnijih mjesta i po svojim lijepim duševnim sposobnostima i po svom vanrednom maru i ljubavi za hrvatsku knjigu, a tako ga poznamo samo kao žilava i posljednjega protivnika ilirskih novotarija. Nema dvojbe, da je bilo nastojanje Kristianovićevo i patriotično i plemenito, ali moralo je podleći, jer je bila ta protivničkoj strani istina i praktična dobit. Sa Kristianovićem nestaje kajkavskoga dialekta u našoj knjizi, a čuva ga samo narod kao dragocijenu baštinu dobivenu od otaca. Nu i tu baštinu ozbilino potresuju u novije vrijeme književni hrvatski jezik, škole, cijelo javno uredovanje i razgranjene moderne komunikacije.

Ljudevitu Gaju slava!

(1809. — 1909.)

Stj. Širola.

Crna tama zastrla nam domovinu,
Nigdje svjetla, nigdje sunčevoga sjaja;
Tudji ljudi, tudji jezik svud se vinu,
Da nas sniští, — dok ne sinu zv'jezda Gaja . .

Prvi Gaj je luč užego. Po njem sinu
Prosvjete nam tračak posred zavičaja;
Prvi Gaj nam knjigu na srce privinu
Otkri ljupkost, čare „Danice" si sjaja . . .

Stotinu je veče prohujilo ljeta,
Što se „Ilir" slavni domu našem rodi,
Da nas prene, k slavi vodi i slobodi. —

Posvud slavlje. — Hrvatskoga širom sv'jeta —
Ko što vila Gajeva je klicat znala, —
Gromko ori: „Još Hrvatska ni' propala!" . . .

Kad sunce zalazi.

Teodor Jeske-Choinski. — Stj. Širola.

Historijski roman iz dobe cara Marka Aurelija.

Kad se je Mucija probudila, opazi, da je odasvud okružuju gore, a sama se nalazi u širokoj kotlini, po kojoj je na mnogo mjesta plamsala vatra, oko koje su sjedili vojnici na krznu poput divlje zvjeradi.

Hladno zimsko sunce borilo se s gustim oblakom, koji je bacao jednoliku sivu sjenu na cijelu dolinu. Oblaci pali tako nisko, da su se samo gdjegdje mogli vidjeti vrhunci gora.

Kudgod je Mucija pogledala, posvuda samo snijeg, led, golo drveće — ukratko mrtva priroda.

Na sunčanom i šarenom jugu rodjena Rimljanka bijaše s pogleda na taj zimski, mrtvi kraj sva nekud potištena. Sve ovo, što se je zadnjih dana zbilo s njome, bijaše tako čudnovato, da ju je podsjećalo na pripovijesti grčkih romana. Na dan njenih zaruka okovali ju prosti vojnici u lance i bacili u tamnu rupu kao ropkinju, zločinku — nju, Korneliju, koju plebejska ruka nije nikada ni dodirnula. Onda je stavište pred sud, osudiše na smrt i na putu na stratište izvrgoše ruglu fukare.

Ta šta je samo počinila? Usudila se tek da izjavi glasno ono, što su mislili svi obrazovaniji ljudi u ono doba, i zatajila one bogove, u koje već nije niko vjerovao. I njezini suci prinašali su Olimpskim' bogovima žrtve samo za to, jer je to bio stari običaj i jer je vlada imperatorova tako tražila. Pa ipak je zlostaviii, vukli sredinom grada i postupali s njom kao s najvećom zločinkom. Smrtnu osudu slušala je kršćanskom samozatajom, jer se je nadala primiti plaću za to na drugome svijetu; no kukavni postupak dojmio se je nje bolnije, nego je to i sama mislila. Kad je polazila na stratište, osjetila je, da joj nova vjera nije još istisnula posvema predrasude senatorske krvi. Bog milosrdni nije jošte izvadio iz srca velike gospodje srdžbu, što je je našla s onoga smijeha sa ulice. S toga bijaše zahvalna Serviju, koji ju je onako smjelo istrgao iz ruku krvnikovih.

Od strašnoga onoga časa protekla već dva tjedna. Onoga dana ponio ju Hermanov konj tako naglo i sve je došlo tako napadno brzo, da se nije mogla ni osvijestiti, da štogod pita. A i kasnije, kad je već ležala s Tusne'dom u putnim kolima, nije Servij puno s njima razgovarao. On je vodio svoje ljude iznajprije Gospodskom ulicom, onda stramputice preko strmih planina i dubokih ponora samo brzo dalje i dalje. Tek nekoliko milja pred Batavijskim logorom nešto je ta brzina popustila.

A ovdje je Mucija od silnoga napora zaspala, a da nije znala, što se je dogodilo u logoru i u šumi. Probudila se tek o podne idućega dana.

Pogled na taj zimski kraj posve ju začudio, pa je tražila Tusneldu, s kojom je putovala. No mjesto njena bijela lica opazila je bradatoga vojnika, kojega je stavio onamo Servij, da je čuva.

German joj se nasmiješi i zabrizga u prste. Na taj znak podigoše se kraj jednoga ognjišta dvije osobe.

— „Dobro došla na slobodno germansko tlo!“ pozdravi je već iz daleka Servij, koji je dolazio sa Tusneldom.

Mucija im pruži obje ruke. Servij ih prime i srdačno stisne.

— „Ima tomu već tri tjedna . . . a bilo u amfiteatru u Rimu . . . što su se sprijateljile naše duše, ma da ti to nijesi ni opazila. Kad sam te promatrao u oči one grozne zabave rimskoga puka, onda sam se zavjetovao, da ću ti biti bratom, budeš li ikada trebala moje pomoći. A nijesam mislio, da ćeš je tako brzo trebati.“

„A ja nijesam mislila, da ću ti morati zahvaljivati na tako hrabrome djelu,“ odvrati Mucija izašav iz kola. „Smrti se nijesam plašila, no moj povrijedjeni ponos jači je od moje volje. Ja još nijesam vrijedna kršćanskog imena.“

„Ne razumijem, kako se kršćani opiru svoj grozoti svojih progonitelja samo strpljivošću,“ odvrati Servij. „Ne strpljivost, već djelotvorna hrabrost diže u ljudi poštovanje. I ja se ne bojim svoje zadnje ure, jer vazda gledam smrti u oči, no mene bi prevladala samo sila, kad joj se ne bih mogao ukloniti.“

„Kraljevstvo nebesko nije od ovoga svijeta“ . . .

„Znadem, da tako uče kršćanski svećenici, jer sam nastojao da naučim temelina načela vjere svoje Tusnelde . . No o tom ćemo razgovarati jedared kasnije, kad dodjemo u Radbodovu kuću. Sad si ogrij ozeble udove pri našem ognju, da budeš spremna na dalnji put. Još će nekoliko puta zaći sunce, dok budemo ciiju na domaku“ . .

Za jedan sat krenuše ustaše dalje. Servij je jašio napred s nekoliko časnika. Kacigu si objesio na ruku, a preko glave navukao kapu od kabanice i zaogrnuo se u turovo krzno. Isto učinili i ostali vojnici. Od vremena do vremena izdavao Servij kratku zapovijed, kad bi se morao promijeniti put. On je dobro poznavao zemlju Kvada, jer je veoma često progonio nemirne njihove čopore u najudaljenije krajeve. Povorka je kretala u uzornom redu, ma da je prolazila kroz šume.

Nad glavama konjanika lepršale mnoge raznolike preplašene ptice, a naokolo su tulile zvijeri, koje su jašioci protjerali na sve strane.

Kola, u kojima su se vozile Mucija i Tusnelda, bila su smještena u sredini bojnoga voda, a čuvali ih centuriji. Vrlo često morali su legijonaši pomoći konjima, kad bi točkovi zagrezli duboko u snijeg. Obje putnice razgledavale se okolicom, dašto svaka drugim osjećajima. Tusnelda se vraćala u svoju domovinu; pogled na germanske planine i šume izbrisao joj je iz spomeni Rim i sve ono zlo, što ga je tamo prepatila. Njeno mlado srce pozdravljalo je radosno zemlju njenih otaca, veselilo se slobodi i čeznulo nadom u sreću idućega bračnoga života. Često je i glasno kliknula od radosti.

„Gledaj, ovo je sveto mjesto . . . ondje zaselak, ovdje cijelo selo . . . U ovoj kući stanuje poganski svećenik.“ —

No Mucijine oči su uzalud tražile zaselak, selo i svećenikovu kuću. Rimljanka naučena na mramorne gradove, umjetne ceste i obradjena polja, nije u toj jadnoj pustoši našla ništa, što bi ju zanimalo, a najmanje one podrte kolibice, sklepane iz hrastovine.

Stanove svoje gradili su Germani najviše sred šuma, na kakoj šumskoj čistini, ili na obali rijeke, a najviše ih stanovalo u špiljama i rupama pod zemljom. Kad bi konjanici prolazili kojom podubljom dolinom, pojavili se iz zemlje stvorovi, koji su nalikovali na medvjede.

„Mnogo zvjeri ima u vašoj zemlji,“ primjetila Mucija.

„Istina je,“ nasmiješi se Tusnelda. „Ali ovo što vidiš na obim stranama doline nijesu zvijeri, već ljudi. Ubogi narod zavija se zimi u krzno raznih zvjeri, pa se zavuče pod zemlju, da se obrani od zime. A tamo u špiljama im je toplo, jer obitavaju ondje sa svojim blagom.“

Tako je morala Tusnelda još mnogo tumačiti o načinu života germanskoga naroda, a time su si prikraćivale obje djevojke vrijeme.

Mucija je poznavala opis Germanije, koji je napisao — nekako 98. godine po Kristovu narodjenju — rimski povjesničar Tacit. No ova je mislila, da se je za sedamdeset godina, što ovi krajevi graniče s rimskim carstvom, sve promijenilo. Ta ona je vidjela u Rimu barbara, koji je svojom spoljašnošću nijesu ni malo razlikovali od domaćih ljudi rimskoga društva. Oblačili se i hranili kao svaki Rimljanin, a govorili latinski i grčki kao obrazovani Rimljani. Nije moguće, da su u tim podzemaljskim rupama naučili fine običaje i čitali grčke filozofe.

„Ti se čudiš siromaštvu moje domovine,“ smiješljivo će Tusnelda. „Možda se bojiš, da ćemo te odvesti u kakovu špilju zajedno s konjima i stokom? . . . Ne boj se! I u nas ima kuća zidanica, ne tako sjajnih, kao u vas, ali isto tako udobnih. I vaša sirotinja stanuje ljeti pod mostovima, ili na stubištima pred hramovima, a zimi se stište u mračnim kutovima i pivnicama. Tako mi se bar kazivalo, kad sam se i sama zaklonila u podzemne grobnice. Samo je ta razlika, što ubogi Rimljani gladuju, dok našemu Germanu šume i vode pružaju sve, što im je potrebno za život. Kad vidiš s proljeća ove šume, brda i doline u njihovom pravom i slikovitom ruhu, ti ćeš ih, tako mi neba, zavoljeti, kako ih i ja ljubim.“

Tusnelda pruži ruku prama sjeveru i proslijedi: „Da, ja ljubim svoju domovinu! Ovi su ljudi ovdje bolji, dapače isti naši poganski bogovi bijahu strpljiviji od vaših rimskih. Kako je sve drugojačije kod vas! Toliko neiskrenosti, himbenosti, mržnje i zavisti, da je jedan čovjek drugomu krvoželjni vuk . . . „homo homini lupus“! Jedan je drugomu, da desetorici na putu, brat je zavidan sinu svoga oca, sestre se prepiru poradi jednoga muža . . .“

Pri zadnjim riječima svoje družice Mucija i nehotice uzdrhta i spusti žalosno glavu, dočim se je Tusnelda i ne sluteći ništa zagledala daleko u planine.

Muciju preobadala teška žalost. Nehotice je Tusnelda dirnula u razne strane njezinoga srca, što ju je moralo ražalostiti: tu bijaše spomen na Tulijin ljubomor, ljubav Publijeva i sve veća udaljenost od domovine. Vrele suze navalile joj na oči, a Tusneldina utjeha samo je povećavala njene boli.

Glas trublje preplaši ih — ponovio se dva i tri puta. Bijaše to neki znak, a zvučio je tako čudno. Mucija je u Rimu čula dosta i često znakove konjaničkih trublji. A kako su ovi zvučili posve drugojačije! Ta

*

bila je u rimskoj konjici, — pa zašto su promijenili znakove? Ovo joj je dalo povoda, da je pozornije promatrala, što se zbiva oko nje i da o tome sve više razmišlja.

Kamenolom kod Šestina.

Doskora je opazila, da nema zlatnih carskih orlova; nadalje je čula i druge, tudje zapovijedi. Na krajevima šuma pojavili se ljudi, ogrnuti u kože šumske zvjeradi. Jedan German, iz neposredne pratnje Servijeve, načinio u zraku neke znakove i onda odjašio k onim stranim ljudima, te se s njima prijateljski razgovarao, našto su oni opet iščezli, a on se vratio Serviju. Tusnelda je spavala, pa se je tako Mucia morala bavit sama svojim mislima.

Kad se je prijašnji prizor više puta ponovio, počela je ona već naslućivati strašne stvari. Carski vojnici ne bi mogli tako mirno prolaziti zemljom tih Kvada! Ovi su se legionaši po svoj prilici iznevjerili imperatoru, pa će svoje vjerolomno oružje dići na Rim. Buntovnicima i ustašama, neprijateljima Rima, imala je da zahvali svoj život!

U Muciji se razbudila njena Rimska svijest. Kao kršćanki pričinilo joj se da će nova kršćanska nauka uništiti sve niti prošlosti; vjerovala je u riječi mudroga Municija Feliksa, da će propasti onaj svijet, koji se odvrgo od kreposti. Pa ipak je osjećala sada da ona još uvijek pripada tomu svijetu i premda bijaše pokrštena, ona se osjećala Rimljankom i patricijkom, makar je bila i zlostavljena. U tim pak silnim konjanicima, što su jašili oko nje, vidjela je utjelovjenu ljudsku snagu i pobojala se, da će pred njima pasti Rim . . .

Tusnelda počela opet veselo čavrljati, no Mucija je šutjela, zadubljena u svoje misli. Što su dalje zalazili u Germansku zemlju, to se je više budila u nje rimska svijest.

„Ima li mnogo Germana s ovstran Dunava?“ upita ona tiho.

„Nas ima toliko,“ odvrati ponosno Tusnelda, „da bi svi zajedno, da smo složni, mogli poplaviti rimsko carstvo.“ —

„Pa zašto nijeste složni?“ upita Mucija živahnije.

„Medjusobne svadje razdvajaju nas, ali“ — — —

Tusnelda prekine, sjetivši se Servijeve zapovijedi, jer bi joj bila i suviše rekla.

„Gledaj,“ promijeni ona glas da svede razgovor na drugi predmet, „ovdje je jedna rimska kuća!“

„Ovo je za cijelo kuća kojega poglavice kvadskoga plemena?“

„Možda kojega rimskoga trgovca ili naseljenika,“ protumači Tusnelda.

„Samo ludjak bi se mogao naseliti u zemlji svojih neprijatelja.“

„Kvadi i Markomani nijesu neprijatelji Rima, već njihovi saveznici.“

„Pa uprkos tome uznemiruju granice države.“

„To čini samo ratoborna i ponosna mladež“ . . .

Kratki zimski dan bio već na domaku, a u šumi bijaše već tamno. Sa svih strana čuli se već iz daljine glasovi četveronožnih šumskih stanovnika. Na jednoj se prostranoj šumskoj čistini stalo. Mucija je opet čula tudje joj znakove trublje i zapovijedi. Za čas planuše vatre, oko kojih su se vojnici polijegali na svoja krzna. Konje i kola spremiše u sredinu logora, a konjima nastrli za log jelova granja. Hrane i živeža poniješi si još iz batavijskog logora, a i uz put se povalio mnogi komad divljači, kojima su germanske šume sve vrvile.

Sam Servij nije si priuštio odmah počinka. On je osobno izdavao odredbe i pregledao, da li se izvode; dapače je odredjivao i straže. Kad je sve to obavio, dodje k maloj vatri, kod koje ga je čekao Herman. Od njega primi komad pečenoga jelenjega mesa i reče svome vjernom kapetanu:

„Ako se ne varam, posjeduje Fabij u ovom kraju nekoliko naselja. Nijesmo li kraj jednoga prošli?“

„Ne varate se, gospodaru,“ odvrati Herman. „To pseto prisvojilo si je u zemlji Kvada ogromna zemljišta.“

„Sutra pred zoru uzet ćeš pedeset momaka i pregledati sve Fabijeve kolonije. Ja sam još u Rimu čuo od jednoga tajnoga redarstvenika prefektova, da je od straha

Predsjednik Fallières sa palim ministrom predsjednikom Clemenceauom.

pred nama ostavio grad i pobjegao po svoj prilici na koj svoj germanski zaselak. Ako je tome tako, dovest ćeš mi ga živa, da se nasladjujem s njegovim mukama."

„Bit će, kako zapovijedate, gospodaru."

„Tom prilikom posjeti što više poglavica kvadskih plemena, pa im reci, da ih Radbodov sin poziva na skupštinu sredinom ožujka; ako im je moguće, neka dodju sa svom svojom pratnjom i prtljagom . . . A sad prigledaj malo stražama."

Kad je Herman otišao, uhvati se Servij obima rukama za glavu i zagleda u plamen svoje vatre.

Oko njega spavalo nekoliko tisuća bojovnika mirno i spokojno, kao da su u svojim vojarnama. Ni jedan od njih nije pomišljao ni za čas na nesjegurno jutro. Oni su napustili carske zastave, jer je tako hotio njihov vojskovodja. Njegova volja bijaše i njihova, jer ih je raspaljivala njegova topla riječ. Još ih nije nikada vodio, da bi bili pobijedjeni; uz njega bijaše uvijek pobjeda, kao sjena za vedroga ljetnoga dana.

A i u taj par mišljaše vojskovodja na sve svoje vjerne, no misli mu tištila velika briga. Negdašnji rimski prefekt znao je dobro, da je njegovo poduzeće smjelo. Ni u Evropi, ni Aziji, pa ni u Africi nije dosada nitko mogao satrti gospodstvo rimskoga naroda, koji je hotio požudno osvojiti cijeli svijet. Preplašili ga Galijci i Kartažani, uznemirio azijski kralj Mitridat, a nada sve veliki keruški knez Armin. No to bijahu samo mala zastrašivanja, koja su trajala nekoliko tjedana ili mjeseci, za kojima su nastali onda višegodišnji triumfi . . .

Dašto, kad bi se omjerio broj bojovnika i kad bi on odlučivao u ratu, ne bi se Rim pred Germanskom silom održao ni jednoga dana. No Servij bijaše i suviše dobar vojnik, a da ne bi znao, da je vojevanje isto tako umjetnost, kao i svaka druga. Treba tek vojničke stvari razumjeti, a da se protivnik potisne s bojnog polja . . .

Dok je tako Servij sjedio, poziruć u budućnost, osjetio na svojim ramenima nježnu ruku. Nije se ni oglednuo, već primi tu ruku i reče tiho:

„Draga Tusneldo, hajde počini se. Izmorit će te taj dugi put."

Hrašćinski meteor.

„Tebe čeka, ljubljeni moj, još veća muka, pa ipak si budan," odvrati Tusnelda i sjedne do njega kraj vatre.

„Moja je stvar, da skrbim za nas oboje."

„A moja je stvar, da ti pomognem u teškim časovima."

„Pa ipak si me htjela ostaviti za volju onome orijentalnom bogu."

„Dala bih svoj život za spoznatu istinu, kad bi to tražio neprijatelj istine . . . a taj neprijatelj i tvoj je neprijatelj!" odvrati Tusnelda.

„Ne predbacujem ti ništa, jer razumijem, da si u onim kršćanskim grobnicama mogla izgubiti veselje do života. No sada, kad sam te oteo pandžama smrti, želim, da si svim svojim mislima i osjećajima — samo moja."

„Kršćanka ne mogu da prestanem biti."

„Pa budi! Ne ću ti niti smetati u tome. Moli se onome orijentalnom Bogu, ako ne možeš da si bez njega sretna: ali čini to tako, da se ne izložiš bijesu naših svećenika. No tvoje srce hoću da imam za sebe."

„Zahtijevaš previše, jer si zabludio. I moj Bog ima pravo na moje srce. Za taj dio srca pusti da raspolažem njime za nj, a onaj dio je sav tvoj. A da ti moga Boga bolje upoznaš, veselio bi se i ti njegovoj prevelikoj dobroti.

„Moguće i to, jer ja ne vjerujem više ni u Votana, ni u Freju, već u nekoga nepoznatoga Boga. U tome nepoznatomu Bogu, možda ću kasnije prepoznati tvoga. Za sada ljubim samo svoju domovinu i tebe."

Servij pogladi Tusneldinu ruku i nastavi: „Već sam mislio, da ne ću nikada više vidjeti sjaj tvojih očiju,

Plemićki dvor na Plesu.

ni čuti zvuk tvoga glasa. Smrt ti se je tako prikopčala za pete, da sam izgubio svaku nadu. Ali ne žalim na tvoju sudbinu, jer da se nije dogodilo s tobom to zlo, ne bih ja možda došao bio do osvjedočenja, da sam Radbodov sin . . . Jesi li mnogo trpila?"

„Ja se ne sjećam ni našto više, otkada sam uza te."

Tusnelda pogleda svojim sjajnim očima Servija, a blaženi posmjeh ukrasi joj lice.

Prvi put otkako su se našli — sjedjahu sad jedno pored drugog, ne bojeći se više progona, osjećajući se potpuno sigurnima i uživajući u ljubavnoj sreći. Pa ipak se nijesu zaručnici ni grlili, ni cjelivali; to bi se protivilo starogermanskom običaju. U germanskog naroda nije muž prije vjenčanja smio da povjerljivije susreće ženu.

„Odsada te ne ću više ostaviti," dovrši Servij. „Za odmora kazivat ćeš mi o svome Bogu, koji mora da je bolji od bogova Valhale i Olimpa, kad je predobio tebe i Muciju Korneliju . . . No sada je već kasno: Podji i počini, jer ćemo već u zoru nastaviti put."

Digoše se. On je pratio Tusneldu kroz redove šatora do njenih kola. Po tom je još obašao straže, dao baciti u vatru drva i zavuko se u svoj šator, gdje se je s Hermanom legao na počin.

18.

Crnim slovima zabilježena je u povjesti Rima godina 923. od postanka grada (170. po Kristovu rodjenju). S legijama, koje su se vratile iz orijentalnih bojeva, došla je i kuga, koja je pružila ruku gladi, pa koliko u gradu, toliko i u pokrajinama pokosila ogromno mnoštvo ljudskih života. Grozni taj neprijatelj obarao ljude javno na ulici; veliko i malo, siromašno i bogato padalo bez obrane žrtvom crnom ubojici. I najzdraviji čovjek samo bi zakašljao, onda mu se tijelo osulo modrim čvorovima i — tko je jučer svojom vlastitom snagom prkosio bogovima, pripadao je danas veće carstvu sjena.

Uzalud je Marko Aurelij pozvao iz Atene glasovitog Galena. Grčki liječnik, opkoljen čitavom vojskom pomoćnika, nije mogao da svlada groznoga ubojicu, koji je u nevidjelici lebdio nad zemljom i svojim dahom okužio i otrovao zrak, vodu, kruh i kuće. Uzalud su svećenici molili bogove; uzalud prizivali čarobnjaci, zvjezdoznanci i proroci pomoć demona. Kuga se podrugivala i prokletstvima Aleksandra Abonuteiha, čiji je „genij" Glikon obilazio kuće, te ih obavijao tajinstvenim formulama. Narod je donosio šarlatanu svoj novac, za koji je dobivao išarane odreske papira, da ih pričvrsti na ulaze u kuće — pa ipak je crna smrt provalila u stanove i davila sve bez smilovanja.

I u gradu gradova postalo sve tiho, muklo, pusto i žalosno; trgovi, kazalište i krčme onijemiše. Nikomu nije ni na pamet palo, da se s kim porazgovori, ismije ili proveseli, kako to bijaše običaj rimske fukare. Od rana jutra do kasne večeri prolazili tihim ulicama sprovodi bez žalobnih koračnica, vještih narekuša, bez slika pradjedova i brojne pratnje prijatelja. Brzo i nevoljko zakapali pokojnike, jer je svako već vidio sebe na odru. Bilo je dana, kad je vlada dala spremiti lomaču, na kojoj bi spalili do dvije tisuće lješina. Sva javna kola upotrebila se za prevoz pokojnika.

Kad je već bič kuge i glada narod dotjerao do zdvojnosti, a to bi se i više puta ponovilo, znala je fukara navaliti na Palatin, zahtijevajući, da joj se pokažu imperatori, no našla bi vrata carske palače zatvorena, a mnogobrojni su ih pretorijanci oštro stražili. Isti Marko Aurelij, koji je inače rado općio s pukom, zaklonio se sada od njega.

On je učinio sve, što mu je nalagala vladarska dužnost i što je mogao ljudima pružiti. Širom je otvorio državne žitnice i svu zalihu žita razdijelio medju gladne. Za sebe je zadržao tako malo, da su njegovi najbliži mrmljali na oskudicu. Rimskim je liječnicima obećao nagrade, a strane je pretovario počastima. Više nije mogao da učini. Njegovo veličanstvo i njegovo zemaljsko božanstvo bijaše nemoćno pred nepoznatom silom, kojoj se prohtjelo pedepsati objest gospodara svijeta. S toga se zatvorio u svoju palaču, gdje je sa naučenjacima tražio sredstva, kako da se odupre strašnome neprijatelju.

Upravo je bio kod njega Galenus. Imperator je nastojao s liječnikom, da pronadju bit te nepoznate pošasti, prispodabljajući ju sa raznim bolestima, koje bijahu poznate otprije znanosti. No prošlost im je premalo pružala gradiva za to. Liječnik je ostavio cara duboko zamišljena. Naslonivši glavu, sjedio je Marko Aurelij na drvenoj stolici kraj četverouglasta stola, prepunjena knjigama i spisima. U svojoj radionici nije imao ni dragocjena pokućtva ni umjetničkih sikarija. Izuzev kipa Fortune ne bi niko ni po čemu mogao naslutiti, da se u toj čednoj sobi odlučuje sudbinom stotine milijuna ljudi.

Marko Aurelij bijaše ogrnut u svom starom i trošnom ogrtaču. Prosijede mu kose pale u neredu preko širokoga čela. Sjedio je zgrbljen i svoju malu i nemirnu ruku spustio preko oslona od stolice. Kadikad bi se stresao samo, kao da ga je napala groznica. No to ne bijaše groznica. Njegova duša patila je s nepravednosti one dobe. „Sudbina" ga stavila nad svim smrtnicima, bijaše bogovima ravan, ali samo za to, da mu se srce napuni čemerom.

Nitko drugi nije imao toliko prava, da se scijeni sretnim, kao on. Imajući vazda pred očima sjajni primjer svoga po adoptaciji oca, izvršujući savjesno želje Antonina Pobožnoga, nastojao je pošteno, da uguši u sebi sve, što bi bilo neplemenito. U kući bijaše dobar muž, otac, brat i gospodar, na prijestolju pravedni vladar, svojim savjetnicima vjeran prijatelj. Zgražao se pred nedužno prolivenom krvi, siromašnim je pružao svoju ruku pomoćnicu, a nesretnike je vazda tješio.

Pa što je imao od toga? Žena ga je sramotno varala, ljubljeni mu sin zadavao svojom neobuzdanošću i divljaštvom mnogo jada, brat mu je prezirao fina njegova načela svojom razuzdanošću i okorjelim čuvstvima, prijatelji su ga izrabljivali, narod mu se podrugivao rad njegove popustljivosti; Rim ga je nazivao: „starom filozofskom babom" . . .

Marko je Aurelije posve dobro znao za sve, što se zbiva oko njega; on je čitao iz duša i srdaca laskavaca, pregledavao namjere onih, koji su lovili namještenja. On je poznavao ljude mnogo bolje, nego su to ovi i mislili, naročite one, koji su sebi u korist izrabljivali njegovu dobrotu; ta on je sve promatrao s dvaju visina: s vladalačkoga prijestolja i stajališta filozofa. No vladar je maljušne težnje prezirao, a mislilac je hotio da sve pronadje i raščini, dapače i proste lopovštine.

Samo kadikad, kad je ostao sam, snašla bi ga velika zlovolja. Je li vrijedno, da čovjek bude pošten i plemenit? znao bi se pitati. A povijest mu je na to odgovorila niječno. Jedan Kaligula, Neron, Domicijan bijahu sretniji od njega. Nije pri tom puno važilo, što im je bijes pučanstva prikratio grozne dane. Dok su još živjeli, punom su pregršti crpli s vrela radosti, bogatstva i moći,

te su svojim strahovladama postigli više nego on svojom nježnosti. Rimski proletarijat sjeća ih se s ushitom i slavi njihovu rastrošnost, od koje su njega zapale samo mrvice.

Isti bogovi bijahu im prijazniji. Oni ih nijesu proganjali ni gladom, kugom i neprestanim bojevima; oni ih obdariše plodnim godinama i sjajnim pobjedama.

Marko Aurelij podigne glavu i bolno pogleda zlatnu Fortunu.

„O, bogovi!" uzdahnu, nasmijehnuv se gorko. „Moj život nijeste satkali zlatnim nitima, ma da me milijuni nazivlju vašim bratom. Ima li vas uopće? . . . Nijeste li ludilo, kao sve, u što vjeruju ljudi? . . . Obstojite li vi? . . .

Čista duša Marka Aurelija s prezirom se odvraćala od bezboštva, pa ipak je u samotnim časovima stao dvojiti. A taka nutarnja kavga nije mogla da osladi jadne dane cara i čovjeka. I tako se znalo dogoditi, da je taj zemaljski bog, koji je zapovijedao stotinama naroda, zavidjao često neznatnosti svoga najsiromašnijega podanika. On je čeznuo samo za mirom i tišinom, a „sudbina" ga bacila nasred državnoga stroja, koji ga je zaglušivao svojim neprekidnim štropotom.

Pa i ovo nekoliko časaka gorkoga mira nije mu bilo priušteno.

Zavjesa na vratima zašumi, a u carevu radionicu stupi pretorijanski pukovnik.

„Božanski imperatore, glasnik namjesnika iz Norika."

„Sigurno mi donosi vijesti o ustanku Germana. Pa što bi i moglo drugo da bude? Nemamo dosta kuge i gladi . . ."

Marko Aurelij ne htjede da svrši, jer bi bio izlanuo nemilu riječ.

„Božansko tvoje oko vidi u istinu daleko," reče pukovnik. „Namjesnik javlja, da se s onstran Dunava opaža sumnjivo gibanje barbara i moli za zapovijedi."

„Dosele bijaše Batavijski logor dovoljan, da se uzdrže Kvadi u primjerenoj udaljenosti od granica; neka i nadaje vrši svoju dužnost."

Imperator uze voštanu pločicu i napisa na nju nekoliko riječi.

„Još mi nijesi izvijestio svega," reče promatrajući pozorno pukovnika. „Tvoje mi ćutanje naviješta strašne vijesti."

„Božanski imperatore! Onaj prebjegli German, bivši prefekt Servij, pretekao je tvoga glasnika, te je on svu germansku konjicu odveo iz logora, a sam logor ostavio u plamenom ustanku. Legijonaši traže povišicu plaće i prikratu službovnih godina."

Lice Marka Aurelija bijaše tako mirno, kao da čuje svakdašnju pripovijest, tek zadrhtale mu žilice oko očiju.

„Uskraćuju li legijonaši svoju službu?" upita on običnim glasom.

„Namjesnik javlja, da su otkazali tribunu poslušnost i moli, da se pošalje snažni legat, inače da ne može jamčiti za sigurnost granice. On piše, da pokrajinama u Podunavlju prijeti pogibao jake provale."

Opet zadrhtnuše trepavice Marka Aurelija. Časak se zamislio, a onda zapovijedi: — „Pripravite nosiljku ali bez orlova i pratnje."

Kad je pukovnik izašao, dignu se imperator sa stolice i podje do kipa Fortune, skrsti ruke na prsima i stade promatrati simbol uzvišene svoje časti. Dugo stajaše tako, a u očima mu se vidjela neiskazana bol, odjek njegove ražalošćene duše.

Lice si pokrio rukama.

„Pa vi ste ipak ovdje, bogovi!" šaptaše. „Ja vidim vašu ruku, kojom kaznite nesretni narod . . ."

Izjedamput se sav strese i naglo okrenu, kao da se je preplašio nečega strašnoga. Pričinilo mu se, kao da čuje lomljavu i štropot, kao da se ruše rimski hramovi i palače. Sred ruševina kao da je vidio orijaše, ogrnute u kožu od zvjeradi, a pozadina te slike razora bijaše kao krv crven odsjev vatre . . .

Marko Aurelj protare si oči . . . Ne! To bijaše samo varava slika. Rim stajaše još na vrhuncu svoje moći, bijaše središte obrazovana svijeta, svjetski grad u pravom smislu riječi, po kojem su hrlili ulicama poslanici inostranih kraljeva i knezova, da se klanjaju njegovoj svemožnosti.

Ne, ne! To bijaše varava slika . . . Ali ipak nešto od onoga, što čovjeka napunja strahom, ma da i ne zna zašto. —

Marko Aurelij prebaci sam togu i izadje brzo iz svoje radionice.

„K pretoru Kvinktiliju!" zapovijedi nosiocima nosiljke.

Četiri roba podigoše posve običnu nosiljku. Stražu pred palačom nije to nimalo iznenadilo. Starijega je imperatora pratila sjajna pratnja samo onda, kada bi polazio u hram, ili u senat. Kad bi posjećivao prijatelje u gradu, onda je nastojao, da ne pobudi nikake pozornosti, ne samo da na nosiljci ne bijaše carskih znakova i da je spustio zavjese, već i robovi bijahu obučeni u tamne tunike bez ikog veziva.

Nitko nije mogao ni pomisliti, da se u toj čednoj nosiljci nalazi imperator. Nepoznat izadje Marko Aurelij pred kuću pretora Publija i sam pokuca na vratima s drvenom klepkom.

„Je li kod kuće tvoj gospodar?" upita vratara.

Rob, koji je po grimiznoj togi prepoznao imperatora, padne na koljena.

„Ustani"! nježno će Marko Aurelij.

No vratar je samo glavom potvrdio, jer nije mogao do riječi. Imperator je samilosno pogledao roba i stupio u Publijevu kuću.

Već ga je opazila i u vrtu zaposlena služinčad. Brzo odleti rob dozivač u kuću, da javi svome gospodaru neobičnoga gosta.

Publija je zatekla ta neiščekivana počast, jer on nije spadao med ljubimce starijega imperatora. Dao si brzo prebaciti togu i pohiti u dvoranu za primanje. Tu je već našao cara, gdje se je sagnuo nad domaćim ognjištem.

„Moj pretore", uze Marko Aurelij, „ja sam molio bogove tvoga roda, da mi poklone tvoje srce."

Publij ne odgovori, već dadne rukom znak, da uzvišeni gost uzme mjesto na domaćem prestolju iza ognjišta. Sam pako ostane stajati pred njime.

„Ja sam te nedavno uvrijedio," nastavi imperator, „kad sam ti predbacio tvoju vojničku neumoljivost. Bogovi su me kaznili, jer se moram molbom obratiti upravo na tu vojničku narav. Razumjet ćeš me, moj pretore, ako ti javim, da Germani na Dunavu prijete provalom u carstvo i da je batavijski logor otkazao poslušnost svome tribunu."

„A — ah!" kliknu Publij.

„Znadem, da imaš pravo odbiti moju molbu," nastavi Marko Aurelij, „jer si služio u vojsci više nego to zahtijevaju godine službovanja; ali držim, da se Publij Kvinktilij Varo ne će oslanjati na svoje pravo, kad je

domovina u pogibelji. Ne misli na moju nepravdu, već pohiti na Dunav!"

„Božanski imperatore! U oči pogibelji domovine treba da padnu svi obziri," odgovori Publij bez promišljanja.

„Hvala ti! Nijesam ni očekivao od tebe drugoga odgovora. Imenujem te legatom svih podunavskih pokrajina i predajem, dok stišaš bunu u batavijskom logoru, diktatorsku vlast. Što god učiniš, bit će dobro i steći moje priznanje, jer znadem da u takim prilikama nije na mjestu smilovanje. Kada hoćeš da ti pošaljem punomoći?"

„Za dva sam sata spreman," odvrati Publij.

Marko Aurelij ustane.

„Teška nas je godina snašla", reče drhtavim glasom, „tako teška, da se svi oni muževi, koji su zauzeti za blagostanje države više nego za se, moraju složiti. Budimo od sada prijatelji, Kvinktiliju! Možda ćeš doskora saznati, da pod mojim filozofskim ogrtačem kuca srce rimskoga gradjanina."

Pri tom pruži Publiju svoju desnicu.

Nekoliko časaka držali čvrsto svoje desnice mislilac i vojnik, uz zajedničke osjećaje. Obojica ljubljahu Rim nada sve, više od svojih vlastitih želja, više od svoga ponosa. Ova ih je ljubav zbližila i otrla svaku zlovolju i uobraženost . . .

„Neka te prati genij našega naroda!" reče Marko i poljubi Publija u obraze, te se požuri u svoju palaču, da dade brzo izraditi punomoći.

Dva sata iza toga jurila su Flaminijskom cestom nekolika kola, koja su podunavskim pokrajinama vozila — legata . . .

(Nastavit će se.)

Utopi se, pa ne će biti ni tebe.

Don Marko Vežić.

Jesam, oče, nije hvajde tajiti, rekla sam mu ja, pa me sam Bog pokarao. I neka mi je sade žao, sveisto sam mu je, vlat po vlat, dogig.u izvukla iz sprženih snopa razjadjenih jada svojih.

— I jednog oka pametnu čeljadetu preteče, a vi se, oče, možete i s u po škilje razmećati, pa i sami vidite, da ću ja do u male rasparati pismo, što sam ga bila s ovim svijetom utvrdila, i što bih željela, to, dabogda, oče, i bilo:lani ste mi druga, a ove godine, do dvadni, ovo mojih košćurina otpratili do pod hraste, a duši mi se smiluje milosrdje Božje!

— Neka se vrši volja Božja, a ja, kad bih tražila posla kod posla, onda i suzom kanula za lastima i slastima ovoga svijeta, što će one mene, a ja njih ostaviti!

— Niti mi je žao, što me zimi pomete i bura po stranama goleti povaljiva, već što se o ljištaku i na pramčioku smrzoh; smeta me i dane mi skraća, ne mali, već krivi dio, kivna sam, krvna i požarna na nepravicu, jer: „Nit sam trava, da me konji taru, nit sam drvo, da me ćorde sijeku" — da vam tužna tugom probugarim.

— Ja i sama koja korist — pripoznajem, da sam, sa svoje slijepe ljubavi i sa ženskih jednih slaboća, u toj i toj kriva i pokriva, što moj pokojni vojno nagno — nek oproste, koji slušaju — magare niz brdo, da se okotrlja, otanča, šundra, pa najstrag netragom propade i moja i njegova baština, da, s malim, ne doteklo vode ni za pivo ni za mlivo. O klisuru je i o grebeni zla udesa grumula naša splav, sve se potopi, i on se zaduši, a mene na suhu ostavi, da, osim tebe, Bože — eto, Bože, ne ostade mi već posna korizmena nedjelja, a kako posna ona, po naopači se svaka iskriveljala, pa, što reku, i ovo moje postelje.

— Ostavi me on po svojoj smrti ovu i ovaku, kakvu ste me evo i zatekli danaske, a ako što još može parnuti iz ovo promeranih i zgruvanih tralja i na usta izvrciti, to je, dobri Bože, vapaj k tebi. Smiluj se, i što bi sutra, šalji smrtnu uru damas!

— Sve i svaku praštam, jer i ja milosrdje vapim. Sve ću zaboraviti i oprostiti; umrijet ću i oprostit ću, jer je i moj Spasitelj oprostio, ali je ove zaboraviti ne ću. Da i bih ja, ne će gorke patnje moje, koje su me skončale i ložnicom opružile, da, zemana je, ne pijem iz suska rashladnu vodicu, već grdne suze svoje, razvodnjene i smiješane pečali oborenoga srca moga . . . E Mate, Mate, jesi li se igda promislio, da ćeš i ti umrijeti . . .?!

— Sve ti to, moja Dumice — ne bi li joj se žestina pravedna gnjeva pritišala, a pa i sa te ja ću joj, što „stari voko bolje zemlju čepije" — te svagdanjice madju narodom živeć i po istančanom iskustvu znam, i kakva je kome u se.u pirna kapa i u pohrani mrtvački pokrov, te i Dumičini jadi i isposti — ne izagna siromaštva iz kuće, niti će ti u kojoj odaminuti, već da se ti u ruke Božje. Pametna si ti i dokučita, pa si upamtila, da je sveta i nepodmitljiva ona Božja: alali je ti i ne pačaj se; ja ću se za te osvetiti!

— Sve ti to propusti i isporuči mudrosti i Božjem svemogućstvu, primiri se, posle svoje duše sredi i uredi, a pozatim će se izvedriti i naoblačiti, kad i kako bude volja Božja, a ne ljudska zloća i hudopština. Da sam slijep, ne bih ni spomeno, ali pri zdravoj vidjelici, moja Dumice, da si na ovome svijetu ispod šuplja neba izubijana, što reku, do petoga sakramenta, obijelit ću ti onim, čime neka brkata glava, a nije budala, zmrči crno po bijelu: „Život je bo.est, svijet bolnica, a smrt liječnik."

— E da je smrti! — užesti se bolna Duma, a kad se stiša, nadopoveza:

— Je to, oče, i sve je to tako, ne velju ja. Ali su teški jadi moji, na žukici se hrani i bani iscrvotočeno srce ovo, kad se smislim i promislim, pa opet prokosurim, da mi je, ko sa dlana perušinu, otpuhno i iz njedara izgubio onaj komad zemlje poviše crkve za ciglih gubavih četrdeset kruna, a da je brat bratu, na raskošju blaga i bogastva, daje, valj svojih sto talijera. Dan je i po oranja, a drugo po dana, dok kraje okopaš.

— Taman kad ono njega, pokojnika, bi.a olomlani povela u grad i u bolnicu, bilo mi se reda zadužiti i uzajmiti trideset kruna, jer ako se bolest skanjiva i ovlaša je, ne čeka bolnica, niti ćeš ti bolnika, da izdiše pred njezinim vratima, unutra bez gotovine uvesti.

— Kud ću, što li ću, kad iza kiše sunce, iza zime proljeće, a iza moje nevolje zjano prosušni neimatluk, već iznovice k onome, što mi jur meso slagumo, a sad neka i kosti melje. Izgubila stid, izgubila vid, i ja ti se slijepa zamarijam k našem paši u selu i koračim preko Matina praga — da sam kojom srećom prije obe noge slomila! —

— Dade mi on, valja reći po duši, netom zapitah, svih trideset, a kad se prisjetih, da prosti Bože, ne možeš bez gaste ni u crkvu, povrh onih trideset, dignem još deset kruna. Pogotoviju se na to odlučim, kad eto sobom gradu prtijam mrtvu pokoru.

— Ura se za urom redale, dok se i ne izredale, i moj rajnik podje s ovoga svijeta na bolji, da Bogu razloge daje. Stala se ja pozatim promišljati, da Mate osta Mate, svoga se imena ne će posramiti, a kamo li duše taknuti, pa mu se svratim u dućan jedan i dva i po treći put, da raščistimo i uredimo račune, da znam, na čemu sam i da se promećem za podmiru.

— I ova je i ona — svakog ti on puta u drugu iglu konac uvlači; danas — moram u gradu, sutra — u polje, a ja satrvena, mršom prosukana, a nemilim udarcima isprutana, kad, poujedana i šćumigana zmijskim otrovom, pred balavim spužem trnem i spredam, sve sama sobom postajkivam i samu sebe lopatam: — Dumice, osim mi Svetoga Dume, bit će pira, ali za drugoga, bit će vira, a to za te, da se u njemu udušiš!

— Što ja klanjala, u tome, žalosti moja, i doklanjala, jer u koje ona runjava duša prikazala spise na sud, jedan bez duše, drugi bez glave — evo ti, rdjo, nosi svoju! i pred desetak dana osta pri Mati moja zemlja, a ti Dumice — to ti ne brane — zakami u nju zamrlim očima, dok ne dobataju tvoja četri pirna svata s nosilama, da te kraj nje pronesu k Svetome Danijelu starijima na prelo i na razgovore!

Sad joj navriješe suze na oči, prosti Bože, kolik bobica, a iz sastruganih grudi nasrnu očajan uzdah, mrki biljeg blize i jezljive salaučine.

— . . . Ej, oče, ej snago, gdje se vrže milosrdje Božje, pa me prije ne dižo s ovoga svijeta, da ne iščekam, što sam iščekala . . .!

— Svakih se i svakojakih ispromiješalo i vrzlo po ovoj jadnoj glavi, i da ne bi pouzdanja u Boga i čvrste vjere, da ja nijesam gospodar svoga života, već to ciglo Bog, bilo bi ih i šušastih i vulastih a u neke ne bi ni pomoglo, da vam tajam, da sam se bila naumice odlučila mašiti se za ono britvetine i samoj sebi bariketu proparati, nek me nije, ko ni vuka, kad ne vije.

— Nu pričini mi se i grijehotno i sramotno, već, u svome bundaluku pušavicom omanuta, i usirene krvi i bez snage i bez moči, pograbim praznu vreču, lopatom se zametnem i vrcem ću k svojoj hraniteljici. Tu i njega zatečem. Mjeri i obamjera; zar će izidati kule tančice, da se niz njihove pendjere ogleda ozdo po jezeru sirotinjskih suza mojih, koje se pred samim, sobom bune i jarkaju brdija nemira i nezadovoljstva ispred promisli, da ga je pokojna majka — Bog joj dao duši laštine! otela gladi i purom hranila, a on eto sada mrazom zatrpava, a mečavom zasiplje njezin zakoniti porod. Natrpam punu vreču i s vrhom, a kad se osjetih, da to nemogu sama na pleča izdignuti:

— Nu, Mate — zovnem ga -- prihvati de pomozi.

— A pa što će ti to? — on će u po štrcaja.

— Zavjet evo, da mi ovo zemlje izaspu u grobnicu nad mrtve kosti; kad joj ne dadu, da me hrani, neka me barem mrtvu grije.

— Dok ja i nažimice i snažimice prihvatila vreču, on će za roguše. Ali što pomaže, kad rdja i petljaš ne može njome ni maknuti.

— E moj Mate — zalamantam ja, zapržena i uzviperena, rukama — žalosnu je mene majka na svijet dala, ali se ni tvoja, strah me, ne će u tebi nasladiti!

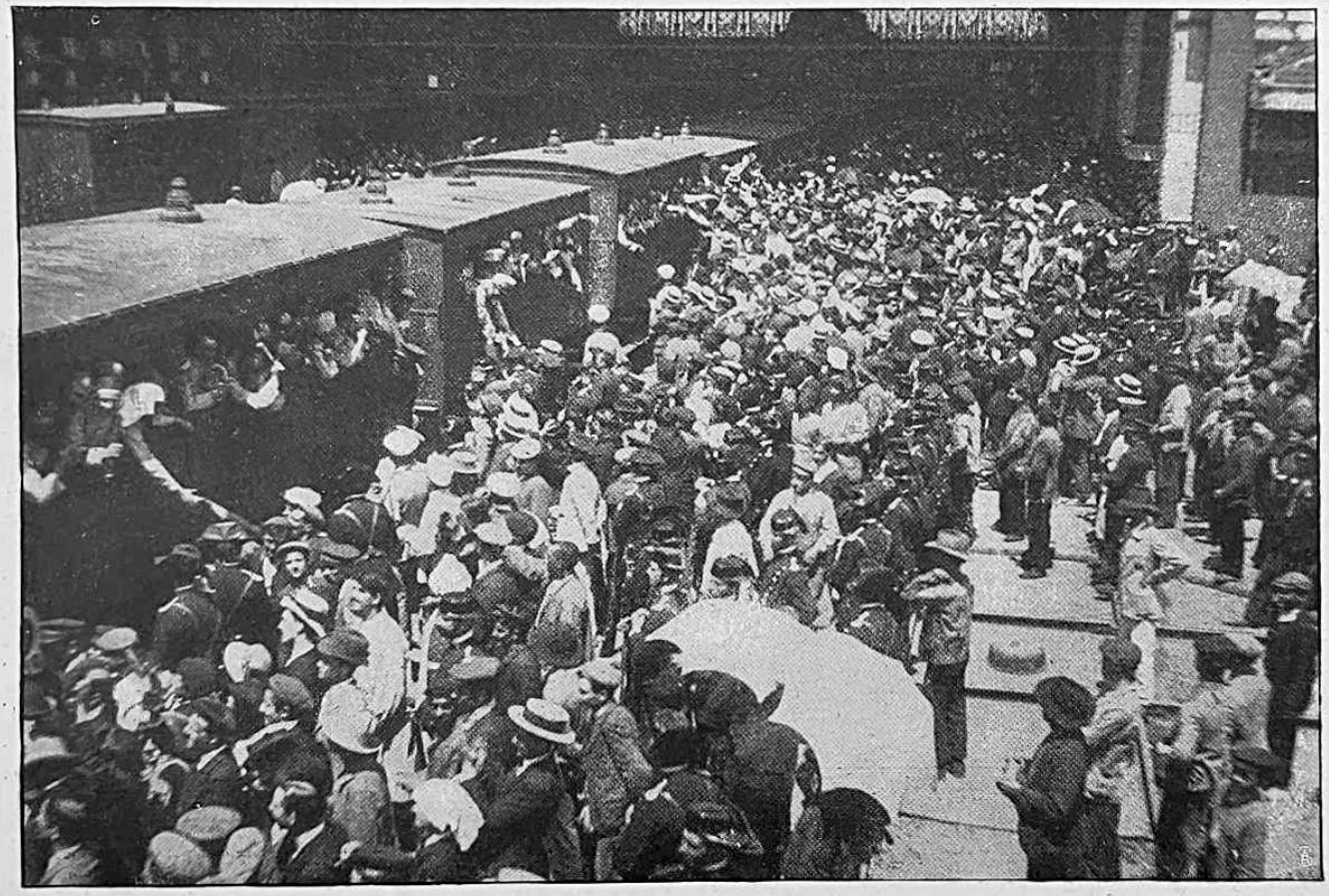

Rat u Maroku: Odlazak španjolske vojske na ratište.

Dakako češ, kad ne možeš ovu pregršt izdignuti, svu podvornicu, što je o krivu štapu i o lupeškoj ruci k sebi doštapao, na svojoi duši prenijeti pred svemogućega Boga o sudnjemu dne?

— Ti si mene, sinju kukavicu, ostavio i bez rušna i bez krušna, da o tudjoj kukam grani, a jesi li se, Mate, jadni brate, igda spomeno, da nas je oboje Bog stvorio i da će nam oboma isti Bog suditi — i meni, bez ičega svoga i tebi, ožuljanu i ogaravljenu mojom mukom?!

— U koje ja to bez oduška izrekla, a on ti se badnu, vrci i otpuši niz njivu i ciglo, što mogu načuti, bi ovo:

— Utopi se, pa ne će biti ni tebe!

Dumica zamukne, utiša se i smiri, a netom ja obavim svoj duhovni posao, po kome bio i došao, okrenem uznemiren k svojoj kući. Uz prag se kraj svoga dućana prislonio Mate i broji nešto na prste na prebacaj, a netom zapazi mene, dočepa se kape, do crne mi se pokloni zemlje i jasnovito mi nazva: Hvaljen Isus!

I Juda je — kimnem ja glavom, a mignem dušom — tako i po taj šest milokrvno pozdravio svoga Učitelja, izdao ga je i na križ pripeo, pa ščega ne bi i Mate, kad nije već ciglo dokončao vremeniti život i onako bijednoj i patničkoj ženi. Juda je primio svoju napojnicu i na ovome i na drugome svijetu; hoće li tako, da je, Bože, znati i kad će i Mate . . .?!

Upit pravedan, ali tko će znati, je li i naručit i umjestan, jer je Bog — Bog pravde i pravice, ali je i Bog jezernoga milosrgja.

*

Do dvadni je Dumica, ko da je znala, preminula, a u brojnu narodu, što dovrvio i slizo, da do ukopišta otprati Dumičina nosila, nabode mi se oko na Mati. Doculjo se i on, da joj iskaže posljednju poštu. U grobnicu, po očatanim svetim molitvama, spustim ja prvi, a za mnom, tko prije tko za njim, ostali puk grudu zemlje, da bude laka pokojnici na odumljenu polasku s ovoga svijeta. Zakečio ja, ni da ću trepavicom trenuti, u Matu, što će on . . . Nije spustio grudice u grobnicu: Bit će ga sustukla misao, da bi pokojna Dumica voljela one s „njegove" njive, a one zar prenebrdio sobom ponijeti; ili s prometnula u živu žeravu i pari dlane, a i još štogod; ili spreda, da mu je ne će doteći, dok je živ, pa škrtari . . . Tko će znati, što je . . .?!

Moja majka.

Selim Rakošev.

Draga Domjanović bila je već starica oko šezdeset godina. Bila je bez djece, jer joj kći Katica umrla još kao mlada djevojčica, a muž njezin, pokojni djed Lazo umro je pred nekih deset godina.

Starica je veoma volila dječicu, s kojom bi podijelila sve što je imala. Osobito je volila djecu susjeda Matije Pavića a izmedju njih najvoljela je njegovog najstarijeg sina Paju, koji je bio miljenik i pokjonog djeda Laze.

Mali Pajo bio je uvijek uz nju. Vodila ga u vinograd, na bunar po vodu, a kod tog mu uvijek pričala nešto lijepa, radi čega ju Pajo tako zavolio, da ju nazivao svojom majkom. Ova ljubav malog Paje prema majki godinama sve je više rasla . . . Pajo je volio majku i onda, kad je pošao u gimnaziju.

Majka Draga bila je naime pobožna žena i u svemu je vršila zapovijedi svoje crkve. Majka Draga bila je naime pravoslavne vjere, a Pajo bio katolik. To majci nije smetalo, ona ga ljubila kao svoje dijete.

Od smrti djeda Laze zavjetovala se, da će se svake godine o Preobraženju ispovijediti i pričestiti u fruškogorskom manastiru Velikoj Remeti, koji je bio udaljen tek dva sata hoda od boravišta majke Drage.

Svaki put o preobraženju povela bi i Paju. Umjesila bi pogaču, spekla pilence, uzela nešto vina i malo groždja, koje će posvetiti tom zgodom . . . Tako spremljeni krenuli bi na put . . . Pajo se osobito veselio tome, jer je bio mali sanjar, kome su osobito godile tajanstvenosti manastirske i kom se nada sve svidjalo ono divno, crkveno pojanje, koje mu se duboko urezalo u dušu.

Preobraženja očekivao je Pajo kao na žeravici. Svaki oblačak, koji bi se pokazao na svodu nebeskom, uzbunio bi mu mladu dušu. Bojao se, da ne će pasti kiša, jer onda ne bi išli u manastir. Ovo očekivanje bilo mu tako dugo, da bi svaki čas saletio majku pitanjima, a ova mu na sve rado odgovarala milo, uvjeravajući ga, da će biti lijepo vrijeme, i da će stalno u Veliku Remetu . . . .

Preobraženje je . . . Po dogovoru krenuli su prema Velikoj Remeti, tek što su prvi zlaćani traci ljetnjeg sunca poljubili fruškogorske proplanke. Ptice su cvrkutale, po polju orilo se pjevanje marnih seljaka, koji su obradjivali vinograde, a ševa kružila je negdje pod oblakom, prateći pjesmu vrijednih radnika, a iz daljine čula se prepelica sa svojim: puć-pu-ruć . . . Ovdje, ondje zašuštala bi trava, na kojoj se svijetlili milijuni dragulja — šušnuo bi kroz nju gušter ili sljepič . . . A groždje počelo je već plaviti i pričinjalo se kao plavi cvjetići . . . Išli su kraj gorskog potočića, koji je neprestano žuborio jednolično. A iz daljine čulo se je zvonjenje iz manastira Velike Remete . . .

U tom su času zasvijetlile Pajine oči, a srce mu jače udaralo. Poletio bi nebu pod oblake, da se naužije nježnosti ljetnjeg jutra, da se nadivi ljepotama naravi . . . Glas zvona opajao ga. Majka ga sa zanosom gledala i ona kao da je osjećala sve ono, što je i Paja. Njezine staračke oči krijesile se, grudi joj se nešto jače nadimale a usnice joj šaptale — sigurno je molila Boga . . .

Pajo ju medjutim prekidao raznim pitanjima, koja se radjala u njegovoj maloj glavici, a najviše je ispitivao o pokojnom djedu Lazi . . . Majci su navrjele suze na oči . . Proživjeli su u braku preko trideset godina.

Ovako u govoru stigli bi na visoravanj, s kog se otvarao krasan pogled na manastir i na manastirski prnjavor, koji se zbio ispod šume kao jato golubova, kad hoće da poleti . . . Na jabuci na zvoniku odražavalo se jutarnje sunce, koje je daleko bacalo svoj odsjev. — Na drugoj strani u dolini vijugao se mutni Dunav, a preko njega pružala se velika ugarska ravnica — Bačka — u kojoj takodjer živi čist naš narod, koji i ondje ima svojih samostana. S visoravnja pruža se ujedno vidik i na ravni Srijem, koji kao da se za ranog jutra dizao iz izmaglice, koja se dizala nad njim čak tamo od naše Save pod divnom Avalom . . . Dunav je osobito bajan za svakog ljetnjeg jutra . . . Vijuga se poput zmije negdje u daljinu, a zlaćano sunce kupa su u njemu . . . Na njemu plovi ladja i leti kao ptica . . . Na obali četa snaša bijelih kao jato galebova pere rublje, a zvuci njihovih praljača odjekuju u šir . . .

U manastiru su . . . Sa zvonika manastirske crkve odjekuju mileni glasi zvona, koji kao da danas zvone sve-

čanije, kao da s radošću pozdravljaju posjetnike: majku Dragu i njezinog Paju...

Stari monah, dobričina, koga rijesi bijela brada i sijeda kosa, izgleda danas nekako svečanije. Ide u crkvu, da odsluži jutrenje, a za njim trče tri dječačića, tri manastirska djaka, koji će pojati za pjevnicom... Djeca su vesela... a kako i ne bi bila, kad žive u divnoj Fruškoj gori, koju je Bog nadario svim naravnim ljepotama...

Odande s manastirskog zemljišta pozdravlja ih kudrov svojim lajanjem... Nedaleko njega kukurječe pjevac, navješta zoru i ako nešto prekasno... Kraj njih šeće cica Maca i nekoliko pilića, koji pijuču, a podalje u bari zabavljaju se guske i patke...

Ušli su za monakom u crkvu... Paju osobito zanimala tišina crkve, u kojoj počivahu vječni san mnogi skromni monasi... Zanimali ga i oni mališi, koji će pojati kod pjevnice i koji će čitati opostola s amvona. S njima se sprijateljio, a oni su mu mnogo pričali, što je osobito godilo njegovoj nježnoj duši.

Otpočela je služba božja. Glas starog monaha odjekivao je pod svodom crkvenim i gubio se u kubelu skupa s dimom od tamjana. Milina ga bilo slušati. Glas mu treperio i drhtao kao ono jarko i milo sunce, koje je prodiralo kroz crkveni prozor i koje mu zlatilo onu časnu glavu. Iza pjevnice odjekivali su divni i božanstveni zvuci pjesme: Pravedno je i dostojno je...

Majka se u tom času sagibala i kajala se i za čas pristupila je pred starca monaha, koji ju pričestio, a nakon nekoliko trenutaka sva srećna i kao preporodjena vratila se na svoje mjesto. A da je zaista bila srećna govorile su njezine staračke oči, u kojima se pojavili biseri, suze radosnice.

A Pajo?! Stajao i pretvorio se u uho. Nije mu izmako nijedan glasić onih mališa, pa ni jedan glas starog monaha — oca Serafina, koji mu izgledao kao svetac, kakve je obično vidio na slikama... Pajina nježna duša gubila se u svemiru sa zvucima svete crkvene pjesme i s mirisom tamjana, koji ima u sebi mnoge tajanstvenosti... Paju je osobito zanimalo pojanje u pravoslavnim crkvama.

Svršena je služba božja... Majka i Pajo izašli su van i sjeli su pod manastirski trem, gdje su malo založili, da mogu lakše opet kući... Sunce se već visoko diglo; nestali su oni bezbrojni dragulji s trave, iščezli su pred silnim suncem... Pripeklo je jako kolovosko sunce... Zrak kao da drhće... Muhe zuje i dosadjuju, a po gdjekoja dobro i ubode... Drvlje i biljke kao da se ražalostile, tromo su spustile svoje lišće...

Majka i Pajo sjede i pričaju o svačemu. Majka ga puti svemu onom, što je dobro, lijepo i plemenito. Priča mu o svojoj dobroj, neprežaljenoj kćerci Katici, o svom dobrom djedu Lazi, a priču svoju prati suzama. Starica ostala je sama kao odsječena grana. Nema nikog, kom da otkrije srce svoje, nema komu, da se izjada, a nema nikog ni da je utješi...

Sva utjeha joj Pajo, komu se bar donekle mogla istužiti, izjadati. A da li je on onda razumio, veoma sumnjam. On je u njoj gledao samo svoju dobru majku, koja ga tako često vodila u manastirsku crkvu, u kojoj mu bilo tako voljko...

Ovako u govoru proveli su u manastiru, sve dok se sunce nije počelo dubiti od svoje jakosti, dok se nije počelo bližiti zapadu, gdje će napokon utonuti... Tad su krenuli kući i onako natenani stigli su kući... Rastali su se... Svaki je otišao svojoj kući...

Očekivali su drugo Preobraženje.

*

Pajo je danas već čovjek, a majci je već preko osamdeset godina. I sad ne propusti nijedno Preobraženje, a da ne posjeti manastir Veliku Remetu, u kojoj se pričesti, naravno bez Paje.

A Pajo kadgod se navrati u rodno mjesto, posjeti majku i dugo govori s njom o nekadanjim svojim preobraženskim uspomenama, a majci suze oči... Ne zaboravi Pajo na Veliku Remetu... Izadje bar do onog visoravnja, s kog vidi zvonik manastirske crkve i kao umirem vraća se kući...

Stara, dobra majka još uvijek ljubi svog miljenika Paju, svog preobraženskog pratioca...

Besmrtnici.

Mijat Crnko

Kolike krije zemlja crna,
Nitko ih se i ne sjeća više,
Ne ima im ni glasa ni traga,
Ko da nikad ovdje i ne biše.
Al nekim se spominju imena,
Ko da i sad živu medju nama:
To su oni, što su umnom snagom
Podigli si narod iz mrtvila;
To su oni, koji su pritekli
Svakom zgodom, darežljivom rukom,
Da pomognu braći u nevolji;
To su oni, što su slavno pali
Za krst časni i slobodu zlatnu...
Jest, ti živu u našim srcima.
— Besmrtnici u svim vjekovima!

ŠIROM SVIJETA.

NAŠE SLIKE.

W. Kossak: Za kralja i dom.

Šezdeset i prva se valja godina što je prijestolje zasjeo naš milostivi kralj. Sjajnom krunom svojih predja primio je i teške dužnosti, koje pomoću Višnjega kao dobar otac svojih naroda i izvršava. Burne godine, ljuti bojevi nijesu ga shrvali, krepak je i čvrst, a dao Bog, da još mnogo godina vlada! Živio kralj! kliču i Hrvati iz vjernog svog srca. Bili su to vazda vjerni borci za kralja i dom, ime kralj im je sveto. Nema rata, u kojem nijesu i Hrvati lili svoju krv. Poljane italske, češke, magjarske, bosanske natopljene su hrvatskom krvlju, koja je prolivena za prestiž monarkije. Historija sve to savjesno bilježi. A gdje li su svi oni krvavi bojevi, u kojima su Hrvati borili se za kralja svoga, kroz tolike minule vijekove. Cijelu Evropu gotovo obidjoše pod stijegom vojske svoga kralja. Sve to veže ih na uzvišeni vladalački dom, na svog ljubljenog kralja. Živio kralj! govori i naš umjetnički prilog, govori slikovito, svi to razumijemo. Stvaralačka mašta umjetnika okružila je četu glazbe sa dičnim uspomenama! Tu je gotovo cijela historija pobjedonosnog oružja uzvišenog našeg vladalačkog doma. Prošlost, davna prošlost niže se pred našim očima. Tu se razvija ljuta bitka, ondje bubnjar minulih vijekova udara u bubanj, a drug mu frulač stoji o bok. U pozadini kao da vidi pobjednika nadvojvodu Karla iz doba napoleonskih ratova. U toj vrevi vrve i Hrvati, koji su već odavna junački dovršili svoj život. Oduševljenje tjera ih napred: za kralja i dom!

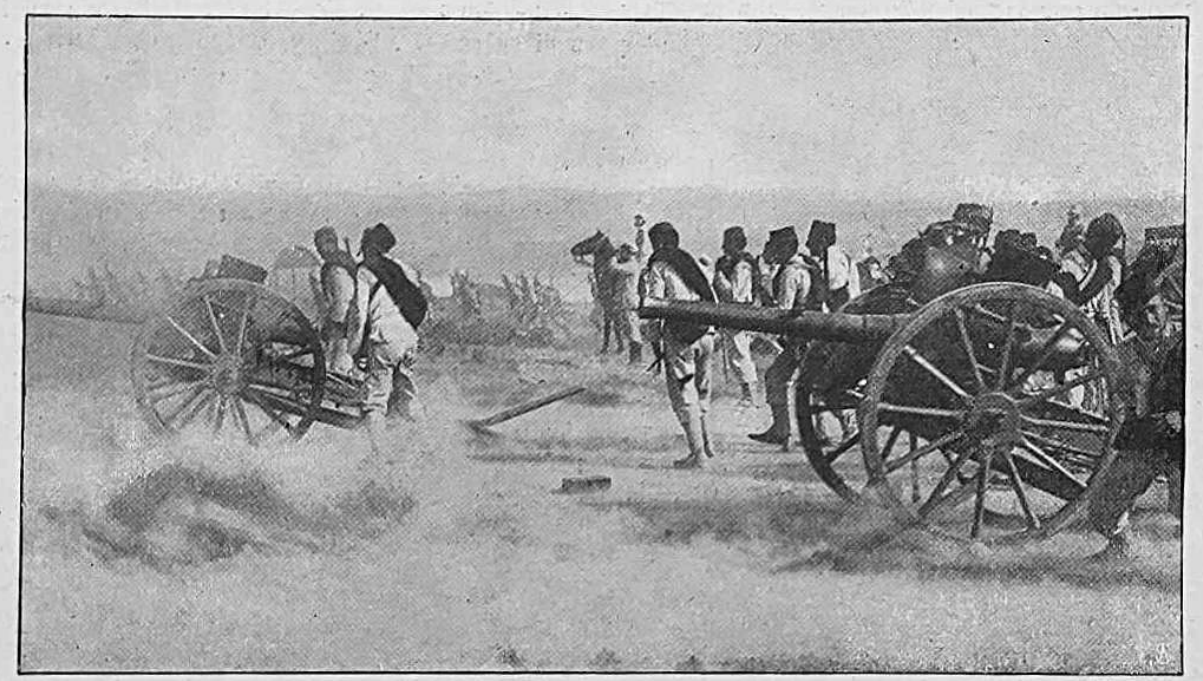

Rat u Maroku: Španjolsko topništvo u boju.

Poljodjelski tečaj na franjevačkoj gimnaziji u Sinju.

Inicijativom g. Miovića, učitelja poljodjelstva, šk. god. 1907.—1908. osnovao se je na ovome zavodu poljodjelski tečaj.

Učevna sredstva i sve ostalo daje franjevačka redodržava presv. Otkupitelja. Franjevci samopriegorno primiše se ove žrtve, jer znadu od kolike je potrebe, a da se njihovi pitomci naobraze u ovome predmetu. Oni uzdrže po zagorskoj Dalmaciji preko šestdeset župa, a u tim krajevima narod silno ekonomično strada, uprav s nepoznavanja zdravoga gospodarstva. A tko da ih u tome bolje uputi do njihovih župnika?

Više se je puta pokucalo i na vladina vrata, da bi i ona u ovom poslu na ruku došla s kakovom pripomoći, koja joj je na raspolaganje. I ako se isticalo lijepi uspjeh Miovićeva zauzetnoga rada, kao i svrhu ovoga tečaja, ono se baš ništa nije dobilo.

Medjuto tečaj lijepo napreduje i pouzdane je nade, da će odgovarati u svoje vrieme plemenitim željama i namjeram dalmatinskih Franjevaca i gosp. Miovića.

Orač.

Kad u proljeće svane sunce — jarko i mlado — izadje čovjek, da znojem svojim natopi crnu zemlju, da trud i teški rad svoj uloži u nju. Težak je posao i naporan, polaže nadu u zemlju i nebo na prirod, koji ljeto ili jesen ima da donese. On nikada ne zna, da li će mu zemlja roditi ili ne, on nikada nije siguran, da nije radio uzalud. Ali uza sve to seljak je veseo, ta sunce jarko sije, zrak je tako svjež i čist, a srce tako puno nada, da pouzdano u budućnost gleda. Drugačije je u jesen. I sada sunce sije ali ne tako jarko, i sada je zrak svjež i čist ali miriši po uvehlom lišću i sjeća na zimu. A srce je teško i žalosno. Seljak radi mučno i marno, a Bog zna, da li će zemlja i opet dati plod svoj. Kako nam to lijepo prikazuje naša slika. Mlad seljak, sjedi na plugu pa se odmara. Sklopio je ruke, pa tužno gleda u podatnu zemlju, svoju dobročiteljicu. A mislima mu se križa sva ona kiša i studen, sva ona suša i oluja, što ima preko polja tog i njegovog rada prohujiti, dok donese plod.

Zgodna prilika.

U današnjem broju donašamo veoma uspjelu sliku C. G. Kielburna: iz doba „Biedermayera". Stara garde dama sjedi na glasoviru i igra. Sva je zadubljena u teške motive. Cijelu pozornost svratila je igri, pa joj ni na kraj pameti ne pada, da se okrene, da vidi što njezini štićenici rade. Vidi se, da već moguće dugo nije igrala na glasoviru, pa moguće ni danas nije htjela igrati, ali joj je on malo polaksao, zadiviv se njezinoj prekrasnoj igri; i ona mu je nasjela. Dok stara gospodja ništa zla ne sluteći igra, mladi par sa najvećim zadovoljstvom, počinja zlo, te svakojako izrabljuje dugo očekivanu i zgodnu priliku. Ali nema ruže bez trnja, tako i oni oprezno i nepovjerljivo gledaju na paziteljicu, neće li se kojom nesrećom okrenuti.

Leteći strojevi.

Mi donosimo slike dvaju najpoznatijih aeroplana: Lathamovog i Bleriotovog. Još prije deset godina bio je leteći stroj otvoren problem. Na akademijama i u avijatičkim se je klubovima svestrano raspravljalo o mogućnosti leta s letećim strojem. U kavanama i na bulevardima vodile su se žestoke debate o istom predmetu. Danas više ne trebamo brigu voditi o tom, da li je letjeti moguće ili ne, pitanje je riješeno. Veliki broj aeronauta, počam od braće Wrighta, pa do Bleriota, riješili su nam to pitanje praktičnim putem; i to tako odlučno, sigurno i potpuno, da o tom više nema dvojbe.

I ako je tko cijeli aeronautički pokret sa skepsom promatrao, sada već mora oružje položit i vjerovat u nevjerojatno. Duge godine radilo je tisuću i tisuću inteligentnih i energičnih ljudi na tom

problemu; milijuni su im stajali na raspolaganje, ali vidivog uspjeha nije bilo. Ova vanredna množina radne snage i ljudskoga nastojanja nije mogla propasti u beskorist i u ništa iščeznuti, sva ova potrošena energija morala je donijeti ploda. I donijela ga je. Kako se je stvar prvotno polahko razvijala i slabo napredovala, tako je iznenada neponjatnom silom probila. I četvrto počelo je osvojeno, pred začudjenim pogledom čovjeČanstva digao se je leteći stroj, kao ogromna ptica, i zaplovio zrakom. Nema dana, a da iz kojeg dijela svijeta ne stigne koja vijest, o kakom novom uspjehu na polju aeronautike. Nedavno je Latham na svojem aeroplanu pokušao preletit preko Kanala (izmedju Calaisa i Dovera). Digao se je u zrak i za nekoliko minuta izčeznuo je vidu gledalaca. Poslije su doznali, da je prevalio 25 kilometara, i jedva 8 kilometara na domaku engleskoj obali, zbog neznatnog defekta na motoru pao u moru. Francuska neka krstarica spasila je njega i njegov stroj. Nekoliko dana iza toga digo se je sa franceskog kopna na Kanalu, Blerlot i u odvažnom letu preplovio Kanal, te se spustio u Doveru. Ime Bleriotovo za par dana, postalo je poznato u cijelom kulturnom svijetu, i daleko nadmašilo slavu Zepelina i braće Wrighta. Tehnički uspjeh leta Bleriotova preko kanala nije osobito velik. Preletio 23 engleske milje. Wright i Latham preletili su dvostruku udaljenost. Ali Bleriot je bio prvi, koji je sa kontinenta došao u Britaniju inim putem osim morem. Let Bleriotov ostati će megjaš i spomenik čovječanstva u slavu pobjede i podjarmljenja zraka.

Rekord aviatičara Sommera.

Do sada su na letećim strojevima jedino sami izumitelji postavljali rekorde i rijetko se je dogodilo, da je tko drugi postignuo kakav znamenitiji uspjeh. Francuz Sommer letio je zrakom 2 sata i 27 minuta. Osim gore navedenog razloga, da Sommer sam nije izumitelj, svoga aparata, nego, da je taj rekord postigao na jednom Farmanovom letećem stroju, zanimiva je brzina, kojom je stekao glas. 4. srpnja vidio je u Chalonsu jedan Farmanov aparat, pa ga je kupio. Dao si je protumačiti najglavnije i još isti dan digao se je u zrak i prevalio 6 km. 5. srpnja održao se je 30 čas. u zraku.

Zatim je tjedan dana bilo zlo vrijeme koje ga je spriječilo na daljnjim pokusima. 14. srpnja letio je od Chalonsa do Lorenaga i natrag. 1. kolovoza prestigao je franceski, a 7. svjetski rekord. Uslijed svog najnovijeg uspjeha, nastaje opet veći interes za leteće strojeve Farmanova sistema.

Kamenolom kod Šestina.

Sliku ovu priopćujemo iz „Zemljopisa Hrvatske". Prikazuje nam kamenolom kod Šestina kraj Zagreba. Kamen sastoji iz brusilovca, pješčenjaka i vapnenca, koji se naslanja na zeleni škriljavac. Kamen taj upotrebljava se za nasipanje cesta. (Vidi „Zemljopis Hrvatske".)

Pad Clemenceaua.

Donašamo sliku pretsjednika Fallèresa sa palim ministrom pretsjednikom Clemenceauom. Clemenceau, dovoljno je poznat našim čitateljima sa svoje protukatoličke vlade. On sam, dugo je vremena rušio jedno ministarstvo za drugim, dok njega napokon nije srušio Delcasse. Glavna markacija Clemenceauove politike bio je pokušaj, da rastepe trojni savez. Mislio je, da će mu to uspjeti aliansom sa Engleskom. Medjutim francuzi došli su do uvidjavnosti, da bi u eventualnom ratu sa Austro-Ugarskom i Njemačkom oni morali, da podnesu svu težinu udarca, dočim bi im Engleska sa svojom slabom kopnenom vojskom veoma malo mogla koristiti, pri obrani njihovih granica

Tako se možemo nadati da će se padom Clemenceaua promijeniti političke prilike u Evropi, pa da će napokon nestati napetosti u medjunarodnom saobraćaju, koja je nastala pokušajem francuske i engleske diplomacije, da oslabe ugled njemačke. I mi smo u prošlom proljeću kao saveznici Njemačke, teško očutili djelovanje ovog francusko-engleskog saveza.

Hraščinski meteor.

Slika koju donašamo, štampana je u „Zemljopisu Hrvatske", koji izlazi tiskom i nakladom Antuna Scholza u Zagrebu, a uredjuje ga g. prof. A. Gavazzi. Premda se je već davno znalo, da pada meteorno kamenje iz svemira na našu zemaljsku kuglju, ipak to nije bilo ne-

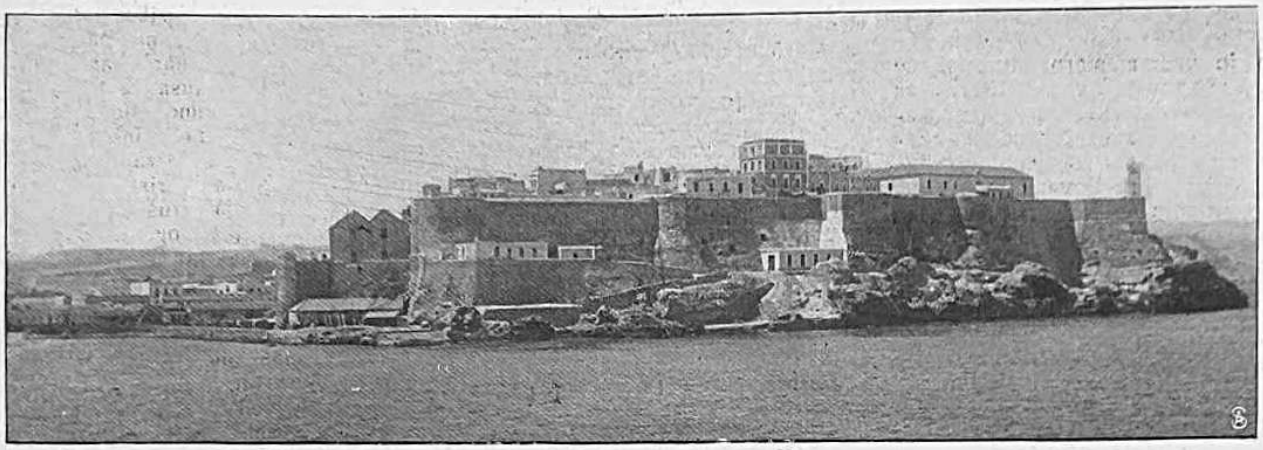

Rat u Maroku: Španjolska utvrda Melilla.

Rat u Maroku: Španjolska rojna pruga u navali.

dvojbeno dokazano, te je bilo mnogo učenjaka, koji su ovu tvrdnju pobijali. Meteor što je pao kod Hraščine, prvi je za koji se pozitivno znade, kako je pao. Meteor ovaj poznat je u naučnom svijetu pod imenom zagrebačkog meteora. Veći komad meteora vagao je 40 kg., a procjenjen je na 20.000 kruna. Drugi manji komad razbili su seljaci kod Hraščine, pa je iščeznuo! Ovaj meteor nalazi se sada u carskoj dvorskoj mineralogijskoj zbirci. (Vidi „Zemljopis Hrvatske".)

Stari plemički dvor na Plesu.

Pleso je veoma staro turopoljsko selo. Ono se spominje već g. 1377. a za cijelo je i mnogo starije. Od vajkada nastavaše na Plesu stari turopoljski plemići, sačinjavajući sa susjednim selom Rakarjem i nestalim Ilovenjakom jednu zasebnu turopoljsku sučiju. Od svih kuća na Plesu ističe se jednokatan drveni dvor, stara jedna turopoljska „kurija". Ovaj dvor bio je nekoć svojina starih turopoljskih porodica Plepelić i Grdenić, poslije došla u posjed porodice Alberta pl. Jelačića, zatim kanonika Feliksa Suka, od kojega kupi pokojni sveučilišni profesor Dr. Aleksandar pl. Bresztyensky. U tom dvoru živio je mnogo godina zaslužni naš Bresztyenszky, a ovdje je i umro. Po njegovoj smrti zapade to imanje nekog Banfića, od kojeg opet kupi porodica Oršanića. Z. B.

Rat u Maroku.

Moćna nekoć Španija, u kojoj sunce nikada zapadalo nije, vodi rat sa poludivljim marokanskim plemenom Kabila. Već prije više decenija, dok je Španija još bila velevlast, još prije nesretnog rata sa sjev. Amerikom, i prije proglašenja nezavisnosti južno-američkanskih država, vodila je Španija neuspjeli rat sa Kabilima. Htjela je, da prodre u nutarnjost zemlje i da je zaposjedne. Ali nije uspjela, tek nekoliko luka ostalo je u njezinim rukama. Mala t. zv. materijalna željeznica, što vodi do španjolskih rudnika — a kojoj se Marokanci protive, kao prvom koraku, ponovnog pokušaja okupacije — dala je povoda, te je Španija i opet povučena u pustolovni rat u Maroku. Francuska je tom prilikom igrala dosta nelijepu ulogu. Stavila je Španiji predlog, ili da sama učini red u Maroku, ili da će ga ona (Francuska) mjesto nje učiniti. Da bi Španija u tom slučju izgubila svaki i najmanji uplav u Maroku, sasvim je jasno. Ali kao što Italija nije napustila zahtjeve na Abisiniju, unatoč teških poraza, isto tako i Španija, uza svu svoju slaboću, ne će da žrtvuje svoj ugled u Maroku. Medjutim Kabili nisu se dali španjolskim oružjem zastrašiti. Oni su objesni sa starih svojih pobjeda, a i sadašnju slaboću Španije dobro poznadu.

Španjolska vojska u Melilli, brojila je na početku rata 6.500 momaka, koje je vojna uprava odlučila podići na 130.000 ljudi. Medjutim, uslijed revolucije u Katalonlji i vanredno slabe organizacije vojske, do sada nije bila u stanju dignuti više od 35.000 momaka. Jakost Marokanaca računa se na 50 do 60 tisuća. Kako su neprijateljstva započela, došlo je do veoma krvavog sukoba, koji je obe strane stajao mnogo ljudi, a svršio tako rekuć porazom Španjolaca. I u istinu od ono doba nisu Španjolci ništa odlučna više poduzimali, dok Marokanci svaki dan nove napadaje poduzimlju, koji doduše stoje mnogo krvi i ljudi, ali donašaju i dobre uspjehe. U najnovije vrijeme glasa se, da su Marokanci prekinuli vodovod, pa da je usljed toga stanje Španjolaca u Melilli očajno. Jedino snažna i odlučna provala iz grada može da ih iz teškog položaja spasi. To jasno uvidja i centralna uprava u Madridu, pa stoga dan na dan navještuje oficijelnim vijestima odlučnu provalu i bitku, ali do sada na ratištu još ništa odlučna poduzeto nije, jer je španjolska vojska puno preslaba. Rat taj tražiti će mnogo žrtava, a konačnog uspjeha imati ne će, jer ako i Španiji uspije, da posjed svoj u Maroku malo i proširi u nutrašnjost zemlje niti prodrijeti neće moći, a kamo li da ondje gospodstvo svoje stalno učvrsti.

Mi donašamo slike sa ratišta: odlazak španjolske vojske sa kolodvora u Madridu, tvrdjavu Melillu, španjolsku vojnu prugu i španjolsko topničtvo u vatri.

IZ ZNANSTVENOGA SVIJETA.

Budući svjeski jezik.

Na tom svijetu stalna samo mijena je.
Petar Preradović.

Nema izuma ni podhvata, koji je pokrenuo čovjek — samrtnik i koji ne bi u većoj ili manjoj mjeri zanio velikane kao i obične ljude; sječamo se kako se je nekako oko osamdesete — devetdesete godine zanimao svijet za svjetski jezik „Volapik", bar su ga takvim držali muževi, koji su se zanimali za nj, koji su ga znali i drugim preporučati na učenje; najmanje prianjali su uz ove oni, koji bi ga mogli najvećma upotrebiti u svojem zvanju i zanimanju. Ne znam, da li je „Volapik" doživio četvrt stoljeća, no za stalno nije pol stoljeća. Već nestalnost u imenu, naime promjena naziva, imena ili firme odaje neosnovanost i kratki opstanak poduzeća. U čemu se imaju uzroci tražiti takovoj nestalnosti i konačnom nestajanju i iščeznuću ovakovih ljudskih izuma, navesti ću pod konac ovih redaka. Nekada naučani i svijetu naviješteni svjetski jezik „Volapik", dotično predstavnici i pokrovitelji takvog jezika otstranili su nekoje zamršenosti i poteškoće iz „Volapika", ali se podjedno i uvjerili, da pod tom firmom ne mogu napredovati u svojem pothvatu, zato su nazvali i zamijenili ga imenom „Esperanto" pak je donekle opravdana nada, da će ga dalje unaprijediti, nego li je moguće bilo kod „Volapika", jer se je učenje „Esperanta" prenijelo ne samo na pojedine ličnosti, nego i u dobro zasnovana društva, koja preporučuju učenje svog jezika medju svojim članovima kao i nečlanovima

Medju ostalim bacio se je u službu „Esperanta" i „Kosmos" („Priručni naputak" za prijatelje prirode." na ime glasilo istoimenog društva) i izvješćuje ovako: Nepobitna je činjenica, da su se novovjeka prometna sredstva razvila na način, kakovi nitko slutio nije, dočim su sredstva u službi duševnog općenja, na ime, govor i pismo (jezici), t j. sredstva za izmjenu naših misli, ostala nepomična na starom stanovištu. Nastala su druga vremena. Mi trebamo za putnika, za trgovca i za naučnjaka pomagalo.. mi trebamo u kratko jezik, s kojim smo nakon kratkog učenja u stanju sporazumiti se brzo i lahko s ljudima stranog — tudjeg jezika. Najviše izgleda imade „Esperanto", da će se dovinuti moći budućega neutralnog svjetskog jezika, koji je izumio dr. med. L. Zamenhof u Varšavi (nazvao ga takodjer „lingvo internacia", internacionalni jezik), o kojem govore znameniti istraživači prirodni, kao što su Ramsay i Ostwald, te mu broj pristaša raste u Njemačkoj i u inozemstvu od dana na dan upravo zamjerno. „Esperanto" je prikladan uz to, što se vrlo lahko nauči, te govori i piše i isključuje uporabu debelih riječnika tako, da bude doista svjetski jezik budućnosti t. j. u tom smislu da kao pomoćni jezik spaja sve narode i koji ne bi ni najmanje istisnuo jezike različitih naroda nego ih što većma popunio i usavršio. Samo si tim načinom tumačimo činjenicu, da se za „Esperanto" zauzimaju mnogobrojni naučnjaci, turistička, trgovačka i druga velika društva i nastoje oko udomljivanja ovoga jezika.

Što više ljudi, tim više ćudi, veli narod hrvatski, i u toj rečenici krije se najznačajnije svojstvo ljudsko, a to je manja ili veća mjera sebičnosti zato se može donekle ustvrditi, da muževi, koji nastoje oko ustaljenja „Esperanta" kao svjetskog jezika, nisu toli sebični, jer namjenjuju time općenu korist svemu svijetu bez razlike vjere i narodnosti. Ako se za ikoga na svijetu može reći da je nesebičan, a to doista za velike mudroslovce, kakove poznaje čovječanstvo od pamtivjeka pak do danas.

Kako se je već — možemo reći — preko stoljeća udomio genij mudrosti upravo na visokom sjeveru — na visokim ledenicima i sniježnim poljanama, otkle jednakom mjerom namjenjuju pravdu krstu i nekrstu, siromaku i imućniku zagovara slabijega a obara se na tlačitelje bezobzirno na jakost i ime. Načela i zakone, kakove su postavili za ravnanje čovječanstvu velikani grof Lav Tolstoj i Björnsone zajamčuju im neumrlost dokle bude svijeta i vijeka. Ako dakle veliki Lav Tolstoj proriče „Esperantu" lijepu budućnost, onda će mu se i ispuniti, jer duh **Tolstoja** predvidja dobrotu i pedepsu na stoljeća i stoljeća nedogledno u napred. Evo što piše svojemu prijatelju o svjetskom jeziku:

„Jedno je, što znadem, a to jest, da mi se je „Volapik" činio vrlo zamršen, dočim mi se nasuprot tome pričinja „Esperanto" veoma jednostavan — lagan. kao što se mora pričinjati i svim evropejskim ljudima. Lahkoća učenja je toli velika, da sam ja došao pred kojih šest godina u posjed slovnice, iskaza riječi i nekoliko u ovom jeziku pisanih spolnika, za kakovih dva-naest sati naučio „Esperanto", ma ako i ne posvema sjegurno pisati, a ono za cijelo mogu bez pomagala vješto sve čitati. U svim su prilikama sve žrtve, koje svaki čovjek — naš — evropejskoga svijeta doprinaša u korist ove stvari, na ime, da namijeni nekoliko sati — na dan — naučanju i učenju ovoga jezika, toli neznatne, dočim su uspjesi, koji se polučiti mogu, ako svi, makar samo Evropejci i Amerikanci — svi kršćani, nauče ovaj jezik, upravo toli neizmjerni, da se čovjek nemari plašiti pokusa."

Dokle smo pisali gornje retke, čitamo vijest, da su medjunarodni pomoćni jezik nazvali „Reform-Esperanto", ili „Ilo", pak da su naučnjaci svjetskoga glasa, a medju ovima i tri

prirodoslovca: Couturat u Parizu, Jespersen u Kopenhagenu, Lorenz u Zürichu, Ostwald u Grossbothenu i Pfaundler u Gracu u zajednici izdali djelo pod naslovom: „Gedanken über die Einführung der internationalen Hilfssprache in die Wissenschaft" u Jeni kod G. Fischera; u ovom je djelu označen „Reform-Esperanto" kao jedini diskutabli znanstveni sporazumni jezik.

Tko se u ostalom nešto zamisli u gornje riječi velikog filozofa, taj mora naslućivati očitu bojazan Tolstojevu radi „Esperanta", na ime, da neće ni on proći bolje, nego li je sudjeno bilo „Volapiku"; nekako sumnjivo zvuči u Tolstojevom govoru „svi kršćani" i u čovjeku se mora probuditi nekakva neprotumačiva slutnja. — Tko je proživio posljednju polovicu devetnaestog stoljeća, i malo se zanimao za „stenografiju", tomu je dobro poznato, kako je s učenjem ovoga predmeta bilo, pak kako je i danas, ma da je i državna vlast odredila naučanje i učenje stenografije u nekim vrstima škole kao obvezatan predmet; i eto uporaba stenografije stegnuta je još i danas na sabore, važnije skupštine i sudbene rasprave, a najmanje ju upotrebljavaju trgovci.

Evo i „Esperanto" bi se morao obratiti na školu, da mu se ova pomogne podići na noge; samo nastaje pitanje, gdje i u kojoj školi bi se moglo započeti s naučanjem i učenjem „Esperanta". Mi držimo, da takve škole nema u nikojoj državi na Evropskom kopnu, je su svi učevni zavodi već preopterećeni s učenjem tolikih jezika, a i takovih, koje ni neslušaju učenici nigdje u razgovoru već samo u školi od učitelja, koji i sam uči od lekcije do lekcije — preparira se, kao i učenik. — Dakle, kada bi došao k tolikim jezicima još i „Reform-Esperanto" kao nekakva permutativna sastavina svih ostalih poznatih jezika, tada bi za stalno nastao babilonski metež i u tom bi se za uvjeke zakopao „Esperanto"!

Z. Lukavečki.

KNJIŠTVO.

„ZEMLJOPIS HRVATSKE". Od ovoga lijepoga djela izašao je ovih dana četvrti sveščić. U njem dr. F. Tučan svršava opisivanje kamenja, pak je nadodao članak o meteornom kamenju. Baš je u tom pogledu Hrvatska došla na glas po meteoru, koji je pao godine 1751, kod Hraščine (blizu Novog Marofa). Iza toga dr. A Gavazzi podaje neki uvod u geologiju, u kojem ističe ponajglavnije misli, kako se ta nauka razvila u Evropi, a specijalno kod Hrvata. Na to nadovezuje dr. F. Tučan razmatranja o geologijskim prilikama u Hrvatskoj i Slavoniji. Redom opisuje formacije geologijske, kako su danas rasprostranjene u tim zemljama. Ovaj je sveščić bogato ilustriran po originalnim fotografijama, a kao prilog dodana je slika o velikom Malovanu u Velebitu, što ga je fotografirao sam urednik dr. A. Gavazzi sa visine od 1200 metara.

Kako je ovo djelo ne samo bogato sadržajem i slikama a pisano laganim stilom, već i patriotičko, preporučamo ga svakom Hrvatu, da ga nabavi. Treba da znademo kakva je naša hrvatska zemlja, pak ne bi smjela biti bez tog djela ni jedna prava hrvatska kuća. Nakladnik toga djela je Antun Scholz u Zagrebu (Gajeva ulica br. 7), na kojega se može obratiti radi nabave. Svi dosada izašli svesci mogu se dobiti. Cijena pojedinom svesku 70 filira. Pretplatnici, koji pretplate bar 10 svezaka i pošalju K 7.— dobivaju svaki svezak franko dostavljen. Tko pošalje kruna K 15.— dobije dijelo do kraja poštom franko u sveščićima. Prvi dio „Zemljopisa Hrvatske" dobiva se u polukožnom vezu za K 16.—.

* DANICA. Koledar društva svetojeronimskog za g. 1910. — Malo ima knjiga, koje širi slojevi naroda, naročito seosk. puk, tako željno očekuje kao koledar „Danicu"; malo ima knjiga, koje se toliko čitaju i šire u narodu kao „Danica" i ne znamo, da li se još koja knjiga (žalibože) štampa svake godine u 50.000 primjeraka, kao koledar „Danica".

Zato je i pravo, da se uredjenju takove knjige posveti puno mara i truda, vještine i iskustva, kakovo je pokazao revni urednik i pjesnik prof. Ferdo Rožić i ove godine. Osim kalendarija i oglasa, sadrži „Danica" za g. 1910. punih 358 strana i ovako omašna knjiga prodaje se za ciglih 40 filira, dočim je članovi društva sv. Jeronima dobivaju uz ostala književna izdanja. A i sadržina kaka joj je! Osim društvena ljetopisa donosi i obilni književni dar, koji se odlikuje svojom aktuelnosti. — Na prvom mjestu nalazimo urednikovu krasnu pjesmu: „Ilirskoj zvijezdi Ljudevitu Gaju" i popularno pisani vjekopis Ljudevita Gaja. Župnik Milan Hok opisao je „Hrvatsko hodočašće u Lurd godine 1908." (sa lijepim slikama). — Miroslav Galović opisuje: izložbu u Pragu u članku „Razboritost i marljivost". Urednik F. Rožić posvećuje prvomu predsjedniku društva sv. Jeronima Tomi Gajdeku krasni sonet i lijepi životopis. Sadašnji i odlični predsjednik svetojeronimskog društva Pavao Leber napisa vanredno lijepu pripovijest iz dobe bana Jelačića pod naslovom „Braća". — Čuvstveni pjesnik i naš suradnik V. Gjurin (Rožman) nastavlja svojim lijepim pjesmama: „Prigorčice". Poznati popularni pisac župnik J. Šafran priopćuje poučni članak: „Izvor svega dobra". Revni pak naš publicista i historičar Dr. Rudolfo Horvat napisao je povjesni prikaz „Ban Jelačić" (sa više slika). Krasna je i veoma uspjela Rožićeva pjesma „Mjeden konjik", posvećena uspomeni bana Jelačića. Iza toga dolaze slike i životopisne crte biskupa dra. Antuna Mauroviča i oca dobrotvorstva Pavla Guglera. Zanimljiv, lijep i poučan je Ivanekov članak: „Nova i najnovija prometna općila" (sa mnogo slika); a veoma će koristiti narodu Daničevi: „Pravni savjeti pri trgovini marve". Svidjet će se i pripovijest dra. A. Markovića: „Makar glava dolje", kao i njegova pouka: „Zašto pišem?" Kako je našoj carevini pripojena posestrima „Bosna i Hercegovina", — dobro je učinio marni urednik, što je prikazao u „Danici" geografske i historijske odnošaje tih zemalja, da ih narod upozna. Najzad je poznati naš gospodarski pisac Kvirin Broz prikazao u lijepom članku: „Loše i dobro uredjeno gnojište" i vrijednost gnojnice.

Ovoliko birana štiva malo koja knjiga pruža, a sve to dobiva narod za ciglih 40 filira. Zaista treba da skinemo kapu vrijednom i zaslužnom društvu sv. Jeronima, koje svake godine sve to ljepše dariva hrvatskomu narodu zdravu i jedru duševnu hranu! „Danica" si je već davno utrla put i u zadnju pastirsku kolibicu, pa je ne treba tek preporučivati!

Stj. Š—a.

PETAR PETROVIĆ. Ispod naših brda. Priče. Naklada knjižare Rad. Bačić, Osijek. 8 str. 536. Nakladna knjižara R. Bačića naumila je izdati seriju mladjih autora, da hrvatskom čitaćem općinstvu pruži prigode za što bolje upoznavanje novije domaće literature. Tako će izdati u narednim svezcima najodabranije novele Ivana Krnica, Srgjana Tucića, Živana Bertića, Jagode Truhelke i drugih. U ovoj prvoj svesci, koja je vezana u platnenim koricama stoji 2 K 40 fil. predaje knjižara narodu vrlo uspjele priče Petra Petrovića. Petrović nije novajlija na književnom polju i sve što je napisao odiše mirisom rodjene grude. Posebna, nabačeni stil karakterizira njegove crtice i pripovijesti, kojima nas upoznaje s narodnom dušom. Ima tu i tamo nešto monotonisanoga, nešto malo i sentimentalnoga, ali u glavnom su te crtice pravi odsjev narodnog života. Neke su upravo pune i prepune života. Uzmite na primjer kako nam prikazuje Jovelju. Psi ga najave još s početka sela. Još malo i po suvoj cesti, na kojoj su se pod sunčanom jarom skorali tragovi volovskih kola, gega se on, pošiknut u plećima, širok, neskladan podbočujući se lako dugačkom batinom i navraća se iz kuće u kuću. — O Jovelja! — evo! — Isprosio šta? A? — I eto! odgovara on nemarno, pa opet mu nekako tužno zvoni namukli glas, obara glavu i okreće se lagano oko sebe, kao da traži, gdje bi sjeo. I dugo sjedi tako, dok mu što ne dadnu, dok ga se ne sjete. Onda se diže, odlazi. Psi ga prate. Laju. Mirno, samosvjesno vuče batinu za sobom, katkad je diže, zamaše njome, onda je nanovo spušta i oblačak prašine diže se za njom. A on poguren, sasvijem. Samo se gega. Dugo nebrijana, kratka dlaka na osmegljenim, pocrnjelim obrazima, sjaji se, žuti na suncu. Razbašurena kosa ulijepljena od znoja i nečistoće spušta se u uvojcima duboko dolje na blatni jaki žilavi vrat. Pranje mu je blatno, jadno. Nekakav kiseljast dah izbija s njega. Zakrpa na zakrpi. Na glavi mu kapa izbledjela, iznošena, prnjava. Platnena, stara, izlizana torba visi mu o ramenu. Bos je. Iz zavrnutih blatnih hlača izviruju mu noge jake mišićave, neoprane dlakave. I odmiče. — O Jovelja! — Evo! — Kad ćemo u svatove? — Bit će, odgovara Jovelja dobrodušno, toplo, kao da zna, da im s tijem ugadja, razveseljava ih. Pa ipak mu se nešto tužno, ružno savije oko srca kad osjeti, kako se za njim raspe smijeh . . .

Eto tako nam prikazuje Petrović Jovelju. Tako i slično ostale svoje tipove i čisto nam se pred očima otvara taj jadni svijet s toliko duše i s toliko srca, a opet s toliko strasti i toliko prijegora. „Ispod naših brda" knjiga je što spada u niz vrlo dobrih u našoj knjizi, ako i nebismo htjeli svaku potpisati s nazorima, što iz njih izviru.

PESME LAZE KOSTIĆA. Matica Srpska izdala je okuplene Pesme Laze Kostića (Novi Sad 1909. 8 str. 458; cena 4 krune). Lazo Kostić, jedan je od najčuvenijih srpskih pjesnika, a pjevao je punih pedeset godina. U svoje vrijeme držali ga i nad Zmaja Jovanovića, dok mu se je sada broj poštivača i obožavatelja smanjio. Sve pjesme podjeljene su u 6 skupina: prva, pjesme početničke,

iz doba 1858—1862. zatim pjesme od 1862—1864, pa redom iz 1864—1867, 1867—1874. Zatim „Pesme umetke i sitniji proizvodi" naročito prijevodi iz Bulwerovih „Posljednjih dana Pompeja". Na koncu dolaze još: „Poznice" od g. 1877—1909.

PROSVJETA.

*** Spomen-ploča Ljudevitu Gaju.**

Kulturna družba „Braće Hrvatskoga Zmaja" otkrit će 22. kolovoza o. g. prigodom stogodišnjice narodjenja slavnoga hrvatskoga preporoditelja Ljudevita Gaja neumrlome tomu Hrvatu spomen-ploču i to na kući pravosudnoga odsjeka kr. zemaljske vlade u Gospodskoj ulici br. 4. u Zagrebu. U toj je naime kući imao slavni Gaj svoju tiskaru, u kojoj su se tiskale njegove novine, a u toj je kući i umro od kapi god. 1872. Dok se u rodnom mjestu Gajevu u romantičnoj Krapini 14., 15. i 16. kolovoza razvila uznosita slava na spomen 100-godišnjice narodjenja velikoga „Ilira" Lj. Gaja, u Zagrebu će družba „Braće hrvat. Zmaja" čednom proslavom, kod koje će sudjelovati sva zagrebačka društva, otkriti na vječnu spomen krasnu mramornu ploču. Slava Ljudevitu Gaju!

SOCIJALNE VIJESTI.

Revolucija u Španiji.

Povodom nepopularnog rata u Maroku, nakon što su vojničke posade u zemlji smanjene, došlo je u Kataloniji poglavito u Barceloni, do krvavog ustanka, do revolucije. Karakter ovoga ustanka teško je ustanoviti, što tako kao što je teško odrediti, šta se je tom revolucijom htjelo postići. To je bio Katalonsko-karlistički socijalistički i anarhistički ustanak. Svi nezadovoljni elementi, a tih imade u Španiji dosta, združili su se proti centralnoj vladi i državi. Katalonci — narod veoma sličan španjolskom sa jezikom dosta različitim od kastiljskoga, od vajkada su sa centralnom vladom španjolskom nezadovoljni, htjeli bi neodvisnost ili bar autonomiju. Sasvim je naravno, da baš u ovim pokrajinama, Karlisti imadu najviše pristaša. Anarhisti, socijalni demokrti i liberalci nezadovoljni su zbog katoličke vlade u Španji jer drže, da je ona kriva na teškom i nesredjenom stanju na pirenejskom poluotoku. Dakako, da svi imadu dovoljno razloga biti nezadovoljnima. Jer su prilike u Španiji u istinu žalosne. Industrije tako rekuć i nema, a oni prvi počeci nalaze se u tudjim rukama. Gospodarstvo je sasvim zapušteno i uslijed toga skroz neproduktivno. Kao naravna posljedica jest, da ovaj osiromašeni narod mora da nosi iste one terete državnoga poreza kao i bogati narodi, ako Španija kao država, hoće da mu kakovu ulogu igra u Evropi.

Zbog zanemarenog gospodarstva i velikih poreza (osobito potrošarinskih) život je u Španiji razmjerno veoma skup, a zbog rijetke prilike rada zaslužba malena. Ako se k tomu još uzme od vajkada poznati revolucijonarni duh južne Francuske i s njom, jedino Pirenejima rastavljene sjeverne Španije, gotovo nije ni nužno tražiti kakove osobite povode za ustanak, jer takovih je uvijek bilo i uvijek će ih biti.

Velika otkrića Španjolaca u 15. i 16. vijeku dovela su ovaj narod do velike moći i još većega bogatstva. Medjutim krvlju nesretnih amerikanskih naroda stečeno zlato nije donijelo blagoslova. Španjolci, uzdajući se u svoju unosnu trgovinu i bogatstvo svojih kolonija, prestali su raditi, podali se raskalašenu i rastrošnu životu, pa su počeli polagano moralno i materijalno padati. Ostali narodi postizavali su čvrstom voljom i neumornim radom ono isto, što je Španiji sreća, preko noći u krilo sasula. Za kratko dovinuli su se do istoga blagostanja i iste jakosti. Napokon je zvijezda Španje počela padati. Još jedanput diže se kapitalna snaga zemlje i to opet sramotnim sredstvom, trgovinom robova. A kad je spoznaja pravde i čovjekoljublja i tomu načinu sticanja bogatstva stala na put, kamen se odvalja niz strminu, a od sve moći i od svega sjaja ne osta ništa, nego ničim ne opravdani, ukočeni, nacijonalni ponos.

Na degeneraciji Španije nije kriv Maura niti katolička vlada, baš kao što niti anarhisti ni liberalci neće moći, da prilike u toj zemlji na bolje promijene. Cijeli taj proces obavlja se je po naravnom zakonu, po kojem narodi dolaze do moći i sjaja, pa iza toga počimaju propadati.

Medjutim i francuski kapital imade svoje krivnje na trzavicama u Španiji. Veliko je bogatstvo španjolskih crkvenih i samostanskih dobara, jer je crkva bogatstvo, stečeno za zlatnog doba sačuvala, i nadalje ga čuva. Za vrijeme katoličke vlade, kao što je Maurina, nema nade, da bi taj novac mogo doći u promet. Naprotiv, nada se franceski kapital, da bi bilo moguće u promet staviti za sada mrtva dobra u Španiji, ako bi došlo kakovo liberalno ministarstvo, koje bi po uzoru Clemenceaua oplijenilo crkve i samostane. Tendencija ovoga smjera jasno se vidi osobito po tom, što su si revolucionarci dali oduška poglavito palenjem i pljenidbom crkava i samostana. Došlo je tom prilikom do groznih i nečovječnih prizora: do grabeža, paleža, nasilja i ubojstva. Ali pošto velika masa naroda nije ustanku sudjelovala, nego mu se sa odvratnošću oprla, brzo je vladi uspjelo da snažnom rukom uspostavi red.

Generalni štrajk u Švedskoj.

Premda je švedska industrija nastala istom u najnovije doba, ipak se je počela lijepo i snažno razvijati. Megjutim je prije 2 godine došlo u Americi do poznate novčane krize. Novac je poskupio, potrebe su se smanjile, a roba je u vrijednosti pala. Pod ovim teškim pritiskom izradilo je društvo poduzetnika, koje obuhvaća sve struke prometa, trgovine i obrta u Švedskoj tarif, po kojem se je imala zaslužba radnika u tvornicama Celuloze (papirna surovina) sniziti. Švedski socijaldemokratički radnički savez odgovorio je na to sa štrajkom u ovim tvornicama, početkom svibnja. Pošto je savez ove radnike podupirao, nije bilo izgleda, da će štrajk u dogledno vrijeme prestati. Da ppslodavci daljnje podupiranje radnika onemoguće, predali su radničkom savezu ultimatum: ako radnici tvornica celuloze ne pristanu na zahtjeve poslodavaca, da će 26. lipnja isključiti od rada radnike brusaona drva (takodjer za papirnu industriju), tekstilnih tvornica i pilana. Ako to ne bi koristilo, da će 2. srpnja isključiti i radnike željezne industrije u cijeloj Švedskoj! Radnički savez je na to odlučio 4. srpnja proklamirati generalni štrajk. Pošto nije jedna ni druga stranka htjela, da popusti, došlo je u istinu do generalnoga štrajka. Gigantska ova borba vodi se strogo ustavnim sretstvima, u potpunom i uzornom miru.

Generalni štrajk, držao se je do sada tako rekuć nemogućim. Mnogi znameniti socijalni demokrati ga drže zločinom, jer je nacijonalno ekonomički gubitak tako užasno velik, da će cijeli narod još mnoge godine morati da trpi na teškim ranama, što si ih je sam zadao.

Medjutim niti u ovom slučaju generalni štrajk nije podpunoma uspio, jer su se željeznički radnici izjavili proti njemu, pa je velika vjerojatnost, da će radnici ovu veliku bitku izgubiti.

SVAŠTICE.

Pravedni sud.

Za Petra okrutnoga, španjolskoga kralja ubio je jedan sevilski plemić nekog postolara; a ubio ga je za to, što mu je načinio pretijesne cipele. Sud odsudi plemića, da godinu dana ne smije dolaziti u kraljevsko vijeće, a kralj je osudu potvrdio. Ubijeni postolar imao je ženu i četvero djece. Obitelj je stavila priziv ali bude odbijena. Godinu dana iza toga, kad je plemić opet po prvi put pošao u vijećnicu; putem sretne petnaestgodišnjeg sina, ubijenoga postolara; kad ga ovaj vidi razbjesni se, potegne nož, i probode mu srce. Sud osudi postolara na smrt, ali kralj ne potvrdi, već reče: „Sin postolara neka godinu dana ne pravi cipela!"

Ruska akademija za proučavanje duše.

U Petrogradu postoji akademija, koja je prošle godine otvorena i kojoj je zadaća proučavati dušu i mozak odraslih ljudi. U okvir njezina istraživanja spada poimence: eksperimentalna, pedagogijska, socijalna i nacijonalna psihologija, zoopsihologija, kriminalna i dječja psihologija, kao i srodne grane znanosti. Ova akademija ima četiri glavna odjela djelatnosti. 1. odjel: strogo teoretska psihologija i neurologija; 2. drugi odjel: psihopedagogija, koja obuhvaća i sve srodne nauke, koje su u uzkoj svezi sa odgojnom znanosti; 3. kriminalistički odjel; koji će se baviti proučavanjem kriminalne znanosti, a posebice studije zločina; 4. medicinski odjel. Najprije je počeo djelovati drugi t. j. psihopedagogijski odjel, u kojem se ispituje i proučava duševni i živčani život djeteta, počam od njegova rodjenja. U tom odjelu akademije drže predavanja profesori sa petrogradske akademije nauka, vojno-medicinske akademije, sveučilišta, i drugih najviših učevnih zavoda. Slična akademija postoji već od prije u argentinskoj državi u južnoj Americi, a i nekoje države u zapadnoj Evropi pomišljaju na to, da osnuju ovakve akademije, koje znače najvišu etapu u razviku modernih znanosti.

»Prosvjeta« izlazi početkom i polovicom svakoga mjeseca na četiri arka. Godišnja ciena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, inače samo 12 kruna. Za inozemstvo 20 kruna. Predplatu prima: Uprava »Prosvjete«, Zagreb, Gajeva ulica br. 7. Rukopisi se ne vraćaju.

Uredjuje **Emilij Laszowski.** Tisak i naklada **Antuna Scholza.**

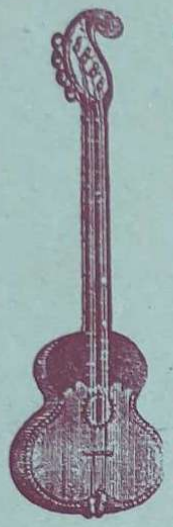

Prva i najstarija tvornica tambura

T. Kovačić

Zagreb, Ilica broj 46.

Ksaverska cesta 10.

preporuča svoj vlastiti proizvod

tambura

kano i skladište violina, guitara, mandolina, harmonika, flauta, okarina, itd. i sve vrsti žica.

Ignjat Franz

kipar i klesar

Telefon 39. ZAGREB Rainerova ul. 2

Proizvodnja klesarskih i kiparskih radnja.

—oo—

Mramorna industrija.

—oo—

Najveće skladište nadgrobnih spomenika iz svih vrsti mramora, granita, svenita, labradora i t. d.

Kiparske radnje za façade.

Veliko skladište svih vrsti mramornih ploča.

Parna bojadisaona i kemička čistiona odjela

Vilim Ondrušek

Ilica 50 —— ZAGREB, —— Ilica 50

u vlastitoj u tu svrhu novosagradjenoj i moderno uredjenoj radioni preporuča se najtoplije p. n. občinstvu za

kemičko čišćenje odjela

svake vrsti, za gospodje i gospodu,

častničke odore, skupocieno haljine za dame od svile i čipaka vrpca i veziva, savjesa za prozore itd.

Umjetno bojadisanje

svih gore navedenih predmeta u svakoj i trajnoj boji.

Vanjske naručbe izvršuje najkulantnije, brzo i točno uz poštarsko pouzeće.

Vrlo umjerene ciene.

Privatni

Ženski :: licej ::

trgov. tečaj i škola za kućanstvo škol. sestara

u Trstu.

Prekrasan položaj i krasan izgled na adriju, perivoj sa igralištem, moderno uredjena zgrada, električna razsvjeta, uredjeno kupalište, dvorana za tjelovježbu. Godišnja obskrba 600 K, školarina 160 K za licej, za trgov. školu 10[illegible] K za školu za kućanstvo 200 K.

Prospekti na zahtjev

Novom školskom godinom otvorena su četiri prva razreda liceja. N[illegible]učni jezik njemački. Osim fran[illegible]g, englezkog i taljanskog, [illegible] hrvatski i slovenski jezik

---

Najizvrstnije i najbolje tambure pravi i razašilje

Prva sisačka tvornica tambura

J. Stjepušin

Sisak (Hrvatska)

Odlikovan na Parižkoj izložbi g. 1900 te na Milenijskoj izložbi 1896.

Osim **tamburah i skladba za tambure** imade razna glazbala kao: **gusle, citare, gitare, mandoline, harmonike, okarine** itd. za koje se šalje poseban cienik sa si kami.

Veliki ilustrovani cienik šalje svakomu franko badava.

U istoj tvornici izlazi strukovni tamburaški mjesečnik pod naslovom »TAMBURICA« koji donosi uz pouku i krasne tamburaške skladbe a stoji za godinu samo 8 kruna.

„AUTOL“

(zakonom zaštićeno) **nenadkriljeno ulje** za

motor-kola
motor-kotače i
motor-ladje

razašilju jedini tvorničari

H. Moebius & Fils,

Basel (Svicarska).

Skladište u Zagrebu:

Ferd. Budicki, Auto-Garage.

P. n. pretplatnicima!

Prvog srpnja započeo je novi kvartal **„Prosvjete“**, pa umoljavamo sve naše pretplatnike, da odmah pretplatu obnove, da ne trebamo sa opomenama dosadjivati.

Sve one, koji štogod na pretplati duguju, umoljavamo, da to odmah urede i zaostatak pripošalju, da im ne moramo lista obustavljati.

Pretplata za **„Prosvjetu“** s poštom iznosi:

za cielu godinu	K 14·—
„ pol godine	„ 7·—
„ četvrt godine	„ 3·50
„ inozemstvo za cielu godinu	„ 20·—

Pojedini brojevi 60 fil.

Šaljemo na ogled prvi broj »Prosvjete« svakomu koji to zatraži.

Uprava „Prosvjete“
Zagreb, Gajeva ulica br. 7.

Pretplata na „Prosvjetu“.

Molimo sve pretplatnike, da pretplatu šalju samo na našu upravu **Gajeva ulica br. 7.**, jer samo u tom slučaju preuzimamo odgovornost za pravodobnu otpremu.

Uprava „Prosvjete“.

TISAK ANTUNA SCHOLZA.